

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

IVAN GAZDA

RAT U HRVATSKOJ I SLOVENIJI 1991.

Diplomski rad

Pula, 2017.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

IVAN GAZDA

RAT U HRVATSKOJ I SLOVENIJI 1991.

Diplomski rad

JMBAG:0303036717, redoviti student

Studijski smjer: diplomski studij povijesti

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: izv. prof. dr. sc. Igor Duda

Pula, listopad 2017.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Ivan Gazda, kandidat za magistra povijesti i hrvatskog jezika i književnosti ovime izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 6. studenog 2017.

Student

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Ivan Gazda dajem odobrenje Sveučilištu Jura Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom „Rat u Hrvatskoj i Sloveniji“, koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljajući na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 6. studenog 2017.

Potpis

Sadržaj

UVOD	5
1. POSLJEDNJE DESETLJEĆE JUGOSLAVIJE	6
2. DEMOKRATSKE PROMJENE U HRVATSKOJ I POČETAK SRPSKE POBUNE	15
2.1. POČETAK VIŠESTRANAČJA	15
2.2. REAKCIJE DIJELA HRVATSKIH SRBA	17
2.3. „BALVAN REVOLUCIJA“ – POČETAK OTVORENE POBUNE	19
2.4. PROMJENE U HRVATSKOJ POLICIJI I NAORUŽAVANJE HRVATSKE	23
3. PRVA POLOVINA 1991. – STANJE NAPETOSTI	29
4. DEMOKRATSKE PROMJENE I RAT U SLOVENIJI	41
5. DRUGA POLOVINA 1991 – POČETAK OTVORENOG RATA	57
6. NAPADNA OPERACIJA JNA I RAT ZA VOJARNE	63
6.1. ISTOČNA SLAVONIJA	65
6.2. ZAPADNA SLAVONIJA	68
6.3. SJEVEROZAPADNA HRVATSKA	71
6.4. JADRANSKA OBALA	72
ZAKLJUČAK	76
IZVORI I LITERATURA	78
IZVORI	78
LITERATURA	78
SAŽETAK	81
ABSTRACT	82

UVOD

Ovaj diplomski rad nastao je kao rezultat autorova zanimanja za vojnu povijest općenito, kako onu svjetsku tako i hrvatsku i slovensku suvremenu vojnu povijest. Rad je koncipiran kako bi dao sažeti ali sveobuhvatni prikaz vojnih događanja u Hrvatskoj i Sloveniji 1991. godine, točnije do Sarajevskog primirja. Međutim, radom se nije htjelo obuhvatiti samo period ratnih operacija, već se nastojalo prikazati što je prethodilo sukobu na području bivše Jugoslavije.

Rad na početku obuhvaća političku, društvenu i gospodarsku situaciju u Jugoslaviji tijekom osamdesetih godina. Nakon toga velik dio rada obuhvaća razdoblje od osnivanja prvih demokratskih stranaka u Hrvatskoj i Sloveniji, te sve važnije događaje koji su se dogodili u razdoblju od 1990. do ljeta 1991., neposredno prije početka otvorenih operacija u Sloveniji, a nešto kasnije i u Hrvatskoj. Rad nastoji obuhvatiti sve relevantne činjenice o djelovanju hrvatske i slovenske obrane, kao i pokriti najvažnije operacije i bitke u 1991. godini.

Rad je nastao na temelju literature koju su napisali neki od najcitiranijih autora ovog područja, a ujedno su korišteni i dostupni internetski izvori i novinski članci. Od novina najviše je korišten hrvatski tjednik *Danas*, a iza njega u nešto manjoj mjeri i tjednik *Globus*. Za područje Slovenije korišteni su slovenski autori, koji su svoje članke objavili u slovenskom časopisu vojne povijesti *Vojaška zgodovina* koji su uvelike olakšali stvaranje prikaza o borbama, operacijama te strategiji jedne i druge strane u ratu u Sloveniji.

Za cjelokupno područje Hrvatske, a jednim dijelom i Slovenije uvelike je korištena i literatura autora Davora Marijana, jednog od najplodnijih pisaca na području ratnih operacija u Domovinskom ratu. Njegova djela uvelike su omogućila autoru ovog rada snalaženje u ratnim operacijama, raspodjelama zona pojedinih bojišta, prikazu postrojbi i u konačnici, utjecala su i na koncept i izgled ovog rada.

1. POSLJEDNJE DESETLJEĆE JUGOSLAVIJE

Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija je svoje „zlatno doba“ doživljavala krajem sedamdesetih godina prošloga stoljeća. Titov se režim sve manje morao koristiti silom da afirmira i održi postojeće stanje i vlast.¹ Ozbiljnije gospodarske posljedice nisu se još osjećale, postojala je određena sloboda tiska i, gledajući kroz opću prizmu, stanovništvo Jugoslavije živjelo je bolje nego ikad.²

Jugoslavenko „zlatno doba“ ipak se bližilo kraju. Potkraj sedamdesetih i početkom osamdesetih godina tri su događaja uzdrmala temelje jugoslavenske države i stvarala se atmosfera koja je upućivala na zahtjev za promjenom sustava. Smrću Edvarda Kardelja 1979. i Josipa Broza Tita 1980., Jugoslavija je ostala bez svoja dva idejna tvorca.³ Jugoslavenska se država našla pred teškom krizom još na jedanaestom kongresu Saveza komunista Jugoslavije koji je održan od 20. do 23. lipnja 1978. godine, na kojem su mnogi delegati iznijeli govore o Jugoslaviji kao najupješnjoj državi na svijetu.⁴ Međutim, prema svemu sudeći jugoslavenski predsjednik Josip Broz Tito, bio je svjestan da stanje u državi izmiče nadzoru, ali ga je teško zdravstveno stanje sprječavalo da ponudi bilo kakva rješenja. Smrću njega i Kardelja gotovo kao da se nagovijestila skora smrt Jugoslavije. Ubrzo se pokazalo da prethodne sveobuhvatne reforme nisu bile dostatne da prođu ispit i u idućem razdoblju brojni intelektualci i političari će raspravljati o temeljima države, napose pod pritiskom sve brže galopirajućega gospodarskoga kolapsa.

Uz sve brojnije probleme ekonomske prirode, tu se nadovezao i sve veći pritisak srpske elite, koja se stalno žalila na ograničen suverenitet Srbije, ali i primjer zapadnih komunističkih stranaka koji su pokazali idejom eurokomunizma da jednostranačje nije nedodirljiva dogma. Kardeljev pojam pluralizma interesa trebao je biti odgovor na izazove komunističkoga zapada, međutim, jugoslavenski je samoupravni socijalizam ulazio u sve dublju krizu.⁵

¹ Ramet, Sabrina, *Tri Jugoslavije: Izgradnja države i izazov legitimacije 1918.-2005.*, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., 403.

² Isto, 403.

³ Isto, 406.

⁴ Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., 490.

⁵ Isto, 490-491.

Sedamdesete su godine obilježile dvije naftne krize, a ponašanje jugoslavenskoga gospodarstva u ovome razdoblju odredilo je daljnji tok i sudbinu zemlje u osamdesetima.⁶ Prva naftna kriza koje se dogodila između 1973. i 1974. Jugoslavija nije ozbiljnije osjetila jer je uspjela nabaviti jeftinu naftu iz Libije, ali svjetski ciklusi tada još nisu imali u većoj mjeri izravnoga utjecaja na zbivanja u jugoslavenskome gospodarstvu. Problemi su se, usprkos tome, pojavili u razdoblju druge naftne krize 1979. - 1980. zbog unutarnjih razloga koji su bili otežani vanjskim okolnostima na koje se nije odgovarajućom mjerom i u odgovarajuće vrijeme reagiralo te se nije moglo prilagoditi novim uvjetima.⁷

Autarkično je gospodarstvo u Jugoslaviji prevladavalo sve do sredine osamdesetih jer su liberalne inicijative iz sredine šezdesetih zaustavljene jačanjem utjecaja konzervativne struje 1968. godine i nakon 1971. godine.⁸ Takva je gospodarska struja insistirala na autarkičnome modelu oslonca na vlastite snage i povlaštenome položaju domaće proizvodnje. Propisi koji su, po svemu sudeći, trebali štiti domaće interese zaoštreni su 1976. godine, a omekšani tek 1978. kada su i povećana vanjska ulaganja. Takvo autarkično gospodarstvo za opstanak je trebalo koncentraciju sredstava, što je dovelo do posljedice zaduživanja u inozemstvu.

Povećanom decentralizacijom i umnožavanjem centara moći povećani su konflikti u društvu, što je dovelo i do neslaganja među samim republikama. Federalizacijom političke strukture oslabljene su ekonomske ovlasti federacije. Nakon što su reformom republike dobile pravo podizanja međunarodnih zajmova uz jamstvo federacije, krenuo je, sredinom sedamdesetih godina, zahvaljujući uglavnom vanjskim zajmovima, najveći investicijski val u povijesti Jugoslavije⁹. Investicijski val sedamdesetih događao se u vrijeme dok su sve gospodarski razvijenije zemlje poslije prve naftne krize naglo usporile svoju proizvodnju i zapošljavanje, ujedno smanjujući investicije i potrošnju. Zemlje koje su se nalazile u razvoju lakše su dolazile do zajmova sve do nastanka druge naftne krize kada su se našle pogođene porastom

⁶ Duda, Igor, *Pronađeno blagostanje: Svakodnevni život i potrošačka kultra u Hrvatskoj 1970- ih i 1980-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2010., 27.

⁷ Isto, 27.

⁸ Radelić, 492.

⁹ Isto, 492.

cijene nafte i povećanim kamatama koje su samo kroz nekoliko sljedećih godina dostigle trostruke vrijednosti.¹⁰

Iako je tijekom investicijskog vala gospodarski rast bio visok, i dosegao je oko 5,6 %, svatko se ponašao kao da će se dugovi vratiti sami ili će netko drugi vratiti dug.¹¹ Protjecanjem osamdesetih godina u Jugoslaviji su na površinu počeli isplivavavati gorući problemi u državi. Sve je više postalo očigledno da su sve dublja gospodarska kriza i politička tromost, koja je bila karakteristična za tadašnji sustav, dvije potpuno nespojive sastavnice.¹² Zakonom se postiglo to da će od 1981. do 1985. banke, ali i njihovi osnivači, dakle poduzeća i država, jamčiti kreditorima sve obveze, ali nije riješeno tko će vraćati dugove. Uz sve to, vođena je i politika precijenjena tečaja dinara te je investiranje prešlo sve granice ekonomskoga razuma. Izračunato je da je jedna trećina jugoslavenskoga vanjskog duga potrošena na nekorisna ulaganja. Republike su same za sebe dizale kredite, a naplata je dolazila federaciji. S velikim zaduživanjem prva je krenula Srbija, kada je bez saznanja vlade uzela milijardu dolara za željezaru Smederevo. Za njezinim primjerom krenule su i ostale republike. Ubrzo je počelo nadmetanje.¹³

Jugoslavenski je dug u jednome desetljeću s 1,2 milijarde dolara u 1971. godini narastao na više od 40 % deviznog priljeva. Izravna posljedica stanja na unutarnjem tržištu bila je jugoslavenska nekonkurentnost na svjetskom tržištu. Izlaz iz krize republike su vidjele u solidarnosti i preraspodjeli, dakle, u fondu za nerazvijene, uzdržavanju nadgradnje i administrativnom usklađivanju cijena, dok su u to vrijeme Hrvatska i Slovenija rješenje potraživale u tržišnim zakonima i slobodnom oblikovanju cijena. Unatoč drastičnom padu standarda tijekom osamdesetih nije bilo društvenih nemira. Određeni sociolozi smatraju da se razlog takvoga stanja može vidjeti u takozvanim „ispušnim ventilima“ s pomoću kojih su mnogi građani utjecali na poboljšanje svoga položaja, poput masovnoga bolovanja, rada u inozemstvu,

dopunskoga rada u sivoj ekonomiji, krađe opreme i materijala po poduzećima i neplaćanja komunalija.¹⁴ Više od jednog desetljeća makroekonomska, regionalna i

¹⁰ Duda, 28.

¹¹ Radelić, 492.

¹² Ramet, Sabrina, *Balkanski Babilon: Raspad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićeva pada*, Alinea, Zagreb, 2005, 46.

¹³ Isto, 492.

¹⁴ Radelić, 493.

lokalna politika bile su rezultat javno-privatnih pregovora unutar određenih gospodarskih poduzeća, proizvodnih sektora, interesnih skupina i drugih.

Jugoslavenski je prostor gospodarski sve više razbijan na fragmente. Najjasniji pokazatelji ozbiljne gospodarske krize bili su konstantno galopirajuća inflacija, veliki inozemni dug, ali i monetarna nelikvidnost što je dovelo zemlju do ruba nemogućnosti vraćanja dugova, odnosno, do bankrota. Osnivanjem komisije pod vodstvom Sergeja Kraighera, predsjednika Predsjedništva SFRJ, 1983. objavljene su *Polazne osnove Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije*, u kojima se počelo govoriti o gospodarskoj krizi i gdje je rasprava otvorila Pandorinu kutiju starih sporova između reformista i konzervativaca. Na repertoar je došlo pitanje Ustava te je konstatirano da Ustav nije negirao zakon vrijednosti, ali je državna struktura preko samoupravnih sporazuma i društvenih dogovora preuzela na sebe ulogu uređivanja ekonomskih odnosa. Unatoč svemu, i dalje se govorilo da je „ekonomska situacija loša, ali da je zato politička dobra“.¹⁵

Politička se rasprava pojavila već po pokopu Josipa Broza Tita. Tijekom 1981. do 1983. godine, rasprava se usmjerila na reformiranje postojećih institucija, učinkovito funkcioniranje postojećega sustava, a naročito na izbjegavanje krize i reformu.¹⁶

U razdoblju od 1984. do 1987. godine kada je već svima bilo jasno da je sustav u krizi, rasprava se usredotočila na mnoge važne promjene koje bi ili uključile izmjene i dopune Ustava ili čak donošenje posve novoga Ustava. U početnoj fazi dobrim dijelom rasprave dominirao je jezik kojim se pozivalo na potrebu za „demokratizacijom“ SKJ i ostalih političkih institucija. U obje faze tema koja se najviše provlačila bila su pitanja decentralizacije i centralizacije te liberalizacije nasuprot povratku na staro. Pristaše centralizacije su se od 1981. do 1986. predstavljali kao čuvari Titove baštine što će se promijeniti nakon dolaska Miloševića na vlast u Srbiji. Ironično, i sami su se protivnici centralizacije u istome razdoblju prikazivali kao čuvari Titove baštine, ali će oni prijeći u ofenzivu tek 1989. godine. Godine 1984. objavljena je knjiga politologa Jovana Mirića, gdje se tvrdilo da prema sustavu koji je utemeljen Ustavom iz 1974. godine federacija nema suverenitet i dobiva ga samo iz

¹⁵ Isto, 495.

¹⁶ Ramet, 46.

autonomnoga suvereniteta republika.¹⁷ Uz ovakve stavove i suprotnosti strana unutar rasprava, nikakva reforma nije bila moguća. Slovenija i Hrvatska bojale su se svakoga poteza kojim bi se mogla smanjiti njihova autonomija. Do 1984. godine postalo je jasno da su stanovite promjene Ustava nužne, bez obzira na situaciju u kojoj se saveznici nisu mogli dogovoriti o njihovoj vrsti. Promjene republičkih ustava provedene su u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Crnoj Gori, dok se u Srbiji pritisak za promjene osjetio još 1981., a ako ne i 1974. godine.

Trinaesti kongres SKJ održan od 25. do 28. srpnja 1986. godine, bio je proglašen kao kongres za „jačanje socijalističkog samoupravljanja, jačanja jedinstva zemlje i SKJ u borbi protiv sve izraženijeg etatizma¹⁸. Unatoč proklamacijama i mjerama u cilju jačanja demokratskoga centralizma *Borba* je objavila da je kongres bio neuspješan, a ubrzo se pokazalo da su savezne partijske strukture sve nesposobnije za okupljanje saveznih jedinica.

Do 1986. Predsjedništvo SFRJ dogovorilo se o izradi amandmana na savezni Ustav. Ustavna komisija savezne skupštine sastala se 20. listopada i imenovala koordinacijsku skupinu s Hamdijom Pozdercem na čelu, koja je trebala izraditi konkretne prijedloge.¹⁹ Neka od pitanja koje je koordinacijska skupina trebala razriješiti bili su vlasničko-imovinski odnosi i federalni odnosi, jedinstveno jugoslavensko tržište, sustav planiranja i odnos autonomnih pokrajina prema Srbiji. U međuvremenu je 21. siječnja 1987. koordinacijska skupina završila svoj prijedlog onoga što su smatrali „minimalnim“ promjenama koje su bile nužne za daljnje funkcioniranje ustavnog uređenja. Prijedlozi su bili vezani uz pitanje stvaranja jedinstvenoga pravnog sustava, centralizaciju željezničkoga, poštanskoga i telekomunikacijskoga sustava, učvršćivanje jedinstva jugoslavenske privrede, na račun ekonomskih republičkih suvereniteta. Međutim, u Sloveniji je reakcija na ovakav odraz ustavnih promjena rezultirala općim gnjevom. Ciril Ribičič, kao jedan od vodećih članova Centralnoga komiteta SK Slovenije, opovrgnuo je tvrdnje srpske strane da su mjere za učvršćivanje centralizacije nužne za rješavanje problema u zemlji, već je iznio upravo suprotno mišljenje da bi problemi bili mnogo manji kada bi se ovlaštenja federacije smanjila i kada bi prestalo njezino upletanje u područje

¹⁷ Isto, 413.

¹⁸ Isto, 414.

¹⁹ Isto, 415.

ekonomskih odnosa i tržišnih zakonitosti. Ovim činom došlo je do zaoštavanja srpsko-slovenske polemike koja će se rasplamsati 1989. godine.

Godine 1986. došlo je do afere koju je proizveo najtiražniji jugoslavenski dnevni list *Večernje novosti*, objavivši 24. rujna 1986. neslužbeni dokument radne grupe Srpske akademije nauka i umetnosti, koji je odmah postao poznat kao *Memorandum SANU*.²⁰ Razvijen u oko deset tisuća riječi sa zaključkom od deset točaka *Memorandum* je postao jezgra poluslužbenog srpskog diskursa u kasnim osamdesetima i prvoj polovici devedesetih. Dokument je između ostalog zahtijevao radikalne promjene ekonomskog i političkog sustava, kritizirao nesposobnost elite, tvrdio da je najveća kriza u Jugoslaviji ona moralna te, da je pozicija Srbije u Jugoslaviji katastrofalna. Zaključno u desetoj točki *Memorandum* je pozvao Srbe da se oslobode osjećaja povijesne krivnje vezanog uz „velikosrpski hegemonizam“, te da moraju postati povijesni subjekt a to će učiniti ako povrate svijest o svom povijesnom i duhovnom biću..

Godine 1987. došlo je do promjene na političkoj sceni. Četrdesetogodišnji bankar, a zatim i političar po imenu Slobodan Milošević, otprije poznat kao sekretar Gradskog komiteta SK Beograda, u svibnju 1986. godine, izabran je za predsjednika Saveza komunista Srbije, po preporuci svoga prijatelja Ivana Stambolića.²¹ Međutim, Milošević je ubrzo preuzeo inicijativu te je na osmoj sjednici CK SK Srbije u rujnu 1987., otvoreno i izravno počinio napad na Stambolića. Ovakvo preuzimanje vlasti nije bilo ništa drugo nego unutarnji puč i taj se potres proširio na cjelokupni politički establišment. Branko Mamula kao savezni ministar obrane zajedno sa svojim najužim djelatnicima apelirao je i kontaktirao vodstva u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, ne bi li se utvrdilo može li se išta poduzeti glede nezakonite i nadasve opasne političke situacije koja se razvijala u Srbiji. Ubrzo je sa stečenom kontrolom Milošević krenuo u ostvarenje svojih ciljeva. Odbacivši prije svega dugoročnu strategiju SKJ i partijske organizacije Srbije, krenuo je s dokidanjem autonomnih pokrajina, centraliziranjem sustava na štetu drugih republika i rehabilitaciju Srpske pravoslavne crkve, s kojom je ciljao da će poslužiti kao sredstvo za oživljavanje srpskog nacionalizma.

²⁰ Jović, Dejan, *Jugoslavija, država koja je odumrla :Uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije (1974 - 1990)*, Prometej, Zagreb, 2003., 362-367.

²¹ Ramet, 46.

Politika koju je vodio Milošević od njegova dolaska na vlast rezultirala je nestankom bilo kakvog konsenzusa unutar jugoslavenskoga sustava i već je zadnjih mjeseci 1989. Jugoslavija prestala postojati u svakom praktičnom smislu, zakonodavnom, gospodarskom, ali i kulturnom.²² Na mjestu „Jugoslavije“ nastala su četiri nacionalna središta koja su se prije svega pozivala na lojalnost svojim građanima: Hrvatska, Slovenija, Makedonija i Srbija (uključujući tu i Kosovo, Vojvodinu, Crnu Goru i Makedoniju). Još se donekle osjećaj „jugoslavenstva“ mogao vidjeti u Makedoniji, ali i tu se sve više otvoreno prigovaralo zbog navodno drugorazrednog položaja u SFRJ. Naposljetku, multietnička Bosna i Hercegovina sa 43,77 posto etničkih Muslimana, 31,46 posto Srba i 17,34 posto Hrvata (1991.) bila je podijeljena iznutra i politička infrastruktura se rasula duž nacionalnih granica.²³

Sukob Srba i Hrvata je uvijek bio prisutan u samom središtu političkih prijepora u Jugoslaviji, a u uvjetima kakvi su nastali nakon dolaska Miloševića na vlast u Srbiji, ta je tema ponovno postala glavni poligon za središnji sukob u Jugoslaviji. Srpski političari počeli su širiti priče o raznim zavjerama, a hrvatske političare optuživali su za genocidnost. Istodobno, počele su se javljati priče o pravoslavnome podrijetlu Dalmatinaca u Hrvatskoj, obnovili su zahtjeve za autonomijom Srba u Hrvatskoj te se govorilo o mogućoj političkoj rehabilitaciji četničkoga ratnog vođe Draže Mihailovića. Na svojoj strani hrvatski su političari optuživali srpskoga vođu Slobodana Miloševića za „unitarističke“ i „staljinističke“ tendencije, a srpske političare za pokušaj destabilizacije i neutralizacije Hrvatske.²⁴

U kvazikonfederaloj Jugoslaviji bilo je šest konstitutivnih republika koje su uživale široku autonomiju i u velikim su mjerama funkcionirale kao nezavisne minidržave. Ovakav je sustav nastao u kasnim šezdesetima i početkom sedamdesetih da bi se zadovoljili apetiti raznih nacionalnih grupa za izvjesnim političkim samoodređenjem, dok je istodobno sačuvan monopol komunističke vlasti. Kako su u Jugoslaviji bili svjesni odnosa između pluralizma i samoodređenja, komunisti su ustvari politički pluralizam (višestranačku demokraciju) zamijenili regionalnim pluralizmom (administrativno decentralizacijom i stvaranjem autonomnih

²² Isto, 47.

²³ Isto, 47.

²⁴ Ramet, 48.

komunističkih organizacija), a takav su postupak pravdali tvrdnjom da bi u jugoslavenskom slučaju višestranački sustav vodio jedino u bratoubilački rat.²⁵

Republički pluralizam je ubrzo postao veoma moćan pokretač liberalizacije, ujedno zato što su i neki od vodećih zagovornika decentralizacije ujedno bili i liberali, a tako i zbog toga što je podjela vlasti dovela do nastanka alternativnih mogućnosti unutar sustava. Ovakav je sustav funkcionirao prilično glatko sve dok je postojala razina napretka iz kasnih sedamdesetih i postojanje konačnoga arbitra. Do 1980. taj arbitar bio je Tito, a sustav u kakvom je ostavljena Jugoslavija nakon njegove smrti trebala je upravo jednoga takvog arbitra.²⁶ Nakon smrti „arbitra“ i u okvirima gospodarskog kolapsa političke pukotine su izišle na vidjelo.

Druga faza Miloševićeva programa obuhvaćala je uspostavu nadzora Srbije nad njezinim autonomnim pokrajinama te izazivanje prevrata u Crnoj Gori, da bi se mogla stvoriti situacija u kojoj bi se stavila pod nadzor Miloševićevih snaga. U toj drugoj fazi kao i od samoga početka, Miloševići su sljedbenici tvrdili da je Srbija drugorazredna republika te da ovlasti koje uživaju autonomne pokrajine nisu ustavne. Tako je 1988. stvoren Komitet za zaštitu Srba i Crnogoraca. Između 9. srpnja i 4. rujna 1988. Komitet je organizirao 11 skupova, na kojim se znalo okupiti čak 160 000 ljudi, a do proljeća 1989. organizirao je oko 100 prosvjednih skupova, s 50 000 ljudi u prosjeku, što dovodi do ukupne brojke od gotovo pet milijuna ljudi.²⁷

Služeći se ovakvim mjerama, Milošević je ubrzo izazvao predsjednika CK SKJ Stipu Šuvara da već 1988. stane u obranu postojećega Ustava. Iako je godinama smatran kao pristaša centralizma, što mu je dalo veću popularnost u Srbiji nego u matičnoj zemlji, sada su ga i njegovi najgori kritičari vidjeli kao točku okupljanja svih onih anitmiloševićevski raspoloženih političara.²⁸

Nakon što se tri godine služio parolom „Jaka Srbija jaka Jugoslavija“ što ga je približilo Srbima, ali udaljilo od ostalih nacionalnosti, Milošević se 1989. pokušao predstaviti drugačijim pristupom, te se nastojao identificirati s onim s onim što je nazvao antibirokratska revolucija. Ipak, njegova nastojanja da mobilizira dio bosanskohercegovačkih Srba samo su povećale antisprsku solidarnost u Bosni i

²⁵ Isto, 48.

²⁶ Isto, 48.

²⁷ Ramet, Sabrina, *Tri Jugoslavije*, 436.

²⁸ Isto, 436.

Hercegovini. U slučaju Slovenije i Hrvatske, one su 1989. počele naglo mijenjati stajališta. Više nisu podupirale kvazikonfederalni status, nego su se počele zauzimati za višestranački sustav i potpunu konfederalizaciju Jugoslavije. Milošević je u međuvremenu doživio i neuspjeh pri pokušaju skidanja Šuvara s vlasti, a onda su sredinom lipnja 1990. u Beogradu izazvane demonstracije gdje se okupilo 30 000 Srba izvikujući parole „Dolje komunizam“, i fotografije Slobodana Miloševića ispod kojih je pisalo „Ne želimo još jednog diktatora“.²⁹

Milošević i njegova politika duboko su utjecale na tijek zbivanja u Jugoslaviji. Kampanja koju je vodio s ciljem preustroja Jugoslavije prema centralističkom modelu i ukidanju autonomije dvjema pokrajinama, izazvalo je snažnu protusrpsku retoriku u ostatku Jugoslavije. Gledajući kroz sveopću prizmu, godina 1989. bila je prekretnica za Jugoslaviju i njezinu politiku. Kao što se može vidjeti iz prethodnoga teksta represijski aparat je naglo slabio, a ujedno je sve manje ljudi odlazilo na partijske sastanke. Inflacija je te godine divljala na razini 800-900%, da bi dostigla 1000%. Sve je intenzivno utjecalo na raspoloženje građana, njihova stajališta i ponašanje na svim razinama.

Goruće nacionalno pitanje koje se činilo pod nadzorom krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih rasplamlalo se u cijeloj Jugoslaviji dobrim dijelom kao posljedica Miloševićeve politike. Promjene koje su počele zahvaćati bivše zemlje Istočnog bloka, utjecale su na Jugoslaviju i njezino društvo kao katalizator, koje su odvele prvim demokratskim koracima³⁰.

„Posljednje desetljeće Jugoslavije“ došlo je do svoga kraja, ostavljajući nerazriješene goruće probleme u zemlji, koji će ubrzo na početku novoga desetljeća odvesti u katastrofu.

²⁹ Isto, 437.

³⁰ Isto, 442-447.

2. DEMOKRATSKE PROMJENE U HRVATSKOJ I POČETAK SRPSKE POBUNE

2.1. POČETAK VIŠESTRANAČJA

Početak 1990., od 20. do 22. siječnja na kongresu u Beogradu raspao se Savez komunista Jugoslavije, nakon što su slovensko i hrvatsko izaslanstvo napustili kongres. Komunisti nisu bili u mogućnosti da zadrže vlast u Hrvatskoj, gdje su održani izbori u travnju, a ni prije toga u ožujku u Sloveniji. Poraz su doživjeli u Bosni i Hercegovini i Makedoniji u studenome i prosincu iste godine.³¹

U nizu dramatičnih događaja vrlo važnu ulogu imaju i međunarodne okolnosti. One su dobile zamah padom Berlinskog zida 9. studenog 1989. i ujedinjenjem Njemačke 3. listopada 1990., a nakon raspada SSSR-a Jugoslavija je izgubila u potpunosti strateški međublokovski značaj. Više nije imala ulogu regionalne sile i tampon-zone na rubnim područjima dvaju vojnih i političkih blokova, predvođenih supersilama SAD-om i SSSR-om. U takvom ozračju u Hrvatskoj, ali i drugdje u Jugoslaviji počele su se osnivati oporbene skupine i stranke.

U Hrvatskoj su se počele osnivati od 1989., a među prvima nastaju Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu (UJDI), Hrvatska socijalno-liberalna stranka (HSLS), i Hrvatska demokratska zajednica (HDZ). Također, u Saboru SRH se raspravljalo o stanju u zemlji i optužbi na račun Hrvatske i Hrvata. Zastupnica Slavica Bajan je u lipnju 1989. godine predložila da se formulacija da je „SR Hrvatska nacionalna država hrvatskog naroda, srpskog naroda u Hrvatskoj i država drugih narodnosti koji u njoj žive“, zamijeni s formulacijom da je „SR Hrvatska nacionalna država hrvatskog naroda i država pripadnika drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive“. Njezin stav nije dobio podršku većine pa amandman nije prošao. Konstatirano je da je jugoslavenska kriza ušla „u fazu kad njeno prevladavanje zbog različitih koncepcija poprima dramatične tokove“.³²

Pod dojmom velikih događaja na istoku Europe, SKH se izjasnio za višestranački sustav na svom Jedanaestom kongresu u prosincu 1989. Početkom veljače, točnije 1. veljače 1990., predsjednik Sabora Anđelko Runjić raspisao je

³¹ Radelić Zdenko i dr., *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., 91.

³² Isto, 91.

višestranačke izbore za 22. travnja za Vijeće općina i Društveno-političko vijeće, a 23. travnja za Vijeće udruženog rada. Dana 15. veljače 1990. Sabor SRH donio je tri izborna zakona i imenovao izbornu komisiju. Na izborima su sudjelovale mnogobrojne stranke, a među najjačima su bile HDZ, SKH-SDP, HSLŠ, od kojih je pobjedu odnio HDZ. Trodomni višestranački Sabor je konstituiran 30. svibnja 1990. godine.³³

U predizbornoj kampanji u Hrvatskoj važno je istaknuti ulogu medija, odnosno novina kao sredstva javnoga priopćavanja, gdje je novinski diskurs pripomogao dodatnome zaoštavanju hrvatsko-srpskih odnosa. Još znatno ranije, nakon pobjede Miloševića na izborima srpski (nacionalistički) novinski diskurs postao je moćno oružje u službi „antibirokratske revolucije“ i nametanja srpskog rješenja krize u Jugoslaviji.³⁴ Srpsko se novinstvo uglavnom koristilo temeljnim postavkama srpskog nacionalizma, a to su izjave da su Srbi u Hrvatskoj podvrgnuti kontinuiranoj antisrpskoj politici, što je u ozračju demokratskih promjena i, nažalost, nekih nacionalističkih ispada u redovima HDZ-a, samo dovelo do još dubljih trzavica između Hrvata i Srba u Hrvatskoj. Naposljetku, i komunisti kasnije (SKH-SDP) su optuženi za prihvaćanje nacionalne retorike i toleriranje nacionalizma, čime je cjelokupna politička situacija u potpunosti ocijenjena kao neprihvatljiva za Srbe u Hrvatskoj.

Hrvatski novinski diskurs nije imao homogenost kao srpski, ali se u vrijeme demokratskih promjena i nacionalne homogenizacije oblikovao na nekim osnovnim elementima argumentacije. Hrvatski je novinski diskurs prije svega koristio izraze kako se Hrvatska želi destabilizirati i „kosovizirati“, čime se ugrožavaju demokratski procesi, a kao glavna poluga se koriste Srbi u Hrvatskoj. Razlika između srpskoga i hrvatskoga novinskog diskursa jasno je vidljiva, a predizborna kampanja u Hrvatskoj je iskorištena kao akcelerator u zaoštavanju odnosa Hrvatska - Srbija (i Srbi u Hrvatskoj).

³³ Isto, 92.

³⁴ Pauković, Davor, „Predizborna kampanja u Hrvatskoj 1990.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 40(1), 2008., 13-30.

Svečano ozračje nastalo tijekom velikih promjena zasjenila su dva događaja koja su označila i simbolični prosvjed političkih predstavnika srpske manjine i JNA protiv rezultata izbornih promjena u Hrvatskoj. Dana 19. svibnja 1990. u Benkovcu insceniran je pokušaj ubojstva Miroslava Mlinara, predsjednika Mjesnog odbora Srpske demokratske stranke, i to u režiji same stranke.³⁵

Usprkos incidentima, političko je vodstvo Hrvatske nastavilo raskidati veze s prošlim sustavom. Dana 25. srpnja 1990. usvojeni su amandmani na Ustav s kojima je promijenjeno ime iz Socijalistička Republika Hrvatska u Republika Hrvatska. Umjesto crvene zvijezde petokrake na zastavu je stavljen povijesni hrvatski grb, kojemu su 21. prosinca iste godine dodani manji grbovi hrvatskih povijesnih pokrajina.³⁶

Ustavi su u SFRJ definirali Hrvatsku kao državu hrvatskoga naroda, ali dopuštajući određene formulacije da Hrvati nisu jedini nositelji njezina suvereniteta. U međuvremenu, novi je višestranački Sabor 22. prosinca 1990. proglasio novi Ustav u kojem je izmijenjena sporna formulacija u kojoj su Srbi izdvojeni od ostalih manjina. Nakon pozivanja na presudne povijesne datume u izgradnji hrvatske državnosti, napose na odluke ZAVNOH-a nasuprot proglašenju NDH, detaljno je definirana hrvatska državnost.³⁷

2.2. REAKCIJE DIJELA HRVATSKIH SRBA

Ubrzo nakon što su provedeni prvi višestranački izbori u Hrvatskoj, postalo je očito da Srpska demokratska stranka i srpsko stanovništvo na područjima na kojima je bilo većinsko, neće prihvatiti hrvatsku vlast mirnih ruku. Ujedno je srbijanski tisak nastavio s evociranjem tragičnih događaja koji su se dogodili za vrijeme NDH i ocrnjujući novu hrvatsku vlast kao ustašku.³⁸

Jedan od najboljih primjera manipulacije pomoću tiska je posebno izdanje beogradskog časopisa *Duga* iz srpnja 1990. koje je posvećeno Srbima u Hrvatskoj i

³⁵ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 591-592.

³⁶ Isto, 591-592.

³⁷ Isto, 591-592.

³⁸ Barić, Nikica, *Srpska pobuna u Hrvatskoj*, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., 62-63.

koji je poseban naglasak stavio na neprekinuti kontinuitet hrvatskoga ugrožavanja Srba, od Ante Starčevića, preko Ante Pavelića, pa sve do Franje Tuđmana.³⁹

Na sjednici SDS-a koja je održana u Kninu 21. svibnja 1990. donesena je odluka da kninska općina istupi iz Zajednice općina Dalmacije i da se stvori nova Zajednica koja bi obuhvaćala općine sjeverne Dalmacije i Like. Dana 6. lipnja 1990. odlučeno je da se uvede ćirilica u tijela uprave kninske općine i da se izrade ćirilčno-latinične oznake za putokaze i nazive ulica. Nova zajednica općina trebala je obuhvatiti Benkovac, Donji Lapac, Gračac, Knin, Obrovac i Titovu Korenicu, ali su joj se mogle pridružiti i druge općine. Osnivanje spomenute zajednice, obrazloženo je potrebom bolje gospodarske i kulturne povezanosti srpskoga naroda koji je živio na tim područjima, ali i s ciljem bržega razvoja nerazvijenih općina te obuhvaćanje područja naseljenoga srpskim stanovništvom koje je imalo tradiciju nekadašnje Vojne krajine. Za predsjednika privremenoga predsjedništva zajednice općina imenovan je Milan Babić, predsjednik Skupštine općine Knin i dužnosnik SDS-a.

Istodobno je SDS nastavio raditi na preuzimanju vlasti u općinama koje su trebale ući u Zajednicu općina sjeverne Dalmacije i Like. Početkom srpnja 1990. svi su općinski delegati SKH-SDP-a u Obrovcu prešli u SDS. Ubrzo je srušeno i općinsko rukovodstvo u Titovoj Korenici, a proveden je i pritisak na općinske vlasti u Vrginmostu, gdje je pobijedio SKH-SDP, ali je pod pritiskom morao podnijeti ostavku.⁴⁰

Donošenje novoga hrvatskog Ustava bilo je za Srbe u Kninu još jedan povod kojim su mogli opravdati neprihvatanje novih hrvatskih vlasti, evocirajući stalno da novi republički simboli imaju oslonac u simbolima Nezavisne Države Hrvatske iz Drugoga svjetskog rata. Početkom srpnja Milan Babić je izjavio da je najava promjene hrvatskog Ustava za Srbe neprihvatljiva. Odbacivao je optužbe da se radi na stvaranju „srpske države“, već o „reakciji“ Srba na „kroatocentrizam i torturu“.⁴¹

Krajem svibnja 1990. počelo se u srbijanskom tisku pisati da će se milicija u Hrvatskoj preimenovati u redarstvo koje je bilo naziv za policijske snage u NDH.

³⁹ Isto, 62-63.

⁴⁰ Isto, 65-66.

⁴¹ Isto, 67.

Dana 3. srpnja skupina od 50 pripadnika Stanice javne sigurnosti u Kninu uputila je otvoreno pismo Petru Gračaninu, sekretaru Saveznog SUP-a koje je odmah objavljeno u *Slobodnoj Dalmaciji* i beogradskoj *Politici*.⁴² U njemu su iznesene tvrdnje da je nova hrvatska vlast „ekstremna“ te da smanjuje broj milicajaca srpske nacionalnosti. Nakon što je pismo objavljeno, u Kninu je 5. srpnja održan sastanak ministra unutrašnjih poslova Josipa Boljkovca, njegova zamjenika Perice Jurića i sekretara općinskog SUP-a Šibenika Ante Bujasa.

Ispred zgrade u kojoj se vodio razgovor okupio se veći broj građana koji su došli dati podršku potpisnicima otvorenog pisma. Srbi su tražili da nitko od potpisanih ne bude suspendiran, i da se u Kninu opet otvori općinski SUP. Boljkovac je pod pritiskom pristao na zahtjeve policajaca srpske nacionalnosti, ali je i tražio da potpisnici pisma napišu novo u kojemu bi se odrekli svojih stavova. U Srbu je 25. srpnja 1990. održan „srpski sabor“ kojemu je jedina točka dnevnog reda bila „Ustavni položaj Srba u Hrvatskoj“.⁴³ Sudionici skupa donijeli su i Deklaraciju gdje je navedeno da srpski narod u Hrvatskoj ima pravo na autonomiju. Konstituiran je Srpski sabor kao političko predstavništvo Srba u Hrvatskoj, dok je Srpsko nacionalno vijeće (SNV) postalo izvršno tijelo.

Ministarstvo za pravosuđe i upravu Republike Hrvatske je nekoliko dana kasnije zaključilo da je organiziranje srpskog sabora nelegalno dok se ne donesu odgovarajući zakoni o tom pitanju. Osnivanje zajednice općina s većinskim srpskim stanovništvom u sjevernoj Dalmaciji i Lici nije za cilj imalo poboljšanja njihova položaja u Hrvatskoj, već odvajanje i priključenje dijelova hrvatskog teritorija budućoj jugoslavenskoj državi pod srpskom dominacijom.⁴⁴

2.3. „BALVAN REVOLUCIJA“ – POČETAK OTVORENE POBUNE

Događaji povezani s osnivanjem Zajednice općina sjeverne Dalmacije i Like, nelojalnost dijela policajaca u Kninu i izjašnjavanja o srpskoj autonomiji bili su jasan pokazatelj teškog stanja na tom području. Počelo se s organiziranjem oružanih straža

⁴² Isto, 68-70.

⁴³ Isto, 72.

⁴⁴ Isto, 65-67.

što je pravdano ugroženošću Srba od nove hrvatske vlasti. Hrvatsko Ministarstvo unutrašnjih poslova odlučilo je povući naoružanje rezervnoga sastava policije iz tih područja. Ujutro 17. kolovoza skupina hrvatskih policajaca iz Šibenika uspjela je izvući 70 automatskih pušaka, nakon čega je došlo do demonstracija srpskog stanovništva. Istog dana u Obrovcu i Kninu oružje rezerve policije je podijeljeno srpskim civilima, a policajci srpske nacionalnosti su se također uključili u pobunu. Pobunjenici su organizirali naoružane straže, blokirajući kamenjem, drvećem i vozilima prometnice koje su prolazile tim područje i koje su povezivale kontinentalnu Hrvatsku s Dalmacijom. Zbog upotrebe drveća prilikom blokiranja prometnica hrvatska strana je cijeli događaj proglasila „balvan revolucijom.“⁴⁵ Stanje u Kninu može se iščitati iz hrvatskog tjednika *Danas*:

„Scenarij osvajanja Hrvatske u svojoj je akutnoj fazi uključivao osvajanje policijskih stanica , zauzimanje teritorija uz blokadu prometnica, samozvano proglašenje ratnog stanja, što je trebao biti uvod u izvanrednost, tutnjavu migova čime je Jugoslavenska narodna armija svrstavajući se na jednu stranu, nepovratno prestala biti vojska hrvatskog naroda(...) Etnički sukob odnosno pobuna Srba u mekom truhu Hrvatske dugo se spremala... U ostvarenju tog nauma Srbi igraju na kartu svoje ugroženosti.... koja kaže da izuzimajući period NDH Srbi u Hrvatskoj nisu nikada bili toliko ugroženi kao danas.... Kao ni svi Hrvati, tako ni svi Srbi ne misle isto. Ne samo da u onom ipak ne debelom sloju srpskog stanovništva koje podržava SDS stranku opasnih scenarija, ima mnogo onih koji su izmanipulirani i sluđeni, nego ne treba zaboraviti da se stvaranje velikosrpske pobune slomilo i na tome jer joj je izostala masovna podrška Srba... Poslije neuspjelog udara situacija u Hrvatskoj čini se smiruje.“⁴⁶

Nakon smirivanja napetosti u sjevernoj Dalmaciji, MUP RH naredio je svim općinskim sekretarijatima unutrašnjih poslova i stanicama javne sigurnosti u Hrvatskoj da izdvoje 60 % naoružanja rezervnog sastava policije, kako bi se mogao naoružati povećani broj pripadnika aktivnog sastava službe unutrašnje policije.

Nakon što je 27. rujna izvučen dio oružja iz stanica javne sigurnosti u Obrovcu i Dvoru na Uni, Srbi su provalili u te stanice i oteli preostalo naoružanje, dok je u Petrinji došlo do okupljanja Srba ispred policijske stanice, što je dovelo do intervencije policije, između ostaloga i u Dvoru na Uni.⁴⁷

⁴⁵ Isto, 77-79.

⁴⁶ „Srpski puč u Hrvatskoj“, *Danas*, 21.8.1990.

⁴⁷ Barić, 83.

Iz tjednika *Danas* može se iščitati kako se cjelokupna situacija i demonstracije odvija po onoj *kninskog* scenarija, a da je petrinjski „rusvaj“ u cjelosti samo epizoda slike koja se gleda mjesecima, a zove se opsada Hrvatske. Navodi se kako je iz mase jedna grupa provalila u stanicu milicije i odnijela pedesetak pušaka, da bi ih tek dolazak specijalaca pokolebao i natjerao da ga spuste na zemlju⁴⁸. U isto vrijeme piše u tjedniku *Danas*:

„Ne treba imati nikakvih iluzija da će politička piromanija u Hrvatskoj prestati. Političke prilike će se nesumnjivo radikalizirati. Ekstremizam će rasti i na hrvatskoj i na srpskoj strani. Približavanje kraja političke serije o Hrvatskoj bit će po svojoj prilici pohod u Jasenovac, otkuda bi pod vodstvom dra Jovana Raškovića trebao krenuti -marš mira- na Zagreb. To bi moglo biti finale ludila: epizoda opsade Hrvatske koja tek slijedi.“⁴⁹

Od značajnijih događanja krajem 1990. važno je istaknuti da je u Kninu 21. prosinca 1990. proglašena Srpska autonomna oblast Krajina. Osnovana je radi ostvarivanja nacionalne ravnopravnosti, kao i kulturnih i povijesnih posebnosti srpskog naroda. Njihov je plan bio da Krajina ima određen oblik teritorijalne autonomije u RH. Predsjedništvo zajednica općina Sjeverne Dalmacije i Like imalo je funkciju izvršnoga vijeća dok je privremeni predsjednik bio Milan Babić.⁵⁰

Nakon što je razmjestila Kninski korpus, JNA je omogućila Srbima da na području pobune rade na ustroju svojih oružanih snaga i da raspire plamen pobune na ostale dijelove Republike Hrvatske.⁵¹

JNA je nakon 1945. godine bila jedan od najdosljednijih provoditelja Titove politike. Jedno vrijeme pazilo se i na ravnomjernu nacionalnu zastupljenost. Nakon samog rata proporcionalno je bio veći broj Srba i Crnogoraca, međutim više tisuća srpskih i crnogorskih oficira izbačeno je iz vojske zbog simpatija prema Staljinu nakon 1948. Iako značajan politički faktor JNA do Titove smrti nije bila samostalna, naime, najutjecajnije su vojne ličnosti, barem u javnim istupima vjerno slijedile Titovu politiku.⁵² Međutim, još od kraja šezdesetih, a pogotovo sedamdesetih potajno su vojni vrhovi izražavali nezadovoljstvo decentralizacijom vojnog sustava i države uopće. Iako u vojnom vrhu nije bilo srpskih nacionalista klasičnog tipa i u njemu nisu

⁴⁸ „Kosovizacija Hrvatske: po kninskom scenariju“, *Danas*, 2.10.1990.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Marijan, Davor, *Domovinski rat*, Despot Infinitus d.o.o., Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2016., 21.

⁵¹ Isto, 21.

⁵² Goldstein, Ivo, *Hrvatska povijest*, Biblioteka jutarnjeg lista, Zagreb, 2008., 527-531.

bili opsjednuti populističkom mitomanijom ili romantičarskim emocijama, ipak je postojao zazor i predrasude prema slovenskom, albanskom i hrvatskom separatizmu. Nakon 14. kongresa i raspada SKJ, potkraj 1990.godine generali JNA su osnovali Savez komunista odnosno Pokret za Jugoslaviju koji nije okupio puno članova izvan JNA. Armija nije mogla zamisliti decentraliziranu i demokratiziranu Jugoslaviju kakve su nudile određene političke snage u Sloveniji i Hrvatskoj, već joj je puno bliži bio čvrstorukaški, a zapravo velikosrpski Miloševićev model. Sve do ljeta 1991. rukovodstvo JNA nije vjerovalo da će doći do većih sukoba, ali pripremani su određeni planovi za onemogućavanje „antikomunističkih i antijugoslavenkih“ procesa u državi. Precjenjivali su svoje snage te vjerovali kako u svakom od „jugoslavenkih naroda „ postoji „zdrava jezgra“ koja će na vrijeme shvatiti zablude svojih vodstava i kako će se vratiti centralističkom sustavu. Međutim, odmakom vremena i u prvim represivnim akcijama poput suđenja šestorici Hrvata optuženih za uvoz oružja u ožujku 1991. godine pokazalo se da je već tada Armija bila Miloševićevo oružje. Kasnije, izbijanjem sukoba pa sve do listopada 1991. u operacijama JNA je prevladavala „jugoslavenka opcija“, ali slomom planiranih ofenziva ta opcija je odbačena te se prešlo na varijantu Velike Srbije čime će JNA postati srpska vojska.⁵³

U trenutku Titove smrti Armija je bila u teritorijalno-organizacijskom stanju kakvo je postavljeno krajem 1960 -ih godina. Nakon Titove smrti Armija je krenula prema promjenama koje su provedene na postavkama ugroze Jugoslavije izvana, koja u vrijeme prelaska na novu organizaciju JNA nikad nije bila manja. Pod vodstvom admirala Mamule saveznog sekretara za narodnu obranu, osmišljena je nova, organizacija oružanih snaga zvana *Jedinstvo*.⁵⁴ Željelo se postići jedinstvo cijelog prostora Jugoslavije kao ratišta, a ovim planom Armija je ujedno stavila i Teritorijalnu obranu pod svoju vlast.

Teritorijalna je obrana osnovana 1968. godine kao jugoslavenki pokušaj ostvarivanja koncepcije takozvanoga naoružanog naroda koju je definirao Karl Marx. Teritorijalna je obrana u najkraćoj definiciji osuvremenjena verzija partizana, a njezin zadatak je bio da u eventualnom budućem ratu djeluje u zaleđu protivnika, na

⁵³ Isto, 527-531.

⁵⁴ Marijan, Davor, *Slom Titove armije*, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2008., 107-111.

pravicima manje operativne važnosti, te da preuzme ulogu nadziranja teritorija u dubini.⁵⁵

Novi sustav organizacije JNA bio je takozvani vojišni sustav na koji je ona prešla u posljednjima danima prosinca 1988. Značajke nove organizacije bili su korpusi brigadnog sastava, za razliku od prethodne organizacije u kojoj su to bile divizije pukovskog sastava. JNA je tako dobila 16 korpusa i šest divizija. Najveći dio JNA Kopnena vojska organizirana je u tri vojne oblasti i to 1. vojna oblast sa sjedištem u Beogradu, 3. vojna oblast u Skopju i 5. vojna oblast sa sjedište u Zagrebu.⁵⁶ Prva gardijska divizija i 63. padobranska brigada iz Niša bile su samostalne postrojbe Glavnog štaba. Od teškog naoružanja JNA je raspolagala s 2100 tenkova, 1000 oklopnih transportera, 8000 topničkih oruđa i 1300 protuoklopnih raketnih oruđa. Ratna mornarica je raspolagala s jednom brigadom torpednih čamaca (14 komada), jednom brigadom raketnih čamaca i raketnih topovnjača, (16 komada), jednom brigadom patrolnih brodova, (4 komada) jednim divizionom minolovaca (9 komada), jednom brigadom podmornica (11 komada), jednim odredom pomorskih diverzanata i trima brigadama mornaričkog pješništva. Ratno zrakoplovstvo imalo je 512 borbenih zrakoplova, 104 transportna zrakoplova, 152 helikoptera te 118 aviona razne namjene uključujući i 5100 protuzrakoplovnih topova i 2800 protuzrakoplovnih raketnih oruđa.⁵⁷

Izrazito nepovoljan odnos hrvatskih snaga prema saveznoj vojsci, odnosno JNA, priječio je hrvatsko vrhovništvo na bilo kakvu akciju prema pobunjenicima. Do smirivanja stanja u tom dijelu Hrvatske trebalo se doći posrednim putem, a hrvatskoj vlasti nije preostalo ništa drugo, nego da dođe do oružja kao uvjeta za saniranje pobune, što je ujedno bio i težak gospodarski udar na Hrvatsku.

2.4. PROMJENE U HRVATSKOJ POLICIJI I NAORUŽAVANJE HRVATSKE

U ozračju demokratskih promjena i neposredno prije konstituiranja višestranačkog trodomnog Sabora u Hrvatskoj, točnije 23. svibnja 1990.

⁵⁵ Marijan, *Domovinski rat*, 50.

⁵⁶ Marijan, *Slom Titove armije*, 110-112.

⁵⁷ Vidi Bilandžić, Dušan i dr., *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991 - 1995.*, Jesenski i Turk, Zagreb-Sarajevo 1999., Karta 2 (prostorni usroj JNA nakon 1988. - vojišni sustav), 371.

Jugoslavenska narodna armija je oduzela oružje Teritorijalnoj obrani Hrvatske, koje je ionako čuvano u njezinim skladištima.⁵⁸

Prema ustavu iz 1974. postojala je odredba da republike imaju pravo zapovijedanja Teritorijalnom obranom, što se posebnim amandmanom iz 1980. ograničilo na pitanje rukovođenja, ali ne i zapovijedanja. Teritorijalna obrana SRH je za svoj rad dijelom bila odgovorna Predsjedništvu SRH, odnosno predsjedništvu Centralnoga komiteta Saveza komunista Hrvatske.⁵⁹ Iz skladišta hrvatske teritorijalne obrane oduzeto je 120.000 komada suvremenog dugog naoružanja 7,62 mm, 80.000 dugog i srednjeg naoružanja 7,62; 7,9 i 11 mm, 2.500 pištolja, oko 2.000 minobacača 60 i 82 mm, oko 120 minobacača od 120 mm, 800 ručnih protutenkovskih bacača tipa RPG-60, 500 raketnih prijenosnih sustava, 300 protuzrakoplovnih topova 20 mm i znatan broj ostalih vrsta protuzrakoplovnih topova, oko 20.000 mina, oko 80 tona eksploziva za rušenje i zaprečavanje, veliki broj uređaja veze, zapovjednih i logističkih vozila te približno 1000 komada streljiva po cijevi za pješačko naoružanje kao i približno 80.000 tona streljiva za kalibre od 20 do 120 mm.⁶⁰

JNA je uspjela razoružati ne samo Teritorijalnu obranu u Republici Hrvatskoj, već i u ostalim republikama, iako je Slovenija uspjela zadržati dio naoružanja. U Srbiji i Crnoj Gori razoružanje je bilo fiktivno. U Hrvatskoj je razoružanje proteklo bez većih problema jer se JNA dva mjeseca temeljito pripremala za akciju, a zapovjedni kadrovi Teritorijalne obrane bili su istomišljenici JNA. Naoružanje i streljivo Teritorijalne obrane Hrvatske čuvalo se u 364 objekta, od kojih 178 u vlasništvu i nadležnosti JNA te je stoga posao bio samo formalnost, a ovom akcijom Hrvatska je potpuno razoružana, i preko noći je ostala bez oružja za 204 000 ljudi.⁶¹

Unatoč prosvjedima iz Hrvatske i Slovenije, JNA je uporno tvrdila kako nije razoružala Teritorijalnu obranu, nego da je oružje bolje zaštitila od krađe i da postoje uvjeti da se oružje vrati ako republike budu u stanju osigurati „bolje uvjete zaštite“.⁶² Unatoč postojanju uvjeta kvalitetne zaštite, oružje nije vraćeno. Osim razoružanja TO, težak udarac za Hrvatsku bio je, što je JNA uspjela zahvaljujući kadrovskoj

⁵⁸ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 591-592.

⁵⁹ Isto, 50.

⁶⁰ Rajković, Dražen, *Cijena rata: hrvatski model financiranja Domovinskog rata 1990.-1995.*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2013., 257.

⁶¹ Marijan, *Domovinski rat*, 67.

⁶² Isto, 67.

politici s kraja 1980-ih vezati za sebe Republički štab Teritorijalne obrane SRH i većinu zonskih štabova, tako da svi pokušaji hrvatske vlasti da stave pod nadzor Republički štab Teritorijalne obrane nisu urodili plodom.

Ostavši bez oružja Teritorijalne obrane, a ujedno suočena sa protuustavnim djelovanjem dijela Srba u Hrvatskoj, Hrvatska je bila prisiljena nabavljati oružje iz inozemstva. Iz Mađarske je nabavljen kontigent pješачkog naoružanja za policiju.⁶³ Naoružavanje Hrvatske je podiglo dosta prašine u javnosti, ali i u okvirima saveznog SUP-a i SSNO-a. U službenom glasilu JNA *Narodna armija* su isticali da se u SR Hrvatskoj ubrzano radi na uvozu oružja uz proviziju i da se podjeli pripadnicima HDZ, dok bi se to istodobno prikazalo kao oružje MUP-a.⁶⁴ Od strane JNA to je ocijenjeno kao manevar da se oružje zadrži i da se naoružaju ilegalne vojne organizacije. Međutim, uspoređujući naoružanje koje je oduzeto TO Hrvatske, s količinom koju je ona uvezla iako neregularno s gledišta carinskih formalnosti (na oružje se ne plaća carina) uvezeno je za njene legitimne organizacije i to u količinama koji ne zadovoljavaju ni njezin policijski sastav a kamoli „vojsku HDZ-a“.

Kontraobavještajna služba (KOS) je nastojala podmetanjem dokumenata u vezi naoružanja i njihovih objavljivanjem izazvati građanski rat ali u tome nisu uspjeli, dok je SSNO odustao od građenja „optužnice o naoružavanju terorističkih formacija u Hrvatskoj“.⁶⁵

Razoružanjem Teritorijalne obrane Hrvatska je ostala bez „oružanog čimbenika“ na koji bi mogla računati u slučaju otvorenog rata, stoga je svoje težište obrane stavila na policiju. Već nakon višestranačkih izbora Hrvatska je bila suočena s narušavanjem i destabilizacijom ustavnog poretka. Akcije koje su počinili pobunjeni Srbi potpomognuti od strane jugoslavenskih vlasti u Beogradu dobili su i svoju oružanu dimenziju. U narednom razdoblju akcije pobunjenih Srba poprimile su obilježja terorističkih djelovanja. Policijske postrojbe su bile jedina legalna oružana sila s kojom se Hrvatska mogla suprotstaviti terorističkom nasilju i zaštititi svoje građane na području ekspanzije velikosrpsstva.⁶⁶ Sukladno tome, 5. kolovoza 1990. godine na policijskoj akademiji u Zagrebu započeo je prvi tečaj za obuku policijskih

⁶³ Isto, 69.

⁶⁴ „Kako je uvezeno oružje“. *Danas*, 5.2.1991.

⁶⁵ Isto,

⁶⁶ Bilandžić, Mirko, Stjepan Milković, „Specijalne vojno-policijske protuterorističke postrojbe: Hrvatska i svijet“, *Polemos*, XII (24), 2009., 33-60.

službenika nazvan „Prvi hrvatski redarstvenik“. Tečaju je pristupilo 1700 kandidata od kojih je formirana brigada policije kao prva oružana postrojba na koju je novoizabrana hrvatska vlast mogla računati.⁶⁷ Ministarstvo unutrašnjih poslova je sa 6800 ljudi sredinom 1990. do sredine siječnja 1991. naraslo na 18 752 djelatnih i 22 865 pričuvnih pripadnika, što dovodi do brojke od ukupno 41 751 pripadnika.⁶⁸

Ubrzo nakon stvaranja policijskih formacija i sukladno stanju s kojim su se morale nositi, policijske su postrojbe postupno dobivale vojne karakteristike za razliku od uobičajenog funkcioniranja po civilnom načelu. Posebno mjesto unutar postrojbi činile su specijalne policijske snage Ministarstva unutrašnjih poslova. Početci specijalne policije vežu se uz stvaranje Antiterorističke jedinice Lučko (ATJ) koja je ustrojena 7. rujna 1990. Jedinica je bila sastavljena od dvije stotine, prema posebnim kriterijima, selektiranih polaznika Prvog hrvatskog redarstvenika te manjeg broja dotadašnjih pripadnika jedinica za posebne namjene RSUP-a. Zadaće ATJ Lučko 1990. i početkom 1991. bile su uspostava narušenog javnog reda i mira. Početak velikosrpske agresije bio je ujedno i početak borbenog djelovanja ATJ. Uspjesi borbenih akcija u Pakracu, Plitvicama i drugim mjestima dokazuju da je ATJ Lučko u to vrijeme bila jedna od stožernih točaka obrane. Uz ATJ stvorene su i druge Posebne jedinice policije čija je organizacijska struktura bila slična ATJ s nešto manjim brojnim stanjem ljudstva od 100 do 180 pripadnika, te su za razliku od ATJ imale i svoj pričuvni sastav, a osnovane su pri policijskim upravama MUP-a.⁶⁹

Sredinom travnja 1991. u sklopu Ministarstva unutarnjih poslova osnovan je Zbor narodne garde (ZNG) kao poseban sastav za obrambene i redarstvene poslove pod zapovijedanjem Ministarstva obrane. Prema planovima razvoja u ZNG je do sredine svibnja bilo planirano prevođenje svih snaga policije posebne namjene osim po jednog odijeljenja specijalne namjene u svakoj policijskoj upravi. Ustroj pričuvnog sastava ZNG-a napravljen je na temelju brojčano stanja pričuvne policije koja je 11. travnja 1991. imala 39. 000 policajaca.⁷⁰

⁶⁷ Milković, Stjepan, *Alfe žive vječno! Prilozi za ratni put Specijalne jedinice policije Alfa PU zagrebačke u Domovinskom ratu 1991.-1995.*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Udruga veterana specijalne jedinice policije Alfa Zagreb, Zagreb, 2013., 34.

⁶⁸ Marijan, *Domovinski rat*, 69.

⁶⁹ Bilandžić, „Specijalne vojno-policijske protuterorističke postrojbe“, 33-60.

⁷⁰ Radelić i dr., 98.

Polazeći sa stanovišta potpune razoružanosti TO, Hrvatske se okrenula u nabavku oružja iz inozemstva pri čemu je ostvarena velika suradnja sa Singapurom ali i ostalim drugim državama.⁷¹

Prema istraživanju *Danasa* hrvatska policija je u to vrijeme uzimajući u obzir geopolitičke čimbenike te snage oklopnih i zračnih formacija JNA prednjačila u nekoliko stvari.⁷² Obučenost ljudstva i streljačka opremljenost bile su na strani hrvatske policije. Navodi se da su i hrvatske snage bolje obučene i od odličnih slovenskih teritorijalaca, a u bojnoj gotovosti i tehnologiji nadmašuju i brojniju srpsku policiju.⁷³

Prednost hrvatskih policijskih snaga prvenstveno je bila u streljačkom naoružanju. Osnovno osobno naoružanje, pištolj CZ *Brno* češke proizvodnje kalibra 9 mm kojim su raspolagali hrvatski policajci bio je dobar izbor jer je pouzdan za sve temeljne policijske aktivnosti ali i kao pomoćno sredstvo u sučeljavanjima na bliskoj udaljenosti i borbi prsa o prsa. Nadalje, hrvatski specijalci uz standardne kalašnjikove (jugoslavenske proizvodnje ali i mađarske) koristili su se odličnim singapurskim jurišnim puškama SAR-80 kalibra 5,56 mm koji je razorniji od metka za *kalašnjikov* 7,62, zbog mekanog zrna koje ostavlja razorne izlazne rupe prilikom strijelnih rana. Uz to lako ispaljuje i tromblonske mine. Veoma efikasno oružje hrvatskih specijalaca bio je i singapurski puškomitraljez *Ultimax 100 Mark III*, kojim se moglo djelovati u svim uvjetima i prilikama a osobito kao podrška desetini u jurišu. Kao jedno od najefikasnijih oružja svoje vrste, hrvatski su specijalci u potpunosti bili obučeni da iskoriste njegovu prednost, te uz kadencu od 600 metaka u minuti omogućavao je veću vatrenu moć desetine hrvatskih specijalaca, nego voda (28-30) ljudi srpske milicije naoružanih Zastavinim automatskim puškama i puškomitraljezima. Hrvatska policija je ujedno ostvarila pun pogodak uporabom borbenih sačmarica talijanske tvrtke *Luigi Franchi*, naravno uz ostale modele. Borbena sačmarica SPAS 12 navedene talijanske tvrtke bio je odličan izbor zbog mogućnosti uporabe smrtonose i „nesmrtonosne-bezopasne municije“. Patrone mogu biti punjene kuglom ili čeličnom

⁷¹ „Moć singapurske veze“, *Danas*, 9.4.1991

⁷² Isto.

⁷³ Isto.

sačmom, različite veličine, ali ujedno i mini-strelicama, plastičnom sačmom, suzavcem i svjetlećim zrnima.⁷⁴

Uz cjelokupni arsenal hrvatska policija je koristila i automate *Heckler & Koch* i izraelski *Uzi*, oba u kalibru 9 mm. Ljudske i materijalne formacije MUP-a su u ono vrijeme sa stanovišta streljačke opremljenosti i obučenosti bile postrojbe vrijedne poštovanja. Međutim, navodi *Danas*:

„No kako je Hrvatska u poziciji da se sa svojih 25.000 odlično naoružanih policajaca mora bez obzira na pregovore suočiti sa svim kušnjama, od terorizma do mogućih oružanih obračuna širih razmjera, upravo smo sudionici stvaranja jakih oružanih snaga koje nikoga izvan granica Hrvatske neće napadati, ali nikome neće dopustiti da hrvatsku državu ponižava i „libanonizira.“⁷⁵

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Isto.

3. PRVA POLOVINA 1991. – STANJE NAPETOSTI

Početak 1991. i njena prva polovina donijeli su nove tenzije između hrvatskih vlasti i JNA, dok su u istom razdoblju srpski pobunjenici pokušavali proširiti područje pod svojim nadzorom, što je nemilice dovelo do prvih oružanih sukoba s hrvatskom policijom, koje je JNA nastojala da iskoristi za izazivane intervencije u Hrvatskoj i rušenje njezine demokratski izabrane vlade.⁷⁶

Krajem siječnja 1991. činilo se kako su iscrpljena sva nadanja da se nađe formula koja bi spriječila rat. Razdoblje od tri godine službenog poticanja mržnje iz Srbije, i osam mjeseci službeno poduprte, premda nešto blaže propagandne mržnje u Hrvatskoj, učinili su svoje.⁷⁷ Za pojedine Jugoslavene točka s koje nema povratka kao da je odavno već bila prijeđena. Protuhrvatska kampanja u srpskim medijima počela je još 1989. godine, nakon što su počele kampanje protiv Albanaca i Slovenaca. Istodobno se vodio i verbalni rat između pojedinih hrvatskih i srpskih dnevnih novina, koji se rasplamsao još 1989. godine.

JNA je krajem 1990. godine raspolagala sa podacima da Hrvatska planira naoružati svoju policiju, nakon što je JNA razoružala hrvatsku TO. Vodstvo JNA je u novim vlastima u Sloveniji i Hrvatskoj gledalo glavnu opasnost za održanje Jugoslavije, te je razmišljalo o mogućoj vojnoj intervenciji, rušenju demokratski izabranih vlasti u Zagrebu i Ljubljani i razoružanju njihovih „paravojnih formacija“ u tim republikama, odnosno Teritorijalne obrane Slovenije i hrvatske policije.⁷⁸ Mogućnost intervencije JNA natjerala je Hrvatsku i Slovenije da sklope tajni sporazum o pomoći 20 siječnja 1991. Na temelju obavijesti o ilegalnom naoružavanju u Hrvatskoj, JNA je to iskoristila da „legalno“ sruši hrvatsku vlast. Predsjedništvo SFRJ je 9. siječnja 1991. donijela odluku o razoružanju naoružanih paravojnih sustava. Na temelju ove odluke je vidljivo kolike su bile nepremostive razlike u tom pogledu. Za hrvatsku vladu paravojni sastavi su bili u Krajini, dok je JNA paravojnim formacijama držala postrojbe u sastavu hrvatskog MUP-a.⁷⁹ Kasnije su se pojavili i paravojni sastavi Hrvatske stranke prava, poznatije po kratici HOS (Hrvatske obrambene snage). Arhivske građe o HOS-u je veoma malo, što otvara mogućnost

⁷⁶ Barić, 111.

⁷⁷ Ramet, Sabrina, *Tri Jugoslavije*, 467.

⁷⁸ Barić, 111.

⁷⁹ Radelić i dr., 115.

različitih tumačenja njihovog postanka, a navodno su osnovane krajem lipnja 1991. godine. Zbog izgleda i pozivanja na Nezavisnu Državu Hrvatsku HOS je dobio mnogo veći prostor, no što je značilo na hrvatskom ratištu. Prema nekim poslijeratnim tvrdnjama kroz HOS je tijekom 1991. prošlo oko 3100 ljudi, s tim da je nije moguće utvrditi točno prosječno stanje.⁸⁰

Ultimatum hrvatskim vlastima je bio takav da u roku od deset dana svi spomenuti „oružani sastavi“ i pojedinci predaju naoružanje i vojnu opremu predstavnicima JNA. Ovdje se ponajprije mislilo na naoružanje hrvatske policije, iako je čelništvo SFRJ imalo podatke o vojnoj organizaciji pobunjenih Srba na području Knina. Nakon te naredbe stanje u Hrvatskoj tijekom siječnja je postalo veoma napeto, te je postojala mogućnost intervencije JNA u Hrvatskoj, odnosno, uhićenja osoba koje su radile na uvozu oružja.⁸¹

Unatoč tome što je JNA negirala da se sprema oružjem realizirati naredbu, dio preustrojenih snaga je bio spreman za intervenciju u Hrvatskoj. Komanda 1. vojne oblasti naredila je 17. siječnja 1991. Komandi Banjalučkoga korpusa da pripremi 329. oklopnu brigadu iz Banja Luke „za marš i borbenu upotrebu“ na području Gline, Petrinje i Slunja i da se pridoda 5. vojnoj oblasti.⁸² Na zahtjev hrvatskog člana predsjedništva SFRJ Stjepana Mesića i njegovo uvjeravanje da će Hrvatska prikupiti 20 000 automatskih pušaka i staviti ih pod zajedničku kontrolu MUP-a i JNA, Predsjedništvo SFRJ je produžilo rok, dok je u tom vremenu Hrvatska samo djelomično provela naredbu. JNA je nakon toga podigla bojnu spremnost, te počela prestrojavanje i dodatnu mobilizaciju snaga da silom omogući vojnom pravosuđu da uhićuje i sudi po Hrvatskoj. Ne dvojeći da JNA priprema intervenciju u Hrvatskoj zbog njezina priopćenja da će sama provesti odluku Predsjedništva SFRJ ako se na teritoriju Republike Hrvatske odmah ne raspuste svi mobilizirani sastavi.

Dana 25. siječnja 1991. Sabor RH je po hitnom postupku donio prijedlog usvajanja odluke da na teritoriju RH vrijede samo oni zakoni koji nisu u suprotnosti s Ustavom Republike Hrvatske. Usporedno s političkom akcijom, hrvatske je policija pripremila i konkretne mjere povećavajući brojno stanje, zapriječanjem dijela vojarni i značajnijih prometnih pravaca. Jugoslavenska narodna armija je osigurala vojne

⁸⁰ Marijan, *Domovinski rat*, 55.

⁸¹ Barić, 112.

⁸² Marijan, *Domovinski rat*, 70.

objekte, stanove i obitelji članova stalnoga sastava te se pripremala na djelovanje iz okruženja⁸³. U glavnom gradu Hrvatske mogle su se vidjeti naoružane osobe na svakom koraku. Vojna vozila su izlazila iz vojarni, što je osjetno povećalo pažnju građana, a u neposrednoj blizini vojnih objekata bila su parkirana policijska vozila s naoružanim policajcima. U Zagrebu je otvoreno atomsko sklonište u naselju Travno, smješteno na stotinjak metara od najveće zagrebačke vojarnje *Maršal Tito*. Hrvatski specijalci danima su čuvali sve važnije objekte u glavnom gradu.⁸⁴ Propaganda je također djelovala te je 25. siječnja 1991. prikazan film u režiji JNA u kojem je „glavnu ulogu“ odigrao ministar obrane Republike Hrvatske Martin Špegelj, što je trebao biti razlog i opravdanje vojne intervencije u Hrvatskoj.⁸⁵ Uz Martina Špegelja našao se i ministar unutarnjih poslova Josip Boljkovac. Na teret su im se stavljale tri stvari: ilegalna nabavka oružja u inozemstvu, stvaranje stranačke vojske te spremanje neke vrste obračuna s Armijom uključujući i terorističke akcije, a beogradska sredstva informiranja tvrdila su da se u Hrvatskoj spremala oružana pobuna.⁸⁶

Hrvatska vlast bila je odlučna u tome da neće pokleknuti pred imperativima JNA, ali i da neće izazvati sukob. Na sjednici 26. siječnja dogovoreno je da se u 12 sati demobilizira pričuvni sastav policije u Hrvatskoj, a da se JNA vrati u stupanj bojne pripravnosti na mirnodopsku razinu. Na temelju dogovora oko 42 % ljudstva MUP-a je ostalo zaduženo s osobnim naoružanje, a 58 % je vratilo naoružanje u policijska skladišta. U suradnji s JNA nekoliko je hrvatskih građana uhićeno, a protiv generala Špegelja Vojni sud u Zagrebu je podigao optužnicu zbog naoružavanja Hrvatske.⁸⁷ Prihvaćanjem naredbe i zaključaka Predsjedništva SFRJ Hrvatska je dobila na vremenu da uspije legalizirati naoružano ljudstvo i da krene sa internacionalizacijom krize. Dana 13. veljače 1991. Vojni vrh je ponovo ultimatumom naglasio da Hrvatska mora raspustiti oružane sastave, a sve okrivljene izručiti Vojnom sudu uključujući ministra Špegelja. Razvojem situacije daleko od planiranog Kadijević je 25. veljače 1991. izložio prijedlog plana za rušenje vlasti u Hrvatskoj i Sloveniji te da kombinacijom vojnih i političkih mjera uruši sustav u navedenim

⁸³ Isto, 70.

⁸⁴ „Čekajući rat“, *Danas*, 29.1.1991.

⁸⁵ Marijan, *Domovinski rat*, 70.

⁸⁶ „Televizijski vojni udar“, *Danas*, 29.1.1991.

⁸⁷ Marijan, *Domovinski rat*, 71.

republikama. Također, planiralo se institucionalno i politički sustavnije jačati Srpsku Krajinu.⁸⁸

Sukladno svojoj odluci o jačanju Krajine, a istodobno zbog nepovoljnog razvoja situacije u veljači, ubrzo je došlo do prvih sukoba između hrvatske policije i srpskih pobunjenika. U tom se kontekstu može isčitati i incident u Pakracu.⁸⁹ U prvoj polovini 1991. pobunjeni Srbi su odlučili proširiti područje pod svojom kontrolom, pa je kao rezultat toga i došao incident u Pakracu. Skupština općine Pakrac je na sastanku od 22. veljače 1991. odlučila da pakračka policijska stanica uđe u sastav SUP-a SAO Krajine.⁹⁰ Dana 1. ožujka 1991 većina policajaca srpske nacionalnosti razoružala policajce Hrvate i četiri Srbina neistomišljenika. Hrvatska je munjevitom odgovorila slanjem specijalnih jedinica policije u Pakrac koje su 2. ožujka stigle u grad i preuzele kontrolu, dok su se pobunjenici povukli na obližnja brda bez borbe. Istodobno su iz Bjelovara upućene snage JNA u Pakrac.⁹¹

U večernjim satima 2. ožujka 1991. između pripadnika hrvatske policije i JNA razmijenjena je puščana paljba te je protiv dvojice pripadnika specijalne policije podignuta kaznena prijava zbog ometanja vojnika u obavljanju službe, dok je policija tvrdila da su uzvratili vatru koja je na njih otvorena. Predsjedništvo SFRJ je donijela odluku o normaliziranju života u Pakracu ali MUP nije htio napustiti Pakrac, dok je JNA razradila plan napada na snage MUP-a. Ipak, 3. ožujka 1991. povukle su se snage specijalne policije iz Pakraca. Incident u Pakracu stvorio je val prosvjeda i skupova, poplavu glasina, antihrvatsko raspoloženje u Srbiji, ali i omraženost JNA u Hrvatskoj.⁹²

Srbijanski tisak je na huškački način popratio incident u Pakracu, tako su na primjer *Večernje novosti* u broju od 2. ožujka 1991. o događajima u Pakracu napisale članak naslovljen „Masakr golorukog naroda“ gdje je ustvrđeno da je Pakrac napalo 8000 specijalaca, redarstvenika te naoružanih ljudi aktiviranih po stranačkoj liniji HDZ-a, dok su se „goloruki Srbi“ branili „motikama i vilama“. Također, u istom

⁸⁸ Isto, 71.

⁸⁹ Marijan, *Slom Titove armije*, 241.

⁹⁰ Barić, 114.

⁹¹ Marijan, *Domovinski rat*, 72.

⁹² Marijan, *Slom Titove armije*, 242-244.

izdanju mogli su se pronaći i naslovi kao „Invazija na Pakrac“, „Teror fašistoidne vlasti“ i drugi.⁹³

Nakon incidenta u Pakracu, u Beogradu su 9. ožujka 1991. iskrsnule otvorene demonstracije protiv Miloševićeve vlasti i medijske kontrole. Usprkos oštrim sukobima policije i demonstancata, mir je uspostavljen izlaskom JNA na ulice. Neki sociolozi su upravo ove demonstracije objasnili kao akcelerator u svrhu potenciranja sukoba u Hrvatskoj, kako bi Milošević uspio očuvati vlast.⁹⁴ Pakrac je bio prvi poligon za demonstriranje „tampon zone“, postupka kojim je JNA „razdvajala“ sukobljene strane, a koji će ubrzo biti viđen svugdje u Hrvatskoj gdje je hrvatska policija pokušavala suzbijati pobunu.⁹⁵

Vidjevši napetosti nakon incidenta u Pakracu, ali i demonstracije političke oporbe u Beogradu, Štab Vrhovne komande OS SFRJ na sjednici Predsjedništva SFRJ koja se održavala od 12. do 15. ožujka 1991. zatražio je uvođenje izvanrednoga stanja koje bi uključilo i suspenziju svih normativnih akata koji su u suprotnosti s Ustavom SFRJ. Međutim, stanje nije izglasano, te velikosrpska opcija nije uspjela u legitimnom smislu osvariti svoje planove.⁹⁶

Ožujak je bio mjesec još jednog velikog incidenta: milicijske jedinice dijela pobunjenih Srba postavila su zapreke na u Nacionalnom parku Plitvice, na prometnici Karlovac-Knin. Akcijom specijalnih postrojbi iz Lučkog i Rakitja 31. ožujka, razbijena je blokada i uhićeno 29 pobunjenika. U sukobu je poginuo i policajac Josip Jović za koga se smatra da je prva žrtva Domovinskog rata. Odmah nakon akcije policije, JNA je krenula u razdvajanje strana pri čemu je to bio uvod radi zaštite Krajine U hrvatskom tjedniku *Danas* veoma su vizionarski zapazili ulogu „tampon zona“, gdje se između ostaloga navodi:

„General se Rašeta sa svojim topovima i tenkovima zakićenim jugo-zastavicama tobože iskreno predstavlja samo kao demarkaciona linija između sukobljenih nacija. Jer to što navodno žele spriječiti upravo se dogodilo ovih dana. Čini se točno prema planovima: u Kninu, pa preko Like do istočne Slavonije.“⁹⁷

⁹³ Barić, 115.

⁹⁴ Isto, 115.

⁹⁵ Marijan, *Slom Titove armije*, 244.

⁹⁶ Marijan, *Domovinski rat*, 72.

⁹⁷ „Rat može početi“, *Danas*, 9.4.1991.

Krajem travnja MUP RH će agresivnije nastupiti prema Krajini stvarajući policijski prsten oko Knina osnivanjem ispostava Drniš i Sinj, a do kraja travnja stvorene su i ispostave u Kijevu, Kruševu, Stankovcima, Oklaju i Polači.⁹⁸ Međutim, stanje koje se odvijalo na mjestima velikosrpske pobune u Hrvatskoj pažljivo je bilo praćeno, a povremeno se i reagiralo posebice u istočnoj Slavoniji i Vukovaru gdje je udio Srba u stanovništvu bio izrazito velik.⁹⁹ U mjestu Bobota je 22. srpnja 1990. održan skup koji je najavljen kao onaj koji se nekoliko dana kasnije odigrao u Srbu, a održan je kao svesrpski narodni zbor Srba iz istočne Slavonije i zapadnog Srijema i na njemu je održana osnivačka skupština SDS-a za Bobotu. Goran Hadžić je na skupu izjavio kako će postaviti zahtjev da sjedište SUP-a bude u Vukovaru, a ne u Vinkovcima kako to nova hrvatska vlast zamišlja, iako je Hadžić vjerojatno znao da je ova odluka donesena u prosincu 1989. godine.

Izbijanjem pobuna Srba na Banovini, ali i zbog povlačenja dijela naoružanja iz policijskih stanica, SDS je 1. listopada održao protestni skup protiv „represivnih mjera“ koje provodi MUP nad srpskim življem u Baniji i na Kordunu. Hrvatska policija je tako zabilježila i prijetnju da će srpski narod odgovoriti istom mjerom prema hrvatskom življu ukoliko se nastavi sf „terorom“.¹⁰⁰ Međunacionalne tenzije podigla je glasina o uhićenju Gorana Hadžića koja se proširila u noći 1. na 2. listopada 1990. godine. Nemiri na Banovini postigli su i to da je samozvano poslanstvo Srba iz Hrvatske u kojemu je bio i predstavnik iz Vukovara, otišlo u Beograd dati izvješće o stanju Srba u Hrvatskoj, koje je za njihovu percepciju bilo katastrofalno. Istaknuli su između ostaloga da njihov apel Beogradu nije usmjeren protiv hrvatskog naroda nego protiv ustašoidne vlasti HDZ-a, te da su njihove reakcije mjere samoobrane, a ne postupci po scenariju iz Beograda.¹⁰¹

Uz svu javnu galamu i buku u istočnoj Slavoniji bili su vidljivi i drugi znaci međunacionalne podijele. Druga polovica kolovoza 1990. godine bilo je razdoblje pojavljivanja nenaoružanih straža u dijelu srpskih sela u okolici Osijeka. Tijekom ilegalnog referenduma o autonomiji Srba u Hrvatskoj na području OSUP-a Vinkovci bile su uočene seoske straže u mjestima sa većinskim srpskim stanovništvom. Iako bez dokaza, policija je smatrala da oficiri JNA i TO naoružavaju srpsko stanovništvo.

⁹⁸ Marijan, *Domovinski rat*, 73.

⁹⁹ Marijan, Davor, *Obrana i pad Vukovara*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013., 45.

¹⁰⁰ Isto, 47.

¹⁰¹ Isto, 47.

Na sjednici od 10. listopada 1990. sekretar OSUP-a Vinkovci je izjavio da nema dokaza da su srpske straže naoružane što ne znači „da nije bilo istine u njihovoj naoružanosti“.¹⁰²

Naoružavanje Hrvata u istočnoj Slavoniji počelo je u listopadu 1990. pošiljkom od 650 automatskih pušaka, od kojih je 100 odvojeno za Vukovar. Iz kasnije perspektive za vukovarske Srbe je to upravo bio dokaz da su Hrvati nastojali prvi upotrijebiti oružje, zanemarujući činjenicu razoružanja TO kao i činjenicu da su upravo oni u proljeće 1991. prvi počeli s oružanima prepadima i upotrebom oružja protiv legalnih policijskih vlasti.¹⁰³

Unatoč javnoj potpori pobunjenim Srbima na dijelu Banovine i skupova održanih radi ugroženosti, 1990. godina je u istočnoj Slavoniji protekla relativno mirno, ali nova 1991. je već na početku najavila budući krvav rasplet. Dana 5. siječnja 1991. podmetnuta je eksplozivna naprava na vratima pravoslavne crkve u Mirkovcima, dok su istovremeno Srbi najavili okupljanje isto kao i u Berku, selu s miješanim stanovništvom u kojemu je već dolazilo do konflikta između stanovništva hrvatske i srpske nacionalnosti.¹⁰⁴ Siječanj 1991. je mjesec početka stvaranja države pobunjenih Srba u istočnoj Slavoniji. Dana 7. siječnja je osnovano Srpsko nacionalno vijeće za Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem, koje je dobilo potporu srpske inteligencije i istaknutih privrednika. Izgradnja srpske države na području Hrvatske bio je dio spregnutog djelovanja srpskog i vojnog vrha. Područje Vukovara je dobilo svoju ulogu poput mjesta gdje je dio srpskog stanovništva demonstrirao ugroženost i sklanjao se u Srbiju. Pojavom glasina o napadu na sela s većinskim srpskim stanovništvom oko Osijeka, Bijelog Brda, Tenje i Palača skupina mještana je 3. ožujka 1991. svoje obitelji poslala preko Vukovara u Vojvodinu, što su srpski mediji iskoristili kao jedan od učinkovitih načina za potvrdu o ugroženosti Srba u Hrvatskoj, a ujedno je policija zabilježila i pojavu naoružanih seoskih straža. Nacionalnu osjetljivost i ugroženost dodatno su rasplamsali i predstavnici četničke Srpske radikalne stranke pod vodstvom Vojislava Šešelja na mitinzima koji su održani u selima Bobota, Mirkovci, Trpinja, Borovo Selo i drugima. Na Srpskom nacionalnom vijeću u Borovu Selu 31. ožujka 1991. odlučeno je da se Autonomna oblast

¹⁰² Isto, 48.

¹⁰³ Isto, 48.

¹⁰⁴ Marijan, Davor, *Bitka za Vukovar*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb-Slavonski Brod, 2004., 43.

Slavonija, Baranja i zapadni Srijem pripoji Republici Srbiji, ali je njihov zahtjev skupština Srbije odbacila 2. travnja 1991. godine. Radilo se očito o koordiniranoj akciji s istovjetnom odlukom koja je donesena od Vlade SAO Krajine iz Knina.¹⁰⁵

U travnju 1991. stigle su prve pošiljke oružja za koje je Vojislav Šešelj kasnije tvrdio da potječu iz skladišta Teritorijalne obrane Republike Srbije, i da su dopremljene u organizaciji milicije Republike Srbije.¹⁰⁶ Međutim, oružje nije dolazilo samo, uz njega su stizale i manje skupine četnika Srpske radikalne stranke, o čemu je beogradska *Politika* pisala u broju od 4. travnja 1991. godine. Srpsko nacionalno vijeće je na jednom od kasnijih sastanaka demantiralo bilo kakvo upletanje u oružani sukob u istočnoj Hrvatskoj, te se ogradio od „samozvanih lidera i inicijatora sukoba“, ističući kako to samo „pogoršava ionako težak položaj Srba u ovom dijelu zemlje“.¹⁰⁷

Krajem ožujka i početkom travnja situacija u istočnoj Hrvatskoj je postala dramatična. Povod tome bilo je uhićenje Gorana Hadžića i Borivoja Savića u akciji hrvatske policije na Plitvicama. U Borovom Selu je okupljena masa razoružala sedam policajaca, napala tri službene ophodnje i demolirala jedno vozilo, ali je dio oduzetog oružja vraćen. Barikada u selu Bobota postavljena je 1. travnja, a u Bršadinu su osobe s četničkim obilježjima skinule hrvatsku zastavu¹⁰⁸. Utvrđeno je da su postavljanje barikada organizirali bivši policajci PU Vukovar koji su otkazali poslušnost MUP-u. Najvidljiviji primjer nacionalne netrpeljivosti je izgradnja prometnice Marinci - Bogdanovci kako bi hrvatsko stanovništvo dobilo prometni pravac za Vukovar koji Srbi neće blokirati kada pože. Što se tiče smirivanja situacije u Vukovaru angažirali su se i visoki hrvatski dužnosnici, te se kroz naredno vrijeme uspjelo realizirati nekoliko sastanaka visokih hrvatskih dužnosnika sa Skupštinom općine Vukovar, političkim stranakama i predstavnicima Srba. Međutim, kod Srba je rješenje problema išlo daleko teže, za razliku od hrvatske strane koja se barem trudila razgovarati i tako riješiti nastalu situaciju. Predsjednik SDS-a u Vukovaru Vukašin Šoškoćanin, pozvao je Hrvate da naprave korak prema Srbima i da srpski narod nema ništa protiv hrvatskog, ali da će na pokušaj agresije Srbi odgovoriti barikadama. U ovom razdoblju raširena je iako nedokazana optužba da su ministar iseljništva i zamjenik ministra obrane Gojko Šušak te Vice Vukojević, visoki

¹⁰⁵ Isto, 43-46.

¹⁰⁶ Isto, 46.

¹⁰⁷ Isto, 46.

¹⁰⁸ Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 53-55.

dužnosnik MUP-a ručnim raketnim bacačima napali Borovo Selo. Prilog toj tvrdnji je njeno uvrštavanje u seriju i knjigu *Smrt Jugoslavije*. Kako za ovu optužbu nema dovoljno osnovanih tvrdnji, prema autoru Davoru Marijanu bio bi prihvatljiviji sud da su visokorangirani političari, ako su imali želje izazvati sukobe, imali drugačije i učinkovitije metode.¹⁰⁹

Uz redovitu pucnjavu po legalnim policijskim ophodnjama, početkom travnja dogodio se incident koji se i smatra početkom velikosprške agresije i početkom otvorene pobune u istočnoj Slavoniji. U noći s 1. na 2. svibnja napadnuta je ophodnja hrvatske policije od četiri člana, pri čemu su dvojica policajaca lakše ozlijeđena, a druga dvojica su zarobljena te odvedena u milicijsku stanicu Novi Sad.¹¹⁰ Kako hrvatska policija nije imala saznanja da su u Vojvodini isplanirana je akcija oslobađanja koju je vodio Stipe Bošnjak, načelnik Odjela za operativne poslove javne sigurnosti Policijske uprave Vinkovci. Oko podneva 2. svibnja 1991. skupina od 30 pripadnika jedinice za posebne namjene PU Vinkovci ušla su u Borovo Selo, došla do središta kada je na njih iznenada otvorena vatra, kao i na skupinu od 30 policajaca iza njih. Istodobno iz Osijeka je krenula postrojba od 160 policajaca Posebne jedinice policije i stigla do mjesta Savulja na ulazu u Borovo kada je na njih otvorena vatra. Postrojba je napustila vozila, razvijajući se u položaj za napad i odgovarajući na vatru veće skupine pobunjenih Srba koji su tijekom borbi pojačani sa 100 pobunjenika iz dubine sela. U naredna dva sata iz pravca Bobote krenula je skupina od 200 ljudi koja je blokirana raspoređivanjem policajaca na željezničku prugu, a na poziv da se vrate odgovorili su vatrom te nakon razmjene vatre s hrvatskom policijom povukli su se prema selu. Iz pravca Dalja je krenula skupina od 150 nenaoružanih ljudi koji su blokirani od strane desetak hrvatskih policajaca. Oko 14 sati stigla je iz Osijeka skupina od sedam oklopnih vozila JNA da razdvoji sukobljene strane. Prilikom povlačenja policije na nju je pucano s oklopnih vozila JNA i iz Borova Sela. Iako je JNA prihvaćena od stanovništva te se tražilo da se uključi u borbu s policijom, u odnosu na dotadašnje ponašanje bila je veoma korektna. Prekinuvši sukob, omogućila je izvlačenje policajaca, a navečer 2. svibnja predani su zarobljeni hrvatski policajci zbog kojih je i organizirana akcija. Masakr u Borovu Selu

¹⁰⁹ Isto, 54-57.

¹¹⁰ Isto, 59.

bio je najveći gubitak hrvatske policije od izbijanja krize, a poginulo je 12 te ranjen 21 policajac.¹¹¹

U petak u 3 sata ujutro predsjednik Franjo Tuđman se obratio javnosti te naglasio da je Republika Hrvatska proživjela svoj natragičniji dan otkad je on sam na vlasti i naglasio da je hrvatski narod suočen s početkom otvorenog rata protiv Republike Hrvatske.¹¹² Tadašnja vlast u Hrvatskoj se nije mogla osloboditi odgovornosti za ono što se događalo u tom trenutku u republici, međutim, treba se prisjetiti i da prošli režim nije mogao naći odgovor na već tada uočenu imperijalnu srpsku politiku. Tuđmanovo obraćanje javnosti u ranim jutarnjim satima, bilo je prije svega zbog straha od lanca međusobnih obračuna. Tuđman se obratio hrvatskom narodu da ne pokušava nikakav spontani otpor, drugi poziv je uputio Armiji dajući joj priznanje za suzbijanje odmetništva u nekim mjestima (ponovni pokušaj napada na Plitvice), i treći poziv je uputio srpskom narodu u Hrvatskoj da se ogradi o „nasilnika i terorističkih akcija“ jer one „dovode u pitanje njihovu sadašnjost i budućnost“.¹¹³

Zbog masakra je došlo do naglog pogoršanja stanja u istočnoj Slavoniji, a počela je i srpska pobuna koja se proširila u okolicu Vinkovaca i Osijeka gdje Mirkovci i Tenja postaju jaka pobunjenička uporišta pod zaštitom tampon-zone JNA. Ubrzo su u Beogradu na nekoliko sjednica saveznih tijela pregovarali o smirivanju stanja, na kojima su sudjelovali i predstavnici republika. Početkom svibnja JNA je na krizna područja uvela nove postrojbe, odnosno tri nova bataljuna. Oklopni bataljun iz 51. mehanizirane brigade, iz Prijedora u Petrinju, mehanizirani 36. mehanizirane brigade iz Subotice u Vinkovce i mehanizirani 453. mehanizirane brigade iz Srijemske Mitrovice u Vukovar. Jugoslavenska narodna armija ubrzo je i zaposjela dva mosta na Dunavu kod Iloka i Bezdana koja su osiguravala kopnene snage i Riječnu ratnu flotilu.¹¹⁴

Nakon propalih pokušaja dijaloga s pobunjenim Srbima hrvatski je ministar unutarnjih poslova Josip Boljkovac prenio poslove javne sigurnosti s policijskih postaja Titova Korenica, Gračac i Donji Lapac na PU Gospić, a policijske postaje Benkovac i Obrovac na PU Zadar te s policijske postaje Knina na PU Šibenik.

¹¹¹ Isto, 59-61.

¹¹² „Teror nad Hrvatskom“, *Danas*, 7.5.1991.

¹¹³ Isto, *Danas*, 7.5.1991.

¹¹⁴ Marijan, *Domovinski rat*, 73.

Sredinom svibnja situacija se smirila te će tako potrajati do druge polovine lipnja. U Zagrebu je 28. svibnja predstavljen Zbor narodne garde, koji će kasnije prerasti u Hrvatsku vojsku. Kako učestali sastanci čelnika republika o preustroju Jugoslavije nisu urodili plodom, Hrvatska je u svibnju organizirala svoj referendum na kojem se 93,2 % birača izjasnilo za suverenost i samostalnost Hrvatske uz mogućnost stupanja u savez suverenih država s drugim jugoslavenskim republikama, dok su pobunjeni Srbi izglasali svoj referendum za ostajanje u Jugoslaviji. U nadolazećem ozračju proglašenja neovisnosti stanje se naglo pogoršalo u etnički miješanim područjima, te je zabilježeno pucanje, pljačke, nasilje i svekolike prijetnje. Dana 25. lipnja 1991. u slavljeničkom ozračju Hrvatska je proglašena suverenom državom. Dan kasnije pobunjeni Srbi napali su postaju MUP-a u Glini, što je neki način bila diverzantska akcija odvlačenja pozornosti od sukoba koji će se dva dana kasnije odigrati u Sloveniji.¹¹⁵

Prva polovina 1991. je protekla u širenju pobune na ostale dijelove Hrvatske prvenstveno na područje istočne Slavonije. Usprkos oružanim incidentima na pojedinim područjima, otvorenih sukoba nije bilo ali je više nego ikada narušen međunacionalni odnos Srba i Hrvata, dok se JNA stvaranjem „tampon-zona“ strateški pripremala zauzimanjem boljih početnih položaja za otvoreni rat protiv Hrvatske koji će uslijediti u drugom dijelu 1991. godine. „*Godinu opasnog življenja*“¹¹⁶ od ljeta 1990. do početka ljeta 1991. obilježio je terorizam. U politološkom istraživanju tjednika *Danas* tipovi terorizma koji su bili usmjereni prema Republici Hrvatskoj podijeljeni su u četiri grupe: Prva vrsta je medijski terorizam koji su stvarali srbijanski mediji koristeći se manipulacijom poruka, dezinformacijama koje uzrokuju strah i paniku, nagovaranjem na nasilje, ponavljanjem teze o ugroženosti Srba u Hrvatskoj u funkciji zastrašivanja, navođenjem na samoorganiziranje i naoružavanje, promicanjem i podržavanjem ekstremizma, te korištenjem medijskog rata kao verbalnog terorizma sa svrhom podržavanja svih kulturnih, političkih teza u kontekst stvaranje velikosrpske države i rušenja svake hrvatske državnosti.¹¹⁷ U drugu vrstu spada državni terorizam sproveden od strane dijela Predsjedništva SFRJ, JNA, i Republike Srbije, odnosno, korištenjem prijetnji o građanskom ratu i vojnom intervencijom, širenjem straha i demonstracijom vojne sile. Treća vrsta nazvana je

¹¹⁵ Isto, 73-74.

¹¹⁶ Naslovna strana tjednika *Danas* u povodu 1. godišnjice suverenosti, 28.5.1991.

¹¹⁷ „Srbima je Jugoslavija Srbija“, *Danas*, 7.5.1991.

grupna jer su je provodile razne grupe odnosno ekstremne frakcije JNA, SDS-a i četničkih formacija služeći se barikadama, stvaranjem prometnog infarkta, miniranjem tračnica, noćnim eksplozijama, teroriziranjem i Hrvata i Srba, krađom oružja iz policijskih stanica i uzimanjem talaca. Posljednji takozvani duhovni terorizam koji su sprovodili srbijanski intelektualci koji je obilježen sotonizacijom Hrvatske, širenjem mita o Hrvatima ustašama i osporavanjem hrvatskog identiteta s tezom da je svaka hrvatska država ustaška.¹¹⁸

¹¹⁸ Isto.

4. DEMOKRATSKE PROMJENE I RAT U SLOVENIJI

Početak ljeta 1991. već se nazirao skori raspad Jugoslavije i pritom je oružani sukob bio najteži put, ali međunarodna zajednica je izražavala želju da zaustavi raspadanje države. Do zaoštavanja vrha Jugoslavenske narodne armije i Slovenije dolazi nakon 1988. i to zbog slovenskog pitanja vojnog organiziranja i služenja vojnog roka u domicilnoj republici kao i zapovjednog jezika unutar Jugoslavenske narodne armije i njenog financiranja.¹¹⁹

Nakon što je vodstvo Slovenije 1. prosinca 1989. odlučilo spriječiti srpski „miting istine“, dogodila se i prva ekonomska blokada unutar jedne savezne države u povijesti.¹²⁰ Srbija je tada prekinula sve trgovinske i poslovne veze sa Slovenijom, a ujedno je i zabranjena prodaja slovenske robe u Srbiji.¹²¹ Na političkom planu krajem osamdesetih u Sloveniji dolazi do pojave i naglog množenja novih političkih stranaka koje su naginjale demokratskim promjenama, što je donijelo neočekivane rezultate na izborima u travnju 1990. godine.¹²² Pobjedu je odnijela koalicija DEMOS koju su činili Kršćanski demokrati, Slovenska seljačka stranka, Socijalno-demokratska stranka, Slovenska demokratska unija, Liberalna stranka i Stranka zelenih. Koalicija DEMOS je dobila većinu, sa 126 od 240 zastupničkih mjesta.¹²³ Na čelu DEMOS-a bio je Lojze Peterle, predsjednik parlamenta postao je France Bučar, dok je Janez Janša postao sekretar za narodnu obranu u Izvršnom vijeću Skupštine Republike Slovenije.¹²⁴

U Sloveniji je svibnju 1990. istodobno kada i u Hrvatskoj, oružje Teritorijalne obrane stavljeno „pod kontrolu JNA“, ali su Slovenci ipak uspjeli sačuvati jednu trećinu svog naoružanja.¹²⁵ Pitanje TO u Sloveniji je veoma složeno. Nakon pobjede oporbenih snaga na izborima, Slovenci su očistili Ministarstvo obrane od nepodobnih djelatnika. Zbog nacionalne homogenosti i nekoliko godina zaoštrenih odnosa s JNA,

¹¹⁹ Bilandžić, Dušan i dr., 69-70.

¹²⁰ Isto, 70.

¹²¹ Isto, 70.

¹²² Zajc, Drago, „Slovenski parlament - pluralizam i stvaranje koalicija“, *Politička misao*, 34(1), 1997., 47-62.

¹²³ Isto.

¹²⁴ Guštin, Damijan, „Slovenija, saveznica Hrvatske tijekom razlaza s jugoslavenskom državom (od 'nenačelne koalicije' do raspada vojnog saveza 1989.-1991.)“, *Časopis za suvremenu povijest*, 40(1), 2008., 85-104.

¹²⁵ Isto, 69-70.

u većem dijelu starješinskog sastava slovenske TO vladalo je mišljenje da je JNA opasnost za Sloveniju.¹²⁶ Tadašnji zapovjednik slovenske TO general Hočevar izvršavao je zapovijed o predaji slovenskog oružja, pa ga je zbog toga predsjednik Kučan smijenio, a Slovenija je u rujnu 1990. godine i na ustavan način preuzela zapovijedanje nad TO i postavljen je novi zapovjednik. Ovaj potez je svakako omogućio da se Slovenska TO vojno organizira i upotrijebi u odlučujućem trenutku protiv JNA.¹²⁷

Uspoređujući sličnosti i razlike Slovenije i Hrvatske prema kojoj je JNA u proljeće 1990. zauzela radikalno i nepomirljivo stajalište, Slovenija je ipak bila u bitno drugačijoj i za nju boljoj poziciji. Slovenija se spominje kao ona ključna točka jugoslavenstva Jugoslavenske narodne armije. Na pitanju Slovenije se prelamala deklarativna odlučnost JNA da očuva SFRJ, odnosno pitanja koje je za JNA bila dilema između dvije Jugoslavije; one u postojećim granicama i one prema zamisli da svi Srbi žive u jednoj državi, što je bila slika tadašnjeg političkog vodstva Srbije.¹²⁸

JNA je tretirala Sloveniju na drugačiji način nego Hrvatsku, zbog nekoliko pretpostavki. Slovenska politika je bila prihvatljivija jer je dijelom nastavljala kontinuitet prethodne vlasti, Kučan i Drnovšek činili su se manje konfliktnima od Tuđmana i Stjepana Mesića. Oporba koje je došla na vlast nije u očima Armije izazvala asocijacije na Drugi svjetski rat, i zadnje te možda najvažnije pitanje jest nepostojanje srpskog pitanja kao u Hrvatskoj. Upravo su neki od ovih čimbenika spriječili JNA na neki jedinstven i isključiv stav prema Sloveniji. Slovenci su veoma jasno znali što im je činiti, unatoč povremenim verbalnim „ratovima“ s JNA. Imali su jasniju viziju od JNA, te je njihovo držanje bilo logičan slijed kako postupati od 1989. kada su usvojeni amadmani na republički Ustav koji su Sloveniji dali prednost s obzirom na federaciju. Zaoštavanje između Armije i Slovenije dobili su na značaju za vrijeme predizborne napetosti, a nakon pobjede oporbe druga je polovica 1990. protekla u odmjeravanju snaga. JNA je inzistirala na održanju SKJ kao smjeru ideološkog jugoslavenstva koje u Sloveniji nije nailazilo na plodno tlo. Međutim, jedan od glavnih čimbenika sukoba Armije i Jugoslavije je predstavljalo pitanje

¹²⁶ Marijan, *Slom Titove armije*, 192.

¹²⁷ Bilandžić, Dušan i dr., 70.

¹²⁸ Marijan, *Slom Titove armije*, 187.

mjerodavnosti nad slovenskom TO i pitanje regrutacije vojnika, takozvano novačko pitanje.¹²⁹

Do kraja 1990. Slovenija je načinila niz koraka prema svojem pitanju samostalnosti. Slovenci nisu imali unutarnju krizu kao Hrvati pa na svom putu prema neovisnosti nisu puno računali na ostale republike. Jedini tko je mogao usporiti put Slovenije u neovisnost je Srbija, ali Milošević i Jović su već početkom 1990. zastupali tezu da se Slovenija makne iz Jugoslavije, a koja je tijekom 1990. dobivala na težini. Upravo zbog toga se ne čini nemogućim da Milošević i Kučan nisu postigli dogovor o odvajanju Slovenije iz Jugoslavije.¹³⁰ Prema rezultatima slovenskog plebiscita od 23. prosinca 1990. bilo je jasno da se Slovenija kreće na svome putu prema samostalnosti i odvajanju iz Jugoslavije. Veliki odaziv Slovenaca na plebiscit, njih čak 93,2 posto i gdje se velika većina birača, njih čak 88 posto, izjasnila za slovensku neovisnost, brojke su koje govore same za sebe. Slovenski plebiscit bio je ujedno uspjeh i vladajućih i opozicijskih stranaka.¹³¹ Rezultati plebiscita nisu iznenadili ni političare ni narod, a pučanstvo je raspireno vatrom nacionalnih emocija u velikom broju obavilo svoju građansku dužnost već tijekom prijedpodneva tog nedjeljnog jutra, a nema sumnje da su na broj sudionika utjecali i svećenici koji su na nedjeljnoj misi agitirali s oltara.¹³² Iako je nakon plebiscita slovenski ministar vanjskih poslova Rupel izjavio da će Slovenija dok postoji Jugoslavija djelovati u njenom vanjsko-političkom sistemu, bilo je jasno da u Sloveniji kao i u drugim republikama postoji suzdržanost prema konceptu konfederacije.¹³³

Ujedno je u prosincu, mjesecu održavanja plebiscita vladala veoma napeta situacija, zbog moguće vojne intervencije vezane uz pitanje novačenja na teritoriju Slovenije, odnosno već spomenuto „novačko pitanje“.¹³⁴ U godini je JNA novačila u Sloveniji oko 15 600 novaka od kojih je 1989. godine 2445 vojni rok služilo unutar 5. vojne oblasti, a od toga je 965 služilo vojni rok u Sloveniji i 1480 u Hrvatskoj. Međutim, i prije pobjede oporbe, bila je želja savezne politike da promjeni sustav novačenja unutar Slovenije. Krajem osamdesetih godina u Sloveniji su tražili da slovenski novaci vojni rok služe u Sloveniji što je za JNA bilo neprihvatljivo. Izuzetak

¹²⁹ Isto, 187-188.

¹³⁰ Isto, 187- 188.

¹³¹ „Jugoslavija je mrtva, živjela Slovenija“, *Globus*, 27.12.1990.

¹³² Isto.

¹³³ Isto.

¹³⁴ Marijan, *Slom Titove armije*, 188-190.

je bio da 15 % novaka vojni rok služi u matičnoj republici ili pokrajini. Sredinom travnja 1990. Skupština SR Slovenije je predložila izmjenu Zakona o vojnoj obvezi, čiji je osnovni motiv bio sve složenije stanje na Kosovu za koje su Slovenci smatrali da se neprihvatljivom uporabom sile ne može riješiti. Predlagali su da novaci vojni rok služe isključivo na teritoriju svoje republike, a na teritoriju druge republike samo ako je to u skladu sa potrebama službe. Savezno izvršno vijeće je odlučno odbacilo ovaj prijedlog smatrajući da bi to narušilo karakter JNA kao zajedničke sile svih naroda i narodnosti, i da bi došlo do pojave stvaranja jednonacionalnih postrojbi i vojnih institucija. Nakon odbacivanja prijedloga Slovenci su zahtijevali služenje vojnog roka za slovenske novake isključivo u njihovoj republici i na to su bili spremni doći provedbom svojih planova preko republičke skupštine. Do kraja 1990. godine bilo je zahtijevano da 95 % novaka Slovenaca vojni rok služi na teritoriju Slovenije i da se ponovo osnuje škola za pričuvne oficire koja je ukinuta nekoliko godina ranije, a do 31. prosinca je planiran potpuni prelazak na služenje vojnog roka u Sloveniji, kao i financiranje JNA razmjerno broju vojnih obveznika iz Slovenije.¹³⁵

Armija se oglašila na slovenske zahtjeve na miran način jer ništa drugo nije mogla učiniti, te je ujedno i sumnjala u odlučnost Slovenije. Inspekcija vojne obveze SSNO-a je još u kolovozu 1990. provela u Sloveniji nadzor nad pripremama oko novačenja i slanja novaka u JNA, a istodobno je izvijestila Predsjedništvo SFRJ da je sustav obrane ozbiljno narušen jer Slovenija ne želi odustati od svojih namjera. Prihvaćanjem prijedloga da SSNO preuzme poslove novačenja na teritoriju Slovenije te u očekivanju otpora Slovenaca komanda 5. vojne oblasti je krajem studenoga razradila mjere nasilnog osnivanja vojnih okruga i njihova osiguranja. Za provedbu naredbe su angažirane snage JNA iz Ljubljane, Maribora, Zagreba i Varaždina, a istovremeno je pridodano 10 vodova vojnopolicijskih snaga 5. vojne oblasti. Plan je trebao biti proveden 6. prosinca na dan prihvaćanja Zakona o plebiscitu.¹³⁶ Prašinu je podigla i vježba slovenske TO koja je prikazana na slovenskoj televiziji nekoliko dana prije izlaska na glasanje za plebsicit. Bilo je vidljivo da su postrojeni pripadnici Teritorijalne obrane naoružani oružjem koje nije izgledalo kao iz jugoslavenskih tvornica, što je bio očiti dokaz o uvozu oružja. Ovaj događaj i vježba u Kočevskoj Reki prilično je složen, pošto je odmah nakon održanih izbora JNA dio naoružanja

¹³⁵ Isto, 188-190.

¹³⁶ Isto, 189-190.

teritorijalne obrane odvezla u svoja skladišta, a sami su teritorijalci dio oružja sakrili. Ujedno je u to vrijeme počeo i medijski rat tajnih službi koje su djelovale na području Slovenije, dok je ministar unutrašnjih poslova Slovenije naglasio da KOS širi smišljene dezinformacije o vezama slovenske vlade sa Sandom Grubeličem koji je navodno nabavio oružje za TO. Pukovnik Milan Aksentijević, upozorio je da JNA raspolaže podacima da slovenske tajne službe nadziru objekte JNA i njezine pripadnike, a nekoliko dana ranije Predsjedništvo Republike Slovenije je obavijestilo o premještanju vojske kada je naveden prijevoz oklopnih jedinica iz Vrhnike u Ljubljano, pješništva u unutrašnjost Slovenije, podjelu oružja i streljiva starješinama JNA i prekidanje godišnjih odmora vojnih i civilnih osoba na službi u JNA.¹³⁷ U sklopu svih priprema za vojnu intervenciju, napravljene su još i pripreme za pojačano osiguranje državne granice, u Postojni je pojačano osiguranje skladišta ratne pričuve, dio bataljuna vojne policije bio je u funkciji borbene sprema, a u vojarni Šentvid napravljeni su uvjeti za smještaj još jednog bataljuna vojne policije. Istovremeno je pripremljen prihvata ljudstva jednog oklopnog bataljuna iz Vrhnike i spajanje s tehnikom ratnog oklopnog bataljuna. Ipak, na kraju se nije dogodilo ništa, a nije ni jasno zašto JNA nije krenula s intervencijom. Iz sjećanja Janeza Janše nije bilo naznaka da su Slovenci znali što priprema JNA jer je zaključeno da se radi o mjerama protiv Hrvatske.¹³⁸

U tijeku zime i proljeća 1991. kriza Jugoslavije je svoje težište prenijela na Hrvatsku, pa je i pokušaj razoružavanja ilegalno naoružanih formacija prvenstveno usmjerila protiv Hrvatske, a tek u drugom planu je bila Slovenija. Do većih konflikata kakvi su bili u Hrvatskoj u Sloveniji još nije došlo, a pregovori u cilju rješavanja „novačkog pitanja“ nisu se pomakli s mjesta. U ožujku 1991. u JNA je došlo vrlo malo vojnika, i to su isključivo bili dobrovoljci. U takvim uvjetima Slovenija je nastavljala svoj put prema neovisnosti.¹³⁹ Mjesec lipanj je kao rok definitivnog rastanka s Jugoslavijom prvi javno spomenuo predsjednik Demosa dr. Jože Pučnik, iako je od strane opozicije dočekan vrlo oštrim riječima, a većina se u Jugoslaviji pitala što to zapravo znači. Međutim, ovakav rasplet događaja je postao jasan nakon neuspješne sjednice Predsjedništva SFRJ 8. veljače 1991. na kojoj su Milan Kučan i Janez Drnovšek obavijestili nazočne da Slovenija odlazi. Kučan je nakon takvog odgovora

¹³⁷ „Uvozi li oružje Sandi Grubelič?“, *Globus*, 27.12.1990.

¹³⁸ Marijan, *Slom Titove armije*, 190.

¹³⁹ Isto, 191-195.

objasnio na konferenciji za novinare u Ljubljani da je riječ o odluci koja je usklađena trokutom slovenskog političkog vrha, odnosno između predsjedništva, vlade i parlamenta.¹⁴⁰ S druge strane većina globalnih prognoza je upućivala da lijeve stranke u slovenskoj opoziciji nemaju još dovoljno snage za oporavak da bi već na slijedećim izborima mogle zauzeti vlast. Slovensko vodstvo je prema „jugoslavenskoj politici“ napravilo odlučujući korak u semantičkom smislu od otcjepljenja prema razdruživanju, čime se željelo naglasiti da se hoće miroljubiv rasplet jugoslavenske krize, pri čemu je zasigurno iskustvo Hrvatske odigralo odlučujuću ulogu. Potvrda takvoj tvrdnji je i izjava Igora Bavčara u u jednoj televizijskog emisiji ustvrdio kako bi bilo dobro u ovo vrijeme „kupiti“ politički mir za prijelazno razdoblje, te naglasio da za Sloveniju nisu značajni samo razgovori s Hrvatskom već i sa svim ostalim sugovornicima u Jugoslaviji. Milan Kučan je još na posljednjoj sjednici Predsjedništva SFRJ 13. veljače 1991. preciznim rječnikom objasnio što bi značilo razdruživanje. Ponovio je poznate principe ravnopravnosti, poštivanja postojećih granica i pozivajući se na međunarodnopravne dokumente naglasio je da je Slovenija spremna uzeti sa sobom svu materijalnu i pravnu baštinu u dobrom i lošem smislu, kao i dugove koji su identificirani kao slovenski, ali i dio neidentificiranog duga i dio javnog duga, čime je naglasio da Slovenija ne želi razdruživanje bez svojih obaveza i sporazuma. Tadašnji potpredsjednik slovenske vlade Jožeta Mencinger istaknuo je da Slovenija ne želi napustiti jugoslavensko tržište jer bi to za nju moglo značiti katastrofu, ali isto tako ne odbija izdvajanje za nerazvijene jer to ugrožava njene postojeće i buduće vitalne interese.¹⁴¹

Kako od pregovora o novačenju nije bilo ništa, te kako je u JNA dolazilo sve manje vojnika iz Slovenije, na sastanku u Beogradu 4. travnja 1991. JNA je nastupila s ultimatumom koji je zahtijevao popunu po propisima ili će se popuna vršiti uz pomoć sile.¹⁴² Usprkos željenom efektu koji je JNA mislila da će postići, ultimatum je slovenskim čelnicima pokazao da su s ovim sastankom u vodu pale sve nade o mirnom rješenju i dogovoru. Istog dana je nastavnim centrima u Igu i Pekri kod Maribora započela obuka slovenskih ročnika. General Blagoje Adžić je preko poslanstva 5. vojne oblasti 21. svibnja 1991. predao zahtjeve Generalštaba u kojima se zahtijevalo da se prekine obuka u navedenim centrima, da se do 30. svibnja 1991.

¹⁴⁰ „Razduživanje i razdruživanje“, *Globus*, 19.2.1991.

¹⁴¹ Isto.

¹⁴² Marijan, *Slom Titove armije*, 191.

u JNA uputi novi kontingent novaka JNA. Zbog neuspješnih dogovora planiran je ultimatum za 22. svibnja 1991., ali zbog zaoštavanja stanja na Kosovu i odluke SAD-a o prekidu gospodarske pomoći Jugoslaviji, ultimatum nije izvršen. Sljedećeg dana, 23. svibnja 1991. u blizini nastavnog centra u Pekrama pripadnici slovenske Teritorijalne obrane su razoružali skupinu vojnika 195. motorizirane brigade iz Maribora i nakon saslušanja pustili ih s oružjem.¹⁴³ Ovim događajem su započele i međusobne „čarke“ između TO Slovenije i JNA. Nekoliko sati nakon incidenta u Pekrama jedinice JNA opkoljavaju objekt TO i naređuju izručenje osoba koje su odgovorne za uhićenje vojnika JNA. Sve je bilo u stanju napetosti jer je već 2. lipnja najavljeno polaganje prisege prve generacije slovenskih ročnika, što je svakako predstavljalo jedan od niza izazova koje je Janez Janša uputio JNA. Ubrzo je uslijedio i incident između specijalaca MUP-a Slovenije i vojne policije prilikom jednog sastanka, gdje su uhićeni slovenski specijalci koji su nakon toga i pušteni. Kao reakcija na incident a prema nalogu ministra Janše ubrzo je isključena struja i telefonske veze u vojarnama, vojnim bolnicama, stambenim zgradama u kojima su stanovale obitelji vojnih lica, te prilikom isključenja struje vojarni u Ptujju jedan je radnik slovenske elektroprivrede ustrijeljen. Slovenski građani su pokušali i spriječiti izlazak transportera iz vojarne *Vojvoda Mišić* u Mariboru, pri čemu je pod kotačima vojnog transportera poginuo Jozef Simčik iz Dravskog Polja. Pokrenuta je i peticija čime se tražilo da vojska miruje u kasarnama, no potpisalo ju je tek 4500 Mariborčana. Ulje na vatru dodala je i već od ranije najavljena vježba vojne avijacije i protuzračne obrane, koja se unatoč Janšinom zahtjevu za odgodom održala ali kako su komentirali predstavnici JNA, sa manjima snagama i na većim visinama. Kao reakciju na vojnu vježbu, TO Slovenije je pojačala svoju borbenu spremnost osiguravajući sve važnije objekte, a dopsinici ljubljanskog *Dela* dobili su od Janše zadatak da obavještavaju javnost o nadziranju vojarni JNA i kretanja vojnih jedinica. U nekim mjestima Slovenije započeo je i *tih* bojkot insitucija, jedinica i pojedinih pripadnika JNA. Ubrzo je uslijedilo i oduzimanje četiri bojna vozila iz *Tvornice automobila Maribor* koja su bila u vlasništvu JNA, a prema priopćenju 5. vojne oblasti akcijom je rukovodio Republički sekretarijat za narodnu obranu Slovenije. Dan je ultimatum da se vozila vrate odakle su uzeta do 19. svibnja, međutim ona nisu vraćena. Usprkos ultimatumu i prijetnjama nije se dogodilo ništa, a u komandi

¹⁴³ Isto, 191.

mariborskog korpusa su izjavili da će JNA tražiti povrat vozila pravnim sredstvima i dogovorom. Izjavili su također da ako im ništa druge ne preostane, vratit će bojna vozila silom. Iako su svi očekivali agresivniju reakciju vojske, ona je izostala, pretpostavlja se zbog prisustva predstavnika EZ-a koji su tih dana boravili u Jugoslaviji.¹⁴⁴

Što se više govorilo o izlasku Slovenije iz Jugoslavije, to je bojni postroj JNA u Sloveniji sve više jačao. Još u ožujku 1991. u sklopu općeg pojačanja vojne policije u 5. vojnoj oblasti, četa vojne policije u Mariborskom korpusu prevedena je u bataljun A-klasifikacije, a u svibnju 1991. uslijedilo je novo pojačanje. Dva konzervirana oklopna bataljuna Ljubljanskoga korpusa u Vrhniki i Pivki stavljena su u bojnu funkciju, a popunjeni su ljudstvom iz Niša i Skopja. Kako se postupno približavao 25. lipnja 1991., tako je i u redovima JNA rasla nervoza iz razloga što su njezini vojnici i cjelokupni sastav bombardirani nizom informacija u kojima je objašnjeno značenje tog čina i njegova suprotnost s Ustavom SFRJ i saveznim zakonima.¹⁴⁵ Nakon proglašenja neovisnosti 25. lipnja 1991., a ujedno je tog dana i Hrvatska proglasila neovisnost, Savezni sekretarijat za unutarnje poslove naredio je uklanjanje „već izgrađenih i sprječavanje izgradnje novih graničnih prelaza“.¹⁴⁶ Proglašenje slovenske neovisnosti nakratko je zbližilo udaljenu JNA i SIV koji su u tome vidjeli otvoreni napad na Jugoslaviju, a SIV je htio pokazati odlučnost prema onima koji krše propise. Tako je na sjednici u noći 25. na 26. lipnja 1991. odlučeno da SSUP provede zadaću o neposrednom prelaženju državne granice na teritoriju Republike Slovenije, a Armija je trebala pomoći graničnim postrojbama na osiguranju državne granice, za što je dodatno dovukla i dio snaga iz dubine Slovenije i jedan dio snaga iz dubine Hrvatske. Budući da su državne granice imale važnu ulogu u obrambenim planovima JNA, plan za njihovo zauzimanje Štab vrhovne komadne JNA podijelio je još u tijeku večeri zapovjedništvima i ustanovama 5. vojne oblasti zadaće za akciju koja je predstojala. Već idućeg dana 26. lipnja, puna 24 sata prije početka glavne akcije bojna skupina Riječkog korpusa je iznenadila Slovence i bez bojnog djelovanja izašla na državnu granicu. Ujutro 27. lipnja, pokrenula je 5. vojna oblast glavninu snaga za operaciju zaposjedanja državne granice u Sloveniji i dovođenje savezne milicije i carine. Snage su se kretale cestama na kojima su slovenski teritorijalci i

¹⁴⁴ „Čarkama do otcjepljenja“, *Danas*, 4.6.1991.

¹⁴⁵ Marijan, *Slom Titove armije*, 196.

¹⁴⁶ Isto, 196.

policija vješto postavile različite prepreke, a u 9 sati ujutro toga dana svim vojarnama i drugim vojnim objektima prekinut je dovod struje, hrane i vode.

U prvoj fazi akcije angažiran je mehanizirani puk s 1200 časnika i vojnika u pratnji 100 tenkova iz oklopne brigade u Vrhniki, posebna formacija 190 vojnih specijalaca iz Postojne i oklopni bataljon iz Maribora sa 600 ljudi i 40 tenkova.¹⁴⁷ Prema zamisli Blagoja Adžića te su oklopne jedinice s osnovnih 1990 ljudi, kojima se trebalo pridružiti još 460 saveznih policajaca i 270 carinika trebale biti dovoljne za provođenje operacije.¹⁴⁸ Vojnih vrh JNA je upotrijebio začuđujuće male pješačke snage s obzirom da su u 5. vojnoj oblasti bile snage u jačini od 45000 vojnika i 4000 časnika. Uostalom, JNA nije uopće upotrijebila svoje topničke snage koje su se sastojale od oko 1000 topova, haubica i bacača raketa, a upotrijebili su tek mali broj tenkova i oklopnih vozila od 1160 koliko ih je bilo u okviru 5. vojne oblasti. Situacija u zrakoplovstvu je bila ista jer je upotrijebljeno samo 3 posto kapaciteta ratnog zrakoplovstva. Sveukupno, za rat u Sloveniji JNA je izdvojila 15 posto kapaciteta oružanih snaga unutar 5. vojne oblasti.¹⁴⁹

U zaleđu Trsta Riječki korpus angažirao je bojnu skupinu motorizirane brigade iz Ilirske Bistrice, a zadaća Ljubljanskoga korpusa bila je teža, jer su u mjerodavnom području bila tri granična bataljona koja su u cijelosti upotrjebljena.¹⁵⁰ U zaleđu Nove Gorice djelovala je bojna skupina motorizirane brigade iz Postojne, na dijelu od Tolmina duž granice s Italijom i Austrijom angažirani su dijelove planinske brigade iz Kranja i lakog artiljerijskog puka protuzračne obrane iz Ljubljane, dok je najjači dio korpusa, 1 oklopna brigada iz Vrhlike uspjela blokirati aerodrom Brnik. Na području korpusa pravcem Metlika - Novo Mesto - Karavanke bili su angažirani dijelovi mješovite artiljerijske brigade iz Karlovca koja je ujedno i prva postrojba koju su Slovenci zaustavili i to preprekom na cesti između Metlike i Novog Mesta. Ujedno je Mariborski korpus angažirao tri granična bataljuna i dijelove svoje motorizirane brigade, dok su prema Ormožu, Gornjoj Radgoni i Ljutomeru angažirani dijelovi Varaždinskoga korpusa iz sastava mehanizirane brigade iz Varaždina.

¹⁴⁷ „Kako je Kolšek htio pokoriti Europu“, *Globus*, 5.7.1991.

¹⁴⁸ Isto.

¹⁴⁹ Repe, Božo, „Vojna za Slovenijo“, *Zgodovina v šoli*, 15, 3-4, 2006-2007., 41-59.

¹⁵⁰ Marijan, *Slom Titove armije*, 200-201

Oklopno mehanizirane postrojbe bile su najučinkovitije sredstvo s kojima je vojni vrh JNA nastojao dokazati taktičku i operativnu sposobnost. Smatrali su da će brzo kazniti Sloveniju, te da će ujedno ostaviti dubok dojam i tako smiriti situaciju i u Hrvatskoj. Međutim već prvog dana rata nisu pokazale željeni učinak.¹⁵¹

Protiv ovih snaga Slovenci su smjesta angažirali 36. 000 pripadnika TO, a do kraja dana su uspjeli podići još dodatnih 20.000 ljudi, a ujedno su raspolagali sa 20.000 policajaca i specijalaca, te s 260.000 ljudi u civilnoj zaštiti uključujući Gorsku i Jamarsku službu spašavanja.¹⁵²

Neki slovenski izvori navode podatke od oko 15 000 pripadnika TO, zatim 20 000 rezervista, 200 pripadnika policije i oko 5000 lovaca.¹⁵³ Unatoč intenzivnim pripremama snage TO-a imale su neadekvatnu strukturu. Mnoge manje jedinice bile su prikladne za osiguranje zgrada i pokrivenost teritorija a manje za kombiniranu obranu ili ozbiljnije akcije. Stjecanjem borbenih sredstava iz skladišta JNA i sredstava koja su zaplijenjena tijekom akcija mogla se povećati mobilizacija i borbeno moć jedinica TO. Poseban nedostatak se osjetio u malom broju teškog i protuavonskog naoružanja. U akcijama su znatno korištene i posebne policijske postrojbe popunjene uglavnom profesionalnom policijom, a obučenosť i naoružanje bile su bolje nego kod jedinica TO.¹⁵⁴ Korištena je i postrojba posebne namjene (*Specialna enota*) Ministarstva unutarnjih poslova koja je prvenstveno bila zamišljena kao mala i usko specijalizirana formacija a protuterorističke akcije, ali je po izbijanju rata dobila i vojne zadaće. Najdelikatnije akcije je izvela kada se na ljubljanskom aerodromu suprotstavila tehnički nadmoćnijim saveznim trupama.¹⁵⁵ Analizom prvog dana rata u Sloveniji i razmjerom sukoba može se zaključiti da je javnosti odmah postalo jasno da akcija nije poduzeta radi zauzimanja graničnih prijelaza u Sloveniji. Spor savezne vlasti i republičkih vlasti doveo je do pravog ratnog sukoba i prve stvarne upotrebe svih rodova i vidova JNA.¹⁵⁶ Prvo su počeli pokreti jedinica nižih komandi koje su već od ranije imale jasno postavljene ciljeve i zadatke, a koji nisu bili sukkladni s

¹⁵¹ Nanuť, Karlo, „Uporaba in delovanje oklepno-mehaniziranih enot JLA, *Vojaška zgodovina, (Vojna za Slovenijo 3. del)*, 9, 1, 2005., 77-100.

¹⁵² „Kako je Kolšek htio pokoriti Europu“, *Globus*, 5.7.1991.

¹⁵³ Repe, „Vojna za Slovenijo“, 41-59.

¹⁵⁴ Šteiner, Alojz, „Slovenske obrambne sile in glavne značilnosti v slovenski osamosvojitveni vojni“, *Vojaška zgodovina (Vojna za Slovenijo, 2.del)*, 8, 2, 2004., 15-23.

¹⁵⁵ Vidušić, Emil, *SPECIJALCI: Izbor, izobrazba, operacije i naoružanje*, Naklada Bošković, Split, 2003., 289.

¹⁵⁶ „Zašto je pregažena Slovenija“, *Danas*, 2.7.1991.

objavljenim ograničenim ciljevima. U svrhu zaštite žive sile armijske kolone bile su sastavljene od oklopnih vozila različitih svrha i godišta. Na graničnim prijelazima korištena su modernija oklopna vozila naoružana protuoklopnim raketama, ali su ujedno korištene i američke samohotke stare najmanje 30 godina. Na drugim pravcima armija je nastupala koristeći tenkove M-80 jugoslavenske proizvodnje, zatim starije tenkove T-55 poljske proizvodnje, oklopne transportere M-70 domaće proizvodnje naoružane bestrajnim topovima te osuvremenjene M-76 naoružane protuoklopnim raketama. U naoružanju JNA primijećene su veće koncentracije oklopnih-protuavionskih trocijevnih vozila-točkaša domaće proizvodnje. Ovakve oklopne kolone vođene su uz pomoć domaćih helikoptera tipa *Gazela*, a ujedno su korišteni helikopteri sovjetske proizvodnje za lokalno-desantiranje jedinica JNA i SSUP-a. Vojnici JNA imali su isključivo automatsko naoružanje i koliko se uspjelo zapaziti bili su bez protuoklopnih sredstava. Ratno zrakoplovstvo je uz helikoptere koristilo i borbene avione tipa *Orao* i *Jastreb* domaće proizvodnje te ruske zrakoplove *MIG-21* za raketiranje radio-odašiljača, aerodroma i barikada koje su priječile prolaz i kretanje oklopno-mehaniziranih kolona. Kolone koje su formirane od razine moto-mehaniziranih vodova, do zaključno bataljuna koncentričnim nastupom pristizale osim iz vojarni u Sloveniji i iz vojnih garnizona u Hrvatskoj. Ratna mornarica je također poslala skupinu ratnih brodova ojačanih jedinicama pomorskih diverzanata. Ovako opremljene jedinice JNA ponašale su se dvojako. Jake oklopno-mehanizirane snage kretale su se komunikacijama prelazeći barikade čime su htjele postići učinak zastrašivanja, a ondje gdje to nisu mogle otvarale su vatru ne bi li probile barikadu. Takav nastup jedinica je zaoštrio situaciju te su slovenske vlasti naredile da se vatrom odgovori na takav postupak jedinica JNA.¹⁵⁷

Zbog nepovoljnog zemljišta kao i zbog vješto postavljenih prepreka oklopno-mehanizirane snage JNA sporo su napredovale, a na kraju prvog dana akcije Armije je dijelom provela svoju zadaću, ali je ipak u cjelini stajala lošije nego slovenska strana koja tada tog nije bilo svjesna, ali su znali da JNA nije pripravna za dugotrajan sukob i da je najvažnije usporiti njene pokrete. Među uspjehe JNA spada blokiranje zračne luke Brnik snagama oklopnog bataljuna 1. oklopne brigade iz Vrhnike.¹⁵⁸ TO je dobro obavila posao. Janša je sa svojim suradnicima za 12 mjeseci uspio

¹⁵⁷ Isto.

¹⁵⁸ Marijan, *Slom Titove armije*, 201.

osposobiti slovensku vojsku koja se bez ikakvih kompleksa suprotstavila dijelovima oružanih snaga koje su vjerovala u svoju superiornost. Slovenci su također razradili čitav niz postupaka za suvremeni psihološko-propagandni rat prilagođen slovenskim uvjetima.¹⁵⁹

Međutim, procjene o raspadu JNA već prvog dana sukoba nisu se pokazale točnim, a nije došlo ni do cijepanja intervencionističkih snaga po nacionalnoj liniji niti po liniji napuštanja jedinica od strane vojnika i oficira koji ne žele ratovati i sudjelovati u agresiji na samostalnu Sloveniju. Tvrdnje da su TO i milicija Slovenije dobro naoružane i osposobljene za protuoklopnu i protuavionsku borbu očito su točne, ali se odmah postavilo pitanje koliko mogu izdržati u sukobu s dobro naoružanim i odlučnim jedinicama JNA.¹⁶⁰

Drugog dana rata u Sloveniji situacija se naglo promijenila te su slovenske snage napale i zauzele više graničnih prijelaza, skladišta, rezervnih centara i drugih vojnih objekata.¹⁶¹ Glavni ciljevi napada bili su aerodrom Brnik na kojemu se nalazio oklopni bataljun, vojarna u Kranju, Ilirskoj Bistrici, Mariboru, Murskoj Soboti i Gornjoj Radgoni. U Komandi 5. vojne oblasti i nisu znali što treba raditi, jer nisu očekivali ovakav otpor Slovenaca, a JNA je uspjela do ukupno 28 graničnih prijelaza zauzeti 18 i 10 blokirati. Izgubila je 10 ljudi, od čega 5 oficira, a još neugodnije za JNA su postala dezerterstva njenih pripadnika.¹⁶² Slovenske snage su u blokadama u vojarnama držale oko 15 000 pripadnika JNA.¹⁶³

Primirje između Slovenije i JNA, koje su dogovorili predsjednik Kučan i admiral Brovet, postignuto je 28. lipnja 1991. godine. Nastupilo je na snagu isti dan u 21 sat, međutim nije se održalo, a na prijelazu idućeg dana položaj JNA u Sloveniji se znatno pogoršao, te su Slovenci idućeg dana zarobili 100 vojnika. U toku noći 28./29. lipnja počinjala je mobilizacija 1. i 3. vojne oblasti, prema nalogu generala Adžića koji je zamjerio Komandi 5. vojne oblasti na neodlučnosti, a ujedno je zatražio i tri

¹⁵⁹ Isto.

¹⁶⁰ Isto.

¹⁶¹ Repe, 46-47.

¹⁶² Marijan, *Slom Titove armije*, 202.

¹⁶³ Repe, 60.

masovna udara cjelokupnoga Ratnog zrakoplovstva na Sloveniju, te naredio svim jedinicama u Sloveniji da zadrže pozicije i da se bore do kraja.¹⁶⁴

Za vrijeme intervencije u Sloveniji, došlo je i do značajnih promjena na pojedinim komandnim dužnostima, gdje se smjenjivanje prije obavljalo po kriteriju profesionalnosti i bespogovornog izvršavanja zadataka nego što je to rađeno po dominaciji etničkog kriterija.¹⁶⁵ Tako je general potpukovnik Zvonimir Jurjević, rodom iz Slavenskog broda, koji je najprije bio u komandnom bunkeru 5. zrakoplovnog korpusa kod Velike Gorice, zatim na dužnosti u Zemunu, 14. lipnja postao komandant Ratnog zrakoplovstva i protuzračne (RV i PVO) obrane naslijeđujući na tom mjestu dotadašnjeg komandanta i pilota nadzvučnih borbenih zrakoplova Antona Tusa. Međutim, veoma spektakularno je bilo premještanje general pukovnika Živote Avramovića zvanog Ledeni s mjesta komande 3. vojne oblasti sa sjedištem u Skopju na mjesto komandanta 5. vojne oblasti u kojoj je svojedobno bio komandantom 32. varaždinskog korpusa. Zamjena komandanta 5. VAK general majora Marijana Rožića njegovim načelnikom štaba Ljubomirom Bajićem može se dovesti u vezu s istovarivanjem bombi s aviona na borbenom zadatku u rijeku Dravu umjesto na ciljeve te potpuno krivu operativno-taktičku uporabu helikoptera koji su nenaoružani i nezaštićeni pretrpjeli teške gubitke u ljudstvu i tehnici.¹⁶⁶ Šest helikoptera tipa *Gazela* i *Mi-8* oborili su Slovenci iz dvocijevnih samohodnih topova 30 mm, te su tako ovih gubici sveli letove ratnih helikoptera na minimum.¹⁶⁷

U Saveznom sekretarijatu za narodnu obranu, generali JNA su razmišljali što i kako dalje nastupiti. U ovim teškim trenucima za JNA, stupio je i umirovljeni admiral Mamula koji je zajedno s Adžićem odlučio razraditi nastavak operacije Sloveniji, a zamisao djelovanja snaga JNA napravio je načelnik Štaba Komande 5. vojne oblasti general Praščević. Operaciju je zamislio tako da se snage u Sloveniji prikupe u svojim matičnim garnizonima te grupiraju u dvije skupine. Glavne snage bi krenule na Ljubljano dok bi pomoćne snage krenule na pravcu Varaždin - Maribor. Iako je plan bio gotov i isplanirana je i masovna uporaba zrakoplovstva, odluka o početku operacije nije donijeta. Operaciju je mogao narediti u to vrijeme Kadrijević, te je uloga bila isključivo na njemu, no nije ju odobrio jer kako je kasnije naveo neki članovi

¹⁶⁴ Marijan, *Slom Titove armije*, 203.

¹⁶⁵ „Stari i novi vojnici“, *Danas*, 9.7.1991.

¹⁶⁶ Isto.

¹⁶⁷ „Tenkovi JNA - lak plijen slovenske strijele“, *Globus*, 5. srpnja 1991.

Predsjedništva nisu je prihvatili s obrazloženjem da ne postoji raspoloženje u narodu iz čije bi sredine trebale krenuti jedinice u ratom zahvaćenu Sloveniju.¹⁶⁸

U to su vrijeme snage JNA u Sloveniji bile većinom u blokadi i prezauzete sa vlastitom obranom te stoga onesposobljene za bilo kakav prodor, osim ako to ne bi izazvale interventne snage izvan područja Slovenije.¹⁶⁹ Temeljni nedostatak snage JNA bio je korištenje oklopno-mehaniziranih snaga bez pješadijske podrške. Slovenske snage su vješto iskoristile svoje male jedinice koje su se mogle brzo prebacivati s jednog ugroženog područja na drugi, a u korist im je išla i činjenica o upješnom nadzoru komunikacija i vojnih objekata. Djelovanje zrakoplovstva nije imalo većeg utjecaja na slovenske branitelje, te se prije svega može govoriti o psihološkom zastrašivanju.

Tijekom 30. lipnja stanje u Sloveniji nije se bitno promijenilo u korist jedne ili druge strane, ali se predalo nekoliko vojnih skladišta, a na dijelu granice prema Austriji i 13 graničnih karaula. U toku noći 30. lipnja na 1. srpnja zapaljeno je skladište JNA u Crnom Vrhu kod Postojne.¹⁷⁰ Tijekom 1. srpnja stanje se pogoršavalo za JNA jer su zauzeti još neki granični prijelazi, te veći dio vojnih karaula i skladišta. Dana 2. srpnja kada su u pomoć napadnutoj bateriji topova protuzračne obrane, u pomoć pristizali dijelovi tenkovske i mehanizirane čete 4. oklopne brigade iz Jastrebarskog, napadnuti su zabunom od strane zrakoplova JNA. Iako su se još mnogi objekti držali u blokadi navečer je 2. srpnja 1991. Kučan proglasio jednostrani prekid vatre, s tim da je opći odnos snaga bio u korist slovenske strane koja je mogla pokazati pomirljivost, što je bio i važan politički čimbenik. Armija je tvrdila da je natjerala Sloveniju da sklopi primirje i prihvati sve uvjete, a sjednica Predsjedništva SFRJ prikazana je kao posljedica armijskih uspjeha. Na sjednici je donešena odluka o potpunom prekidu vatre, vraćanju na stanje prije donošenja odluke Skupštine republike Slovenije o odcjepljenju, te o deblokadi postrojbi i vojarni JNA, do 5. srpnja 1991. do kada je trebalo vratiti zarobljena sredstva saveznih tijela i institucija.

Iako je nastupilo primirje, s obzirom na loše stanje JNA na terenu i doživljeni poraz, još nekoliko se dana računalo s mogućnošću ponovnog udara Armije. U intervjuu za tjednik *Danas* slovenski stručnjak za obrambena pitanja dr. Anton Bebler

¹⁶⁸ Marijan, *Slom Titove armije*, 203-204.

¹⁶⁹ Šteiner, „Slovenske obrambne sile...“, 15-23.

¹⁷⁰ Marijan, *Slom Titove armije*, 206.

tvrdio je da ponovni udar savezne vojske na Sloveniju vrlo vjerojatan, posebno ako to bude ostavljeno Generalštabu, te kako je izjavio na djelu je pregrupiranje vojnih snaga koje u slučaju JNA zahtijevaju dva tjedna da se suzbiju i saniraju napukline u armijskom tijelu, da se normalizira opskrba hranom, gorivom i streljivom, i da se prikupe svježe snage.¹⁷¹

Armija je u svakom slučaju doživjela poraz. Pokazala se njena ranjivost pogotovo u zapovjednom kadru, pripremi i opremanju jedinica i moralu vojnika. Mnoge su jedinice mislile da idu u borbu jer je Austrija napala Jugoslaviju.¹⁷²

Armija je neslavno završila svoju avanturu u Sloveniji. Posljedice sukoba bile su teške kako za nju tako i za sredine gdje je prihvaćana. Gorčina poraza se pravdala i tvrdnjama da su njemački instruktori obučavali Slovence u svibnju i lipnju o uporabi protuoklopnog oružja te da su i osobno sudjelovali u napadu na oklopna vozila JNA.¹⁷³ Sukob u Sloveniji vojno je pravosuđe tretiralo kao oružanu pobunu zbog čega je Vojno tužilaštvo 5. vojne oblasti podiglo kaznene prijave protiv Slovenaca koje je držala odgovornima, ali i pripadnika JNA čiji su postupci uzrokovali slabljenje bojne moći postrojbi.

Udarac što ga je JNA primila u Sloveniji, gdje je prvi puta doživjela da je nazivaju okupatorskom vojskom, imao je psihološki učinak bombe u lice, pa novinare *Danasa* nisu čudile njene frustracije.¹⁷⁴ Vojni vrh JNA sada je morao sam sebi dati odgovore na brojne propuste koji su učinjeni. Armija je u Sloveniji katastrofalno djelovala na području sanitetske i intendantske službe, što je svakako poslužilo za procjenu budućih akcija. Ostaje pitanje kako se elitna oklopno-mehanizirana brigada iz Jastrebarskog našla pod udarom vlastitog zrakoplovstva, te kako je zamisao o prodiranju prema Ljubljani bila isključivo glavnom cestom Zagreb-Ljubljana.¹⁷⁵ Blindirana vozila lake protuavionske artiljerije, namijenjena za ukopavanje i zaštitu oklopno-mehaniziranih jedinica samostalno su djelovali u okršajima i tako postala nepokretni ciljevi za uništenje kada bi im bile probušene gume, a prateća inženjerija oklopno-mehaniziranih snaga nije sudjelovala u uklanjanju zapreka ili u forsiranju

¹⁷¹ „Stari i novi vojnici“, *Globus*, 9.7.1991.

¹⁷² Nanut, Karlo, „Vzroci poraza JLA v Sloveniji leta 1991“, *Vojaška Zgodovina, (Vojna za Slovenijo 2. del)*, 8, 2, 2004., 60-104.

¹⁷³ Marijan, *Slom Titove armije*, 210.

¹⁷⁴ „Rat nije završen“, *Danas*, 9.7.1991.

¹⁷⁵ „Stari i novi vojnici“, *Danas*, 9.7.1991.

rijeka kada su mostovi bili blokirani. Postavlja se i pitanje odgovornih za zapovijedanje graničnim jedinicama. Osim toga Armija je imala veoma loše obavještajne procjene, te su izviđačke jedinice pokazale slab rad u taktičko-operativnom postupanju, a neučinkovite su bile i jedinice diverzanata i vojne policije.

Zaključno gledajući i analizirajući sukob, slovenska strana pokazala je žilavost i domišljatost. Zapravo, slovenski odgovor je bio jednostavan, gdje god je postojala mogućnost otpora prvo su se isplanirale i napravile prepreke, a zatim se spremila i oružana borba s JNA. Uspjeli su označiti sva najvažnija cestovna raskršća, nadvožnjake i mostove na pravcu kretanja armijskih kolona i na tim mjestima napraviti blokade i ojačati ih u početku relativno slabim protuoklopnim naoružanjem.¹⁷⁶ Kontinuirano praćenje rada i kretanja jedinica JNA omogućilo je slovenskoj obrani da planiraju taktičkih malih, ali učinkovitih borbenih aktivnosti na cijelom području Slovenije. Cjelokupno ljudstvo slovenskih oružanih snaga u svim segmentima bilo je visoko motivirano te aktivno potpomognuto od cjelokupnog slovenskog društva i društvenih struktura. Reljefno zatvorena granična područja pružila su izvrsne uvjete za vojno-zemljopisno iskorištavanje prostora. Ovakvim pristupom i djelotvornim raspoređivanjem jedinica TO uspješno su blokirane izolirane posade JNA, te tako prisiljene na predaju. Ova činjenica je bila odlučna za predaju većine graničnih čuvara u Julijskim Alpama, na Karavankama i Kozjaku. Velika disperzija vojnih skladišta izvan dometa glavnih vojarni JNA također su bitne značajke jer su objekti lakše nadzirani i zauzeti bez velikih muka po slovenske snage. Odlučni preokret slovenske su snage napravile zaustavljanjem oklopno-mehaniziranih kolona na području Šentilja, Ormoža, Ljutomera, Medvjeda, Krakova i šume Pripa. U zapadnoj Sloveniji došlo je do učinkovite upotrebe prostornih struktura, za prikrivene i uspješne napade taktičkih skupina TO. Slovenska obrana je vrhunski iskoristila svoje vojno-geografske čimbenike, te djelotvornim izborom taktike i sredstava ostvarila učinkovitu dominaciju nad tehnički bolje opremljenim i naoružanim neprijateljem.

¹⁷⁶ Bratun, Zvonimir, „Učinak prostorskog dejavnika v osamosvojitveni vojni leta 1991.“, *Vojaška zgodovina (Vojna za Slovenijo, 3. del)*, 9, 1, 2005., 32-48.

5. DRUGA POLOVINA 1991. – POČETAK OTVORENOG RATA

Sukob u Sloveniji je veoma brzo završen i ubrzo je počelo povlačenje snaga JNA. Za Hrvatsku je to značilo da se veoma jake snage raspoređuju u bliskom susjedstvu na području Bosne i Hercegovine i Srbije. Još za vrijeme sukoba u Sloveniji na granicama Hrvatske i Srbije stacionirane su jake oklopno-mehanizirane snage, a njihov operativni razvoj bila je čista demonstracija sile kojom je JNA htjela predočiti hrvatskim oružanim snagama nerazmjernu količinu naoružanja i tehnike.¹⁷⁷

Također sukob je zasjenio i mnoge druge događaje tih dana u Hrvatskoj.¹⁷⁸ Samo 27. i 28. lipnja zabilježeno je pet napada na hrvatsku policiju u općinama Slavenska Požega, Dvor na Uni, Gospić, Petrinja i Glina. Pucnjave na ljude, objekte kao i podmetanje eksploziva bila je slika koja se mogla naći u cijeloj Hrvatskoj.¹⁷⁹ Dana 28. lipnja 1991. počeo je prvi veliki val mobilizacije ZNG-a. Međutim, dio postrojbi nije mobiliziran, a dio je kasnio s mobilizacijom. Drugi val mobilizacije proveden je 2. srpnja, a od djelatnih brigada samo je 1. brigada ZNG-a bila popunjena ljudstvom, naoružanjem i opremom.¹⁸⁰ U ljeto 1991. ZNG je imao na popisu 35 000 ljudi a kasnije sve više.¹⁸¹ Ujedno je u to vrijeme počela druga velika mobilizacija oružanih snaga SFRJ na području Beogradske i Skopske vojne oblasti, Vojnopomorske oblasti i RV-a i PVO-a, uglavnom u JNA, a najveći dio snaga u 1. vojnoj oblasti mobiliziran je krajem lipnja i početkom srpnja 1991. u Vojvodini i Srbiji.¹⁸² Upravo u ljeto 1991., ali i nešto ranije, JNA je prije realizacije svoga plana odigrala važnu ulogu u naoružavanju pobunjenih Srba, koje je vršeno na razne načine, između ostalog i iz skladišta 5. vojne oblasti bez znanja komandanta, a ponekad su i najodgovornije starješine sudjelovale u akcijama. Ovakvi slučajevi su se događali diljem cijele Hrvatske gdje je bilo pobunjeno stanovništvo, a najveća koncentracija naoružanih sastava pobunjenih Srba, bila je u sjevernoj Dalmaciji.

¹⁷⁷ Radelić i dr., 118.

¹⁷⁸ Marijan, *Slom Titove armije*, 263.

¹⁷⁹ Isto.

¹⁸⁰ Radelić i dr., 119.

¹⁸¹ Marijan, Davor, „Sudionici i osnovne značajke rata u Hrvatskoj 1990. - 1991.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 40(1), 2008., 47-63.

¹⁸² Marijan, *Slom Titove armije*, 264.

Dana 2. srpnja 1991. u istočnim dijelovima Hrvatske počeo je razmještaj mehaniziranih brigada JNA duž granice Hrvatske i Srbije, odnosno Vojvodine.¹⁸³ Dijelovi 51. mehanizirane brigade iz Pančeva stavili su pod nadzor most između Erduta i Bogojeva, te je tim činom JNA zaposjela i treći most na Dunavu. Iz Srijemske Mitrovice i Rume prema susjednom Šidu je upućena 453. mehanizirana brigada, a na njezino je mjesto 3. srpnja dovedena 1. proleterska gardijska mehanizirana brigada iz Beograda. Most na Dunavu između Iloka i Bačke Palanke još je od svibnja bio pod nadzorom snaga Novosadskog korpusa, a most između Bezdana i Batine pojačan je novim snagama 36. mehanizirane brigade iz Subotice. Pored postrojbi JNA aktivirani su i pogranični sastavi TO Srbije.

Akcije srpskih terorista u Hrvatskoj u srpnju 1991. prerasle su u otvorenu agresiju Srbije i Crne Gore. U prva dva tjedna srpnja poginulo je najmanje 26 gardista i 14 policajaca, a ranjeno 95 pripadnika oružanih snaga Republike Hrvatske. Istodobno je poginulo najmanje 5, a ranjeno 18 civila.¹⁸⁴ U prvoj polovici srpnja u Slavoniji centar sigurnosnih zbivanja bio je Osijek, a u drugoj polovici to su bili Vinkovci.¹⁸⁵ Analiza Željka Katančića, koju je napravio za tjednik *Danas*, pokazuje da su u to vrijeme na području Osijeka nalazilo oko 6000 vojnika i 2400 časnika JNA čije su četiri brigade bile raspoređene na osam općina koje je pokrivala Policijska uprava Osijek.¹⁸⁶ Iz analize proizlazi da je snage JNA u Slavoniji i Baranji činilo oko 10.200 vojnika i časnika, sa 178 srednjih tenkova, oko 200 oklopnih transporterata, 230 borbenih oklopnih vozila, te 76 izviđačkih tenkova. Tome broju, barem prema Katančićevoj analizi, valja pridodati oko 870 već infiltriranih četničkih i paravojnih skupina. Navedenim snagama su ujedno i pridodane snage riječne ratne flotile s oko 80 riječnih ronilaca-diverzanata za rušenje ciljeva uz obalni pojas. Uobičajeni životni problemi u tim područjima pali su u drugi plan. Međutim razni su poljoprivredni poslovi poput žetve odrađeni uz oružanu pratnju i nadziranje lokalnog stanovništva. Agresivne akcije JNA i srpskih paravojnih jedinica tih su se dana nastavile i u ostalim dijelovima Hrvatske. Ilok je u srpnju došao u potpunu blokadu od strane JNA, a posebice teško bilo je u Glini gdje su tenkovi JNA bili stacionirani na samo dvadeset metara od policijske postaje. Na širem području Vukovara sela naseljena srpskim

¹⁸³ Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 78-79.

¹⁸⁴ Nazor, Ante, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata - Zagreb, 2011., 84.

¹⁸⁵ Marijan, *Bitka za Vukovar*, 88.

¹⁸⁶ „Osijek kao Bejrut“, *Danas*, 16.7.1991.

stanovništvom poput Negoslavaca, Bršadina, Pačetina i Bobote, postala su pobunjenička uporišta.

Na Brijunima je 8. srpnja potpisan Brijunski sporazum, odnosno tromjesečni moratorij po kojem će Hrvatska i Slovenija odgoditi svoje osamostaljenje, a JNA će se povući u vojarne.¹⁸⁷ Predsjednik Predsjedništva SFRJ Stjepan Mesić održao je 13. srpnja u Hrvatskom saboru konferenciju za novinare na kojoj je izjavio da se Armija mora povući u vojarne, a djelovanje ilegalnih jedinica u kriznim područjima mora prestati. Vrijeme je pokazalo da nikome od prozvanih nije bilo ni na kraj pameti da prestane s napadima.¹⁸⁸ Nakon istočne Slavonije Srbi su krajem srpnja ponovo otvorili krizno žarište na Banovini, a na to područje je stigao iz Knina Dragan Vasiljković poznatiji kao kapetan Dragan, te preuzeo vođenje srpskih pobunjenika. Dana 26. srpnja 1991. pobunjeni Srbi počeli su s napadom na hrvatska sela na području Dvora na Uni. Postrojba JNA koja se zatekla u blizini nije prekinula napad već je čekala svršen čin, a nakon toga iz Petrinje je stigla oklopno-mehanizirana skupina te upostavila tampon-zonu. Istodobno je toga dana i napadnuta policijska postaja u Glini.¹⁸⁹ Želeći stvoriti organizacijske i političke osnove za najširi mogući otpor agresiji JNA, Srbije i Crne Gore na Hrvatsku, predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman naredio je osnivanje kriznih stožera po općinama čiji je cilj bilo provođenje djelotvornije koordinacije među svima koji se trebaju baviti obranom.¹⁹⁰ Kolone ljudi koji bježe s najnužnijim stvarima iz Hrvatske Kostajnice i okolnih mjesta postat će česta slika sljedećih dana i mjeseci svugdje u Hrvatskoj. Međutim, postrojbe ZNG-a i specijalne postrojbe MUP-a uspješno su izbacile neprijatelja iz Hrvatske Kostajnice i preokrenule situaciju. Bilo je to na crti odluke u hrvatskom rukovodstvu da se nijedno mjesto ne napušta bez borbe. Na području Pakraca, istočne Slavonije i Baranje, Like, Banovine, sjeverne Dalmacije i Bukovice stanje je poprimalo oblike prave ratne drame. Zbor narodne garde je ipak uspio uspješnim udarima na Banovini, sisačkoj Posavini i Moslavini osloboditi par sela u blizini magistralne ceste Sisak-Sunja i željezničke pruge Zagreb-Split koje su ujedno stavljene pod nadzor hrvatskih obrambenih snaga. Potkraj srpnja napadnut je i centar Teritorijalne obrane u Erdutu nedaleko od Osijeka, žestoke borbe vođene su u

¹⁸⁷ Runtić, Davor, „Od Borova Sela do Sarajevskog primirja“, Neobična naklada, Vinkovci, 2006., 54.

¹⁸⁸ Isto.

¹⁸⁹ Radelić, 121-122.

¹⁹⁰ Runtić, 61-64.

Glini i na Banovini. Napada je potkraj srpnja bilo i na šibensko-kninskom području. Potkraj srpnja počele su se događati mnoge aktivnosti koje su pokazale da JNA i pobunjeni Srbi namjeravaju ići radikalno i do kraja, a primjer takvog događaja je selo Dalj u osječkoj općini u kojem su 1. kolovoza 1991. JNA i četnički teroristi napali policijsku postaju. Ova akcija sama po sebi ne bi bila tolika različita od sličnih takvih akcija koje su se događale na cijelom području Hrvatske, već je ona bila puno većih razmjera jer su napadana sva sela između Osijeka i Vukovara u kojima je pretežito živjelo hrvatsko stanovništvo.¹⁹¹ Svi kontakti između Osijeka i Dalja tih su dana bili prekinuti, a u prvim vijestima od 2. kolovoza bilo je riječi o tri poginula i sedamnaest ranjenih gardista. Točna istina mogla se samo nagađati ali su izbjeglice iz tih mjesta kazivale stravična svjedočanstva, te se govorilo o pravom genocidu.¹⁹² Stradali su i Srbi koji su pokušali zaštititi susjede Hrvate te oni koji su odbili uzeti oružje u ruke. Nakon četiri dana u Osijek su dovezena 22 tijela o kojima se tvrdilo da su ubijeni nakon što su ranjeni.

Napadom u Dalju pobunjeni Srbi i JNA ponovo su težište djelovanja prebacili na Slavoniju. Na Banovini su nastavljeni napadi na hrvatska uporišta u Hrvatskoj Kostajnici, Komarevu, Sunji i Topuskom.¹⁹³ Jugoslavenska armija je do ovog trenutka potpuno usvojila taktiku kojom se direktno nije upletala u okršaje ali je pružala potpunu logističku podršku pobunjenicima i teroristima, međutim, bilo je slučajeva tu i tamo gdje se upustila u otvorene sukobe sa snagama MUP-a i ZNG-a. Svoje akcije je pravdala kao odgovore na napade mada je u to vrijeme to već zvučalo cinično i malo tko je vjerovao u ovakve izjave Armije.¹⁹⁴ Armija je 6. kolovoza izvela i desant na otok Šoltu blokirajući tamošnju policijsku postaju i iduća dva dana Šolta je bila odsječena, međutim zbog obraćanja Zapovjedništva obrane srednje i sjeverne Dalmacije kontra-admiralu Mili Kandiću zapovjedniku Vojno-pomorske oblasti, JNA se nakon dva dana povukla. Dan nakon desanta na Šoltu, JNA je napala dva sela u šibenskoj općini i neka sela u istočnoj Slavoniji.¹⁹⁵

Napadi koje je JNA počinila u srpnju i kolovozu izazvale su oštre reakcije u Hrvatskoj ali i Bosni i Hercegovini te je uskoro prestala popuna ročnicima iz Hrvatske

¹⁹¹ Isto, 63-64.

¹⁹² „Gdje su preživjeli“, *Danas*, 13.8.1991.

¹⁹³ Radelić, 122.

¹⁹⁴ „Hrvatski Libanon“, *Danas*, 6.8.1991.

¹⁹⁵ Runtić, 62.

i Slovenije, a Makedonija i Bosna i Hercegovina su dvojile o tom pitanju. Sabor Republike Hrvatske je na zasjedanju 3. kolovoza ustvrdio da se na Republiku Hrvatsku „vrši ničim izazvana agresija organizirana od Republike Srbije i dijelova JNA uz pomoć terorističkih pobunjeničkih skupina“. Iako je zatraženo da se JNA bez odgađanja povuče u vojarnje, ona se oglušila na zaključke Sabora i nastavila s napadima.¹⁹⁶

U zapadnoj Slavoniji lokalni su Srbi 13. kolovoza proglasili Srpsku autonomnu oblast (SAO) Zapadnu Slavoniju, a njihove oružane skupine su 16. kolovoza napale postrojbu hrvatske policije i Zbora narodne garde.¹⁹⁷ Srpske paravojne postrojbe su 19. kolovoza napale i grad Pakrac.¹⁹⁸ U pomoć napadnutom Pakracu i lokalnim policajcima iz pravca Bjelovara također usput čisteći teren stigla je jedinica za posebne namjene Policijske uprave Bjelovar, a iz Zagreba je pristigao i dio antiterorističke jedinice.¹⁹⁹ Sredinom kolovoza u Slavoniji je najintenzivnije narušavanje sigurnosnog stanja bilo oko Belog Manastira, Tovarnika, Borova Naselja, Tenje i na pravcu Bijelo Brdo-Sarvaš.²⁰⁰ Armija je u posljednjima danima kolovoza uspjela okupirati Baranju čime je završena jedna faza sukoba u Slavoniji, a pod geslom razdvajanja strana zauzela je dio hrvatskog teritorija.²⁰¹ U drugom dijelu Hrvatske 24. kolovoza JNA je pokrenula postrojbe na pravcu Kijevo-Vrlika s ciljem da se zaposjednu područja Sinja i da se krene dalje prema Splitu.²⁰² Agresor je planirao 25. kolovoza zauzeti Borovo kod Vukovara, a dan nakon i ostale dijelove grada, međutim Četvrta bojna Treće Brigade ZNG koja je vodila obranu grada pokazala je Armiji da ratni planovi neće teći tako glatko. Dana 24. kolovoza u ranim večernjim satima JNA je zrakoplovima raketirala silos Đergaj kod Vukovara, iako su je hrvatske snage upozorile, ponovo je poslala zrakoplove te je nešto prije 18 sati po zapovijedi Ivica Arbanasa, branitelj Luka Andrižanić iz trocijevnog protuzrakoplovnog topa srušio dva neprijateljska zrakoplova, čime je otvorena nova faza rata u istočnoj Slavoniji.²⁰³

¹⁹⁶ Radelić, 123.

¹⁹⁷ Isto, 122.

¹⁹⁸ Škvorc, Đuro, „Zapadna Slavonija uoči i u Domovinskom ratu do studenoga 1991.godine“, Cris: časopis Povijesnog društva Križevci, XI(1), 2009., 116-125.

¹⁹⁹ „Kako je obranjen Pakrac“, *Danas*, 27.8.1991.

²⁰⁰ Marijan, *Bitka za Vukovar*, 103.

²⁰¹ Isto, 106.

²⁰² Runtić, 71-72.

²⁰³ Isto, 71-72.

Istovremeno je u hrvatskim redovima završavala faza neorganizirane obrane koja se zasnivala na malobrojnim snagama MUP-a, ZNG-a i samoorganiziranih građana i Narodne zaštite.²⁰⁴ Narodna zaštita je osnovana 15. ožujka 1991. godine na prvoj sjednici Međustranačkog vijeća kao jedinstveni organizirani oblik otpora. Imala je ustrojenu službu motrenja i obavješćivanja. Njezina velika uloga bila je u blokadi prometnica, mostova i željezničkih pruga, a jedan od osnovnih zadataka bio je opsade i osvajanje vojarni. Brojala je oko 260.000 ljudi.²⁰⁵ Ovu fazu karakterizira nedovoljno definiranje neprijatelja kada hrvatska politika još nije razmatrala vojnu opciju kao glavnu, nego je bila uvjerena u političko rješavanje problema.²⁰⁶ Do tada je hrvatska taktika obrane pokazala i neefikasnost, izazvavši ponekad i rasulo na terenu. Najveći promašaji bili su u nekoordiniranosti između štabova, a na terenu su se susretali štabovi policije i Garde te štabovi njihovih rezervnih jedinica i posebnih jedinica. Ovoj situaciji se još mogu dodati paravojne skupine i pojedinci koji su bili nezadovoljni pasivnošću regularnih snaga.²⁰⁷

²⁰⁴ Bilandžić, Dušan i dr., 73.

²⁰⁵ „15. ožujka - Dan osnivanja Narodne zaštite u Republici Hrvatskoj“, Hrvatski sabor, <http://www.sabor.hr>, 6.11.2017.

²⁰⁶ Bilandžić, Dušan i dr., 73.

²⁰⁷ „Hrvatski Libanon“, *Danas*, 6.8.1991.

6. NAPADNA OPERACIJA JNA I RAT ZA VOJARNE

Bez dijela oružja i opreme JNA je počela ostajati od početka kolovoza 1991. kada su u obliku prepada počeli prvi napadi na manje objekte i skupine. Takvi su napadi zabilježeni kod Bregane, zatim na otoku Šolti, kod Slavenskog Broda i na drugim mjestima. Međutim, većina ovih prepada bila je neorganizirana i nisu bili poticani iz Zapovjedništva ZNG-a. U mjesecu rujnu došlo je do predaja glavnine vojarni.²⁰⁸ Zapovijed za blokadu vojarni i njihovo zauzimanje izdao je Glavni stožer Hrvatske vojske koji je osnovan u rujnu s generalom Antonom Tusom na čelu, a pomoćnici su mu bili general Petar Stipetić i pukovnik Ante Roso, a u ustroj Glavnog stožera ušlo je i Zapovjedništvo ZNG-a na čelu s pukovnikom Imrom Agotićem.²⁰⁹ Prvo su se predale postrojbe s najmanjom popunjenošću takozvane postrojbe R klasifikacije i manji vojni objekti. Tu se u prvom redu mogu ubrojiti domovi JNA, strelišta, objekti veze, tehničke radionice. Veći uspjesi su bili u zarobljavanju graničnih karaula te osvajanje trupnih skladišta kod Prečeca, Ivanić-Grada, Malih Bara kod Ploča, Doljana kod Daruvara, Velike Bune kod Velike Gorice i skladišta Velebit kod Delnica. Velike vojarne u Pločama, Šibeniku, Virovitici, Đakovu, Slavonskoj Požegi i Našicama bile su kruna uspjeha. Najveći uspjeh hrvatskih snaga bilo je zarobljavanje Varaždinskog korpusa, doduše bez svog lakog artiljerijskog puka protuzračne obrane koji se nalazio u vojarni Borongaj u Zagrebu.²¹⁰ Hrvatske snage su iz vojarni i skladišta JNA u razdoblju od 13. rujna do 25. prosinca 1991. zarobile približno: 170. - 200.000 komada suvremenog pješачkog naoružanja, oko 450 oruđa kalibra 60-82 mm, oko 180 oruđa kalibra 100 do 203 mm, oko 280 protutenkovskih raketnih sustava na oklopnim transporterima, oko 500 prijenosnih raketnih protutenkovskih sustava, 20 protuzrakoplovnih raketnih sustava na oklopnim transporterima, oko 380 protuzrakoplovnih raketnih sustava Strijela 2m, oko 110 protuavionskih višecijevnih topova 20 mm, 240* tenkova marke T-55, T55A, M-84, 320* oklopnih transportera, 500.000 tona streljiva svih kalibara i vrste, 1700* tona eksploziva svih vrsta i namjena, 24-50 raketa po lanseru za razna protuzrakoplovna oruđa, nepoznat broj raketnih sustava obala-more, više od 2000 teretnih vučnih vozila, 800 radio-uređaja raznih vrsta i namjena, 30 radara, 500 tona protutenkovskih

²⁰⁸ Marijan, *Domovinski rat*, 77-78.

²⁰⁹ Bilandžić i dr., 75.

²¹⁰ Isto, 77-78.

mina, i 2000 raznih protupješačkih mina.²¹¹ Uz to osvojeno je i nekoliko manjih borbenih jedinica Jugoslavenske ratne mornarice te nešto više pomoćnih brodova i brodova za logistiku.

Blokade i napade na vojarne JNA je iskoristila za ubrzanje svojih agresivnih planova. Uvidjevši opasnost da se hrvatske snage domognu velike količine oružja i vojne opreme, vojnih vrh je planirao prije toga u kratkom vremenskom razdoblju poraziti hrvatske snage. Štab Vrhovne komande oružanih snaga SFRJ zaprijetio je hrvatskom vodstvu da će za svaki osvojeni objekt JNA uništiti po jedan objekt od vitalne važnosti za grad u kojem je garnizon osvojen. Armija je tada već bila u napadnoj operaciji.²¹² Na pojedinim pravcima operacija je počela početkom rujna, a JNA je planirala u suradnji s pobunjenim Srbima poraziti Hrvatsku vojsku i dovršiti izvlačenje preostalih dijelova JNA iz Slovenije. Planom operacije predviđeno je da se već uporabljenim sastavima JNA pridoda još petnaest do osamnaest oklopnih, mehaniziranih i pješačkih brigada kopnene vojske.²¹³ U prvoj etapi napadne operacije ideja je bila da se hrvatska blokira iz zraka i s mora. Pravce glavnih napada Armija je planirala vezati uz oslobađanje srpskih krajeva u Hrvatskoj i garnizona JNA u dubini hrvatskog teritorija. Presjecanje hrvatske je planirano na pravcima Gradiška-Virovitica, Bihać - Karlovac - Zagreb, Knin - Zadar, Mostar - Split.²¹⁴ Jakim grupacijama oklopno-mehaniziranih snaga bilo je planirano zauzeti istočnu Slavoniju, brzo nastaviti prodor prema zapadu spojiti se sa snagama u zapadnoj Slavoniji i produžiti prema Zagrebu i Varaždinu. Istovremeno, planirano je na pravcu Herceg Novi - Trebinje blokirati Dubrovnik s kopna i izbiti u dolinu Neretve i na taj način djelovati zajedno sa snagama na pravcu Mostar - Split. Nakon dostizanja zadanih objekata i ciljeva, izvući preostale dijelove JNA iz Slovenije i nakon toga povući JNA iz ostatka Hrvatske.

Za planove ofenzive bila je nužna domobilizacija aktiviranih i mobilizacija ratnih postrojbi. Prema podacima pukovnika Milislava Sekulića, od 10. do 20. rujna 1991. mobilizirana je 91 ratna postrojba s prosječnim odzivom od 69 % uključujući ovdje i mirnodopski sastav. Mobilizirana je 1. proleterska gardijska mehanizirana divizija, četiri partizanske divizije, 22 brigade kopnene vojske, tri partizanske brigade,

²¹¹ Rajković, „Cijena rata...“, 259.

²¹² Radelić, 124.

²¹³ Isto, 124.

²¹⁴ Bilandžić i dr., 54.

dvije mješovite artiljerijske brigade, pet pukova potpore, 20 bataljuna - divizijuna, dvije čete, 15 baza, tri brigade i 19 odreda Teritorijalne obrane te veći broj manjih sastava. Mobilizacijski odziv bio je različit pa je u Vojvodini iznosio 93 % dok je u užoj Srbiji samo oko 26 %.²¹⁵

6.1. ISTOČNA SLAVONIJA

U agresiji na Hrvatsku najveći dio napora podnijela je Beogradska vojna oblast, odnosno Centralno vojište. Glavnina snaga Centralnog vojišta sastojala se od Novosadskog korpusa i Gardijske mehanizirane divizije s ojačanjima iz Kragujevačkog i Užičkog korpusa koji su angažirani u napadima na Slavoniju i Srijem. Banjalučki korpus je napadao zapadnu Slavoniju.²¹⁶ Snage JNA U Osijeku, Našicama i Vukovaru bile su postrojbe 12. proletherske mehanizirane brigade A klasifikacije, u Đakovu je bila 158. mješovita protuoklopna artiljerijska brigada B klasifikacije, u Slavonskom Brodu je bio 670. pontonirski bataljun A, u Vinkovcima 12. mješoviti artiljerijski puk A i 17. laki artiljerijski puk protuzračne obrane A klasifikacije. U Baranji je bio 51. granični bataljun, a u Belom Manastiru 39. centar za dresuru i odgoj vojnih pasa. U Vojvodini i Mačvi se nalazio Novosadski korpus koji se sastojao od dvije mehanizirane brigade A klasifikacije: 36. u Subotici i dijelom u Somboru i Bačkoj Topoli, te 453. u Srijemskoj Mitrovici i Rumi. U Rumi se također nalazio 16. mješoviti artiljerijski puk i vjerojatno 12. laki artiljerijski puk protuzračne obrane i 12. četa vojne policije u Novom Sadu. Tri motorizirane brigade, 18. proletherska u Novom Sadu, 169. u Loznici i 544. u Šapcu bile su u R klasifikaciji. Zračnu potporu pružao je 1. korpus ratnog zrakoplovstva i protuzračne obrane Beograda sa 204. lovačkim avijacijskim pukom i 252. lovačko-bombardeska eskadrila iz Batajnice kod Beograda.²¹⁷

Bojište je bilo izuzetno zahtjevno za obranu, posebice istočna granica koja je ujedno bila i državna granica Hrvatske i Srbije. Granica se većim dijelom poklapala s riječnim tokom Dunava od granice s Mađarskom do Iloka.²¹⁸ Iz hrvatske obrambene

²¹⁵ Marijan, *Domovinski rat*, 80.

²¹⁶ Marijan, *Slom Titove armije*, 291.

²¹⁷ Marijan, *Obrana i pad Vukovara*, 26-35.

²¹⁸ Marijan, *Domovinski rat*, 81-82.

perspektive i demografska struktura je bila izuzetno nepovoljna. Iako ni u jednoj od graničnih općina i u gradovima Srbi nisu imali većinu njihov broj je bio dovoljan da uz pomoć JNA znatno otežaju obranu ovog područja. Hrvatske snage su ovdje bile organizirane u sklopu policije s policijskim upravama u Osijeku, Vinkovcima i Slavanskom Brodu i snagama ZNG-a. Od 30. rujna svima snagama na području istočne Slavonije zapovijeda Zapovjedništvo Operativne zone Osijek koja obuhvaća općine: Beli Manastir, Donji Miholjac, Đakovo, Našice, Orahovica, Osijek, Podravska Slatina, Slavonski Brod, Slavonska Požega, Valpovo, Vinkovci, Vukovar i Županja.

Nakon hrvatskog zauzimanja vojarni i vojnih objekata JNA je u istočnoj Slavoniji imala oko Vukovara i Osijeka razvijene tri mehanizirane brigade i jedan topnički puk za potporu. Dana 19. rujna Komanda 1. vojne oblasti je naredila dovršenje mobilizacije i dovođenje snaga za prelaz u glavni napad. Uz zračnu i topničku podršku planirano je okruženje i razbijanje hrvatskih snaga u Slavoniji.²¹⁹ Operacija je planirana u dvije faze: u prvoj koja bi trajala 2-3 dana planirana je deblokada garnizona i zauzimanje crte Našice - Slavonski Brod. U drugoj fazi koja bi trajala 4-5 dana planirano je dostizanje crte Suhopolje - Okučani i produžetak napada k Varaždinu i Virovitici.

Trokut Osijek - Vukovar - Vinkovci je nakon tri dana borbi postao najnesigurnije područje Hrvatske.²²⁰ Uočeni pokreti Armije koja je nakon 19. rujna počela izvoditi napadnu operaciju, zabrinuli su hrvatsko zapovjedništvo te je proglašeno pružanje otpora svim raspoloživim snagama ZNG-a, naoružanih građana i MUP-a. Boj je planiran tako da postrojbe zajednički djeluju sa skupinama građana po općinama i mjesnim zajednicama. Iz Osijeka u Tenju probila se 12. proleterska mehanizirana brigada, a hrvatske snage su uspjele zauzeti poligon „C“ u Osijeku. U Vinkovcima je bila slična situacija jer je vojarna bila u okruženju kao i susjedno selo Mirkovci sa skladištem Vrapčana. Snage u Vukovaru tih dana bile su zauzete obranom koja je ozbiljno ugrožena odsjecanjem Bogdanovaca. Idućih dana su hrvatske snage uspjele deblokirati Vukovar, međutim, malo je pomoći poslano u grad a dio postrojbi se vratio nazad. Od velikog napada koji je planirala, JNA je morala odustati zbog velikog i žilavog otpora Tovarnika kojeg je branilo tristotinjak mještana, trideset policajaca iz Slavanskog Broda i Varaždina i skupina pripadnika 1. brigade

²¹⁹ Marijan, *Slom Titove armije*, 294.

²²⁰ Marijan, *Bitka za Vukovar*, 130-131.

ZNG-a. Upravo je ovdje zbog skretanja s glavne rute Ratno zrakoplovstvo JNA bombardiralo dio 2. proleterske gardijske mehanizirane brigade koja se potom raspala, a 2000 njenih pripadnika je pobjeglo u Valjevo. Odraz rasula osjetile su i hrvatske snage u Vinkovcima i Vukovaru koje su dobile nekoliko dana što je donekle iskorišteno za utvrđivanje obrane.²²¹

Rasulo Gardijske divizije dovelo je do promjene plana JNA, te se odustalo od prodora u dubinu Hrvatske i prišlo se prestrojavanju snaga i pripremama za napad na Vukovar.²²² Krajem rujna za napad na Vukovar JNA je osnovala operativne grupe Jug i Sjever, a dio snaga Novosadskog korpusa i 1. proleterska gardijska mehanizirana divizija dobili su zadaću vezivanja hrvatskih snaga i sprječavanje intervencija prema gradu. Dana 1. listopada, JNA je okružila Vukovar zauzevši selo Marinca, a istodobno su hrvatske snage iz unutrašnjosti zemlje u Vinkovce dovlačili ljude i opremu zbog pokušaja oslobađanja Marinaca i otvaranje prometnice Vukovar - Vinkovci.²²³ Najveći takav pokušaj bio je 13. listopada, no nakon neuspjeha osnovana je Operativna grupa Vukovar, Vinkovci i Županja koja je dobila zadaću deblokade Vukovara koja se još činila mogućom dok su se držali Bogdanovci kao uporište hrvatskih snaga. U međuvremenu je obrana Vukovara i Borova Sela proživljavala teške intenzivne napade, a nakon pada Lužca, prigradskog naselja u Vukovaru, situacija se počela pogoršavati iz dana u dan.

Ilok se početkom listopada našao u okruženju u kojem se nalazilo oko 15000 civila. Nakon pregovora JNA i predstavnika hrvatskih vlasti koji su zatražili referendum o tome žele li mještani napustiti svoje domove, te su pod uvjetima prisile i ultimatumima odlučili napustiti grad. Iseljavanje je provedeno 15. listopada na osnovi sporazuma koji je nosio naziv Sporazum o dobrovoljnom iseljenju stanovništva.²²⁴ Slijedio je pad sela koja su se nalazila u zaleđu Vukovara i Vinkovaca te je tako Armija osigurala snage koje će napadati Vukovar, što je za nju te 1991. godine najteža od svih zadaća jer su se borbe neplanirano odužile. Selo Bogdanovce, koje je bilo čvrsto hrvatsko uporište, JNA je zauzela 10. studenog, što je bio preduvjet i za pad Vukovara, koji se dogodio 18. studenog. Hrvatske snage su u posljednjim

²²¹ Marijan, *Bitka za Vukovar*, 130-138.

²²² Marijan, *Slom Titove armije*, 294.

²²³ Radelić, 126.

²²⁴ Runtić, *Isto*, 91-92.

danima obrane grada bile više manje usmjerene njega, što je omogućilo Armiji novi upad na području Županje i Vinkovaca.²²⁵

Na području Županje Armija je 15. studenog zauzela sela Lipovce, Apševce i Podgrađe. Dana 20. studenog napala je hrvatske snage južno od Osijeka i 21. studenog ovladala Starim i Novim Selešom, Ernestinovom i Tenjskim Antunovcem. Napadom i zauzećem Laslova 24. studenog JNA je ugrozila Osijek i otvorila put prema Đakovu. Početkom prosinca intenzivirala je napade na bojištu te 5. prosinca zauzela Tenjski Antunovac, a 16. prosinca Paulin Dvor i Nemetin. Posljednje promjene na bojištu bile su od 17. do 19. prosinca kada su hrvatske snage prešle Dravu i približile se Kopačevu. Iako je povremeno bilo vrlo teških borbi do kraja godine nije bilo znatnih pomaka.²²⁶

6.2. ZAPADNA SLAVONIJA

Zapadna Slavonija je prostor koji obuhvaća područja oko planina Papuka, Psunja i istočnih obronaka Bilogore te na jugu područje nedaleko od autoceste i rijeke Save kod Okučana, Novske i Nove Gradiške.²²⁷ Stanovništvo je bilo etnički raznoliko, ali je uglavnom prevladavalo hrvatsko dok je po veličini na drugom mjestu bilo srpsko stanovništvo. Usprkos brojnosti udio srpskog stanovništva na početku Domovinskog rata ni u jednoj općini nije prelazio više od 50 % ukupnog udjela. U svim planovima zapadna Slavonija je ulazila u prostor Velike Srbije, te je za vojni vrh JNA bila izuzetno važna. Još prije otvorene agresije pukovnik JNA Nikola Marić, zapovjednik 28. partizanske divizije je iz skladišta Doljani podijelio pobunjenim Srbima oko 4500 do 5000 komada pješačkog oružja, nekoliko desetina ručnih bacača, raketne bacače, pet minobacača 120 mm, 130.000 komada raznog streljiva i nekoliko tisuća ručnih bombi.²²⁸

U zapadnoj Slavoniji bila je granica djelovanja 1. i 5. vojne oblasti, a veoma jake bile su srpske pobunjeničke snage koje su najvećim dijelom nastale na postojećoj strukturi unutarnjih poslova i narodne obrane te su prozване Teritorijalna

²²⁵ Marijan, *Slom Titove armije*, 295.

²²⁶ Radelić, *Bitka za Vukovar*, 129-130.

²²⁷ Škvorc, „Zapadna Slavonija uoči...“, 116-125.

²²⁸ Isto.

obrana Zapadne Slavonije.²²⁹ U zapadnoj Slavoniji su djelovali i srpski paravojni sastavi Vukovi s Vučjaka, četničke skupine Vojislava Šešelja i Beli Orlovi Srpskog pokreta obnove.²³⁰ Ovaj je prostor pokušao zauzeti Banjalučki korpus JNA, koji je još od kolovoza imao svoja uporišta u Okučanima i Staroj Gradišci iz kojih je pružana potpora pobunjenim Srbima. U odnosu na zamisao velike napadne operacije korpus je angažiran ranije zbog masovne pobune srpskog stanovništva. Prvotna zadaća korpusa bio je napad na pravcima Okučani - Pakrac - Virovitica, i Okučani - Kutina te spajanje s oklopno-mehaniziranom skupinom 1. vojne oblasti koje je trebala oko 26. - 28. rujna biti na crti Suhopolje - Okučani.²³¹ Potporu korpusu davale su dvije brigade Teritorijalne obrane Republike Bosne i Hercegovine i 46. partizanska brigada Užičkog korpusa. Čitav rujna u zapadnoj Slavoniji obilježen je agresivnim djelovanjem Banjalučkog korpusa. Osnovna zamisao vrha JNA o brzom spajanju Banjalučkog korpusa sa 32. korpusom iz Varaždina nije ostvarena te je korpus zatim usmjerio svoje napade pravcem Novska - Kutina - Zagreb.²³²

Područje napada Banjalučkog korpusa bilo je područje spajanja tri operativne zone HV-a. Područje Nove Gradiške bilo je pod Operativno zonom Osijek, područje Pakraca i Lipika pod Operativno zonom Bjelovar i Novska pod Operativnom zonom Zagreb. Zbog lakšeg zapovijedanja snage na novogradiškom pravcu su bile podređene zapovjedništvu Operativne grupe Posavina koja se sastojala od 1. brigade ZNG-a, 52., 56., 65. samostalnog bataljuna HV-a, 15. mješovite protuoklopne topničke pukovnije, dijela topništva iz Virovitice, snaga Narodne zaštite Novska, pripadnika policijske postaje Novska, satnije za posebne namjene PU Kutina i skupine pripadnika HOS-a. Stup obrane bila je 1. brigada ZNG-a u tom trenutku nesumnjivo najbolja postrojba ZNG-a.²³³ Do kraja mjeseca rujna Banjalučki korpus JNA postigao je određene uspjehe u zapadnoj Slavoniji, spajanjem snaga iz Stare Gradiške i Okučana, uveo je jednu motoriziranu brigadu prema Novskoj a drugu na pravac prema Pakracu i Lipiku. Hrvatske snage su nakon početne krize uspjele tijekom listopada zaustaviti napade JNA. Na sjevernom dijelu zapadnoslavonskog ratišta snage Operativne zone Bjelovar uporno su obranom tijekom listopada prebrodile krize na crtama obrane Pakraca, a intenzivne borbe trajale su do kraja

²²⁹ Marijan, *Domovinski rat*, 103-104.

²³⁰ Isto, 104.

²³¹ Radelić i dr., 130.

²³² Škvorc, „Zapadna Slavonija uoči...“, 116-125.

²³³ Radelić i dr., 132-133.

godine, posebno na području Lipika kada je 7. prosinca ovaj grad stavljen pod nadzor hrvatskih snaga.

Istodobnim slomom JNA na području Vukovar - Vinkovci - Osijek stvoreni su uvjeti za operacije oslobađanja dijelova zapadne Slavonije. Sve dotadašnje napadne akcije bile su na taktičkoj razini, a ovdje su hrvatske snage izvele prve napadne operacije operativne razine.²³⁴ U Operaciji kodnog naziva Otkos-10, prodirala je operativna grupacija čiju su osnovu činile 127. virovitička i 136. slatinska brigada. Prva faza te operacije počela je 31. listopada i završila 4. studenog oslobađanjem okupiranog dijela Bilogore odakle je agresor topničkom i minobacačkom vatrom tukao područje općina Virovitica, Grubišno Polje, Podravska Slatina, Daruvar i Bjelovar. Drugom operacijom Orkan 91 zaustavljen je Banjalučki korpus JNA, a ova operacija je planirana i pripremana od sredine listopada u zapovjedništvu Operativne grupe Posavina u sklopu plana GSHV za oslobađanje zapadne Slavonije. Operacijom su se hrvatske snage znatno približile prometnici između Pakraca i Okučana, kralješnici SAO Krajine, ali je nisu uspjele presjeći. Operacijom je oslobođeno više od 170 četvornih kilometara, uništeno je 21 neprijateljsko uporište i oslobođeno 21 naseljeno mjesto.

Na pakračkom ratištu do izražaja je došla vojna logika osvajanja prostora i njegove obrane.²³⁵ Poslije niza napada manjih razmjera na pojedina neprijateljska uporišta, njihovog osvajanja pa gubljenja, nepotrebnih povlačenja i spaljivanja sela umjesto organiziranja obrane u njima, hrvatski su vojni stručnjaci na temelju ovih iskustava organizirali ofenzivu Orkan 91. Osvajajući teren hrvatske su snage nailazile sve češće na izmasakrirana tijela Hrvata i mnogobrojna zgarišta. Najdrastičniji slučaj je svakako onaj u Voćinu i nekoliko okolnih sela gdje je pronađeno ukupno oko 50 masakriranih tijela, od kojih je 43 u samo jednom danu pokopano u Podravskoj Slatini.

²³⁴ Bilandžić i dr., 86-88.

²³⁵ „Hrvatska ofanziva“, *Danas*, 24.12.1991.

6.3. SJEVEROZAPADNA HRVATSKA

Nakon povlačenja JNA iz Slovenije, snage 5. vojne oblasti koje su pokrivale sjeverozapadno bojište bile su gotovo prepolovljene. U njezinu sastavu ostala su tri korpusa, a do kraja rujna 1991. dva jer se Varaždinski predao.²³⁶ Zagrebački i Riječki korpus najvećim su dijelom bili blokirani te je njihova zadaća bila obrana objekata i promidžbeno djelovanje JNA za rat protiv Hrvatske. Na području bojišta napadne zadaće su dodijeljene operativnim grupama koje su osnovane u rujnu i listopadu 1991. Zračnu potporu pružao je 5. korpus RV-a i PVO-a s pridodanim snagama. Prema zamisli Generalštaba snage 5.vojne oblasti trebale su se izvući iz vojarni i probiti se na područja s većinskim srpskim stanovništvom. Planirano je da se ostaci Varaždinskog korpusa u Bjelovaru i Koprivnici probiju pravcem Bjelovar - Grubišno Polje - Daruvar i spoje sa snagama Banjalučkog korpusa. Zagrebački korpus se nastavio braniti i pripremati za proboj na Banovinu.

Za djelovanje na području Banovine i Korduna JNA je osnovala operativnu skupinu (Prva operativna grupa, OG 1) čije je zadaća bila izbijanje na rijeku Kupu na crti Petrinja - Karlovac i izvlačenje okruženih snaga u vojarnama u Karlovcu i Zagrebu. Tu su se nalazile 622. motorizirana brigada, na Banovini je bio 1. oklopni bataljun 51. mehanizirane brigade iz Pančeva, uz njih još i 257 motorizirana, 6. mješoviti artiljerijski puk, 6. mješoviti protuoklopni artiljerijski puk. Kako su to sve bile postrojbe R klasifikacije s najnižim stupnjem ljudstva njih je trebalo mobilizirati.²³⁷ Ove snage su pojačane s 544. motoriziranom brigadom iz Šapca. Banovinu i Pokuplje branile su snage Operativne zone Zagreb, koja je za djelovanje ustrojila Operativnu skupinu za Sisak i Baniju te za Sunju. Do druge polovice rujna JNA i pobunjeni Srbi zauzeli su veći dio Banovine i Pounja, Hrvatska Kostajnica je pala 13. rujna, Topusko idućeg dana, a Petrinja 21. rujna. Do kraja rujna JNA izbija na rijeku Kupu, a njezin najveći pothvat bio je napad 17. i 18. listopada pravcima sela Slana - Vračko - Novi Farkašić, gdje je pretrpjela poraz u ljudstvu i tehnici. U listopadu se crta razdvajanja stabilizirala na rijeci Kupi.

Na području sjeverozapadnog bojišta posebice je teško bilo kod Karlovca, važnog prometnog čvorišta, ali ujedno i mjesto kod kojeg je Hrvatska najtanja i

²³⁶ Marijan, *Slom Titove armije*, 300.

²³⁷ Radelić i dr., 136-137.

postojala je mogućnost njezina presijecanja na dva dijela.²³⁸ Karlovac je rat dočekao sa specifičnim opterećenjem, poznat i kao *grad vojnika* gdje je na 50.000 stanovnika dolazilo oko 15.000 vojnika i oficira JNA.²³⁹ Značajka bojišta oko Karlovca i na Kordunu je relativno kasno izbijanje sukoba i s obzirom na značaj regije relativno su male hrvatske snage držale ovo područje. Pobunjeni Srbi su uspjeli Slunj još u ljeto odsjeći od Karlovca, koji su pokušali osvojiti u prvim danima listopada. Međutim nakon neuspjeha ograničili su se na držanje crte i izvlačenje okruženih snaga iz Karlovca i njegovog zaleđa.²⁴⁰ Od tada je najvažnija zadaća JNA bilo održanje vojarne u mjestu Logorište u kojoj se nalazila ogromna količina oružja i opreme.²⁴¹ Na ličkom području rat je imao veliko strateško značenje. Prema svojim ciljevima bio je ravan ratu za presijecanje Slavonije udarom Banjalučkoga korpusa, koji prekida cestovnu i željezničku vezu između Zagreba i istočne Slavonije. Još od travnja 1991. vodile su hrvatske snage žestoke borbe za spas Like i njenih vitalnih prometnica.²⁴² Velika vojarna JNA u Gospiću bila je najveći izazov hrvatskim snagama. Međutim nakon zapovijedi o blokadi vojarni, hrvatske snage su uz pomoć građana primorale postrojbe JNA na predaju u drugoj polovici rujna, a zajedno s povlačenjem vojske s tog područja odlaze i pobunjeni Srbi iz istočnog dijela Gospića. Hrvatska obrana je na ovaj način sačuvala najvažniju prometnicu prema Senju i Karlobagu, gotovo cijelu južnu padinu Velebita i poveći dio sjeverne padine.

JNA je uspjela na otočkom dijelu ličkog bojišta 10. prosinca zauzeti Čanak, osamljeno hrvatsko selo u općini Korenica. U protunapadu od 11. do 13. prosinca hrvatske snage su vratile Čanak, oslobodile Glibodol i zauzele selo Dabar na pravcu prema Plaškom te time na samom kraju 1991. poboljšale svoj operativni položaj u Lici.

6.4. JADRANSKA OBALA

Vojnopomorska oblast, odnosno Jadranskopomorsko bojište imalo je važnu ulogu u ratu protiv Hrvatske, međutim ono je bilo namijenjeno njenom najslabijem

²³⁸ Marijan, *Domovinski rat*, 139.

²³⁹ „Bitka na četiri rijeke“, *Danas*, 15.10.1991.

²⁴⁰ Marijan, *Domovinski rat*, 140.

²⁴¹ Radelić i dr., 138.

²⁴² Valentić, 184.

dijelu, kopnenoj vojsci. Glavnu ulogu na ovom bojištu imao je 9. Kninski korpus.²⁴³ U generalnom planu vojnog udara on je dobio ulogu podrške sili JNA koja će prijeći preko Neretve, te s juga napasti Hrvatsku na pravcu Čapljina - Split. U planovima južnog presijecanja Hrvatske Kninski korpus je dobio zadaću podržati velika vojna središta JNA u Zadru i Šibeniku te pružiti podršku na pravcu Čapljina - Široki Brijeg - Split.²⁴⁴ Uz to dobio je ulogu pokrivanja svih općina u kninskoj regiji koje su ušle u Zajednicu općina sjeverne Dalmacije, odnosno općine Knin, Benkovac i Obrovac, te etnički očistiti sva naselja u kojima su Hrvati da bi se blokiranim dijelovima JNA u Zadru i Šibeniku omogućilo brzo izvlačenje i uključilo na nove dijelove bojišta.²⁴⁵ Korpus je krajem kolovoza i početkom rujna pojačan s dva oklopna i dva motorizirana bataljuna iz Beogradske i Skopske vojne oblasti, kao i s nekoliko tisuća pričuvnika JNA iz Srbije, uglavnom iz Šumadije i manjim dijelom iz Crne Gore. Zračnu potporu osiguravali su dijelovi 97. avijacijske brigade iz Mostara, 105. lovačkobombarderski avijacijski puk koji je iz Zemunika prebačen u Udbinu, te dio 98. avijacijske brigade iz Pule s 247. lovačkobombarderskom avijacijskom eskadrilom iz Skopja. Zauzimanjem Kijeva, Kruševa i Masleničkog mosta Kninski korpus je postigao povoljne uvjete za napade na primorske gradove. Na osnovi zapovijedi o deblokadi snaga JNA u Zadru, Šibeniku i Splitu, korpus je glavninu orijentirao na pravcima od Knina i Kistanja prema Šibeniku. Prema Zadru su orijentirane pomoćne snage. Korpus je 18. rujna potisnuo hrvatsku obranu iz Drniša, ali je dva dana kasnije 20. rujna poražen kod Pakova Sela.²⁴⁶ Dalmaciju su branile snage operativne zone Split. Ovdje su od lipnja do kraja 1991. godine osnovane 4. brigada ZNG-a, 112., 113., 114., 115., 116., 126., 134., 141., 142., i 156. brigada HV-a. Zbog boljeg zapovijedanja osnovana su Zapovjedništva sektora Zadar i Zapovjedništva obrane grada Splita.²⁴⁷ Početkom listopada JNA je glavni napor prenijela na šire područje Zadra koji su branile glavnine 4. brigade ZNG-a, snage lokalne policije i 112. brigade HV-a. U prvoj etapi operacije Armija je izbila na periferiju Zadra, a nakon primirja od 7. listopada do 18/19. studenog nije bilo većih borbi. Tih dana je JNA napala i osvojila sela Škabrnju i Nadin pri čemu je počinjen jedan od većih zločina u 1991. godini.

²⁴³ Marijan, *Slom Titove armije*, 306.

²⁴⁴ Valentić, 182.

²⁴⁵ Isto, 182.

²⁴⁶ Marijan, 306-310.

²⁴⁷ Radelić i dr., 145.

Istra, Hrvatsko primorje i Kvarner bila su područja u kojima 1991. nije bilo značajnijih sukoba iz jednostavnog razloga zbog toga što je srpsko stanovništvo ovdje bilo u izrazitoj manjini.²⁴⁸ Rijeka je bila središte 13. korpusa JNA, a nakon sukoba u Sloveniji u Rijeku je izvučena glavina 13. proleterske motorizirane brigade. U Istri su glavne snage 5. vojnopomorskog sektora bile na obali, a u Puli i Pazinu je bila 139. motorizirana brigada. Blokade i napadi na vojarne u Istri uglavnom se nisu mogli primijetiti, ali je zato pomorska blokada akvatorija koju je provodila JNA bila daleko značajnija. Blokada je počela 17. rujna blokadom luke Pula, a proširena je 3. listopada blokadom Rijeke. Luka Pula je deblokirana 11. listopada, s tim da su brodovi bili nadzirani. Iseljavanje Riječkoga korpusa započelo je 11. studenoga, a paralelno s iseljavanjem Riječkog kopusa i predajom vojnih objekata hrvatskim snagama, 10. studenoga preuzet je aerodrom Pula, a pri njegovu razminiranju poginula su četiri pripadnika policije i oružanih sastava. JNA je Pulu napustila u prosincu evakuiravši ljudstvo i opremu morskim putem u Crnu Goru.

U napadnoj operaciji zadaća Flote JNA bila je da nastavi s uspostavljenom blokadom i nastavi s obranom vojnopomorskih luka na Lastovu i Visu. U cjelini uloga Flote u napadu na Hrvatsku bila je malena. Pomogla je napade Kninskog korpusa na Zadar i Vojnopomorskog sektora Boka na Dubrovnik.²⁴⁹ Ratni brodovi Jugoslavenske ratne mornarice na poslijetku će sredinom studenog biti otjerani iz splitskog akvatorija kad je Veljko Kadijević naredio napad na Split.²⁵⁰ Međutim obrana Splita i susjednih otoka odgovorila je vatrom obalnog topništva sa Šolte, a u povlačenju flote dočekat će ih hrvatsko topništvo s Korčule i Pelješca. Ratno zrakoplovstvo će u nastojanju da pomogne brodovima ostati bez tri zrakoplova. Osam brodova JRM-a je oštećeno, a dva manja su potopljena.

Na samom jugu hrvatske bojište je bilo izuzetno zahtijevno za obranu. Karakterizirala ga je izduženost granice s Bosnom i Hercegovinom i Crnom Gorom. Na tom dijelu Hrvatska je bila najtanja te s obzirom na geografsku strukturu dijelova susjednih republika najteža za obranu. O operativnoj dubini moglo se govoriti tek na dijelu bojišta u općinama Metković i Ploče. Hrvatske snage su ovdje bile najslabije i najmalobrojnije na cijelom ratištu. U Dubrovniku je bilo sjedište Policijske uprave

²⁴⁸ Marijan, *Domovinski rat*, 145.

²⁴⁹ Isto, 146.

²⁵⁰ Runtić, 100.

Dubrovnik koja je imala oko 230 policajaca, od čega se 60 nalazilo u specijalnoj policiji. Ustrojstvo ZNG-a ovdje je bilo organizirano u 116. brigadi čiji ustroj nije tekao po planu. Neposredno pred napad JNA područje Dubrovnika i okolice branila je mješovita skupina od 670 gardista i policajaca raspoređenih na bojištu dugom 75 kilometara od Slanog do Vodovađe blizu granice Hrvatske i Crne Gore.²⁵¹ Napad na Dubrovnik krenuo je iz tri smjera. Postrojbe JNA i Teritorijalne obrane Crne Gore prešle su granicu na Debelu Brijegu, i krenule prema Konavlima. Postrojbe JNA iz istočne Hercegovine iz pravca Ivelice krenule su prema Brgatu, te iz pravca Huma prema Osojniku.²⁵² Istovremeno jedan dio Hercegovačkog i Titogradskog korpusa krenuo je preko sela Ravno u pravcu Čepikuća prema Slanom. Zrakoplovi JNA su istog dana raketirali odašiljač na Srđu te doveli Dubrovnik u komunikacijsku blokadu koju su probijali dubrovački radio amateri. Prvog dana Dubrovnik je ostao bez struje i vode a pomorsku blokadu probijali su gliseri odreda naoružanih brodova Dubrovnik. Hrvatska obrana pružila je žilav otpor kod Radovčića, Brgata, Bosanke, utvrde Strinčjera, a više od mjesec dana su držali položaje kod Čepikuća. Međutim, JNA je zahvaljujući brojnosti i tehnici brzo okupirala prostor od Prevlake do Stona, te je nakon toga napadala Dubrovnik topničkom vatrom.²⁵³

Vrhunac topničkog napada Dubrovnik je doživio 6. prosinca 1991., a bila je to jedna od nesumnjivo najvećih pogrešaka JNA u kampanji protiv Hrvatske jer je izazvala svjetsko javno mnijenje pokazujući da JNA ratuje za teritorij, a ne za kako je tvrdila, deblokadu vojarni kojih uostalom u Dubrovniku nije ni bilo.²⁵⁴

²⁵¹ Marijan, *Domovinski rat*, 168.

²⁵² „TV kalendar“ Hrvatska radiotelevizija, 1.10.2014.

²⁵³ Isto,

²⁵⁴ Runtić i dr., 149.

ZAKLJUČAK

Osamdesetih godina u Jugoslaviji je došlo do kriznog stanja u ekonomskim, društvenim i političkim aspektima. Situacija je postajala sve lošija, što je dalo odjeka i na političkim i nacionalnim pitanjima unutar Jugoslavije. U drugoj polovici osamdesetih i dolaskom Miloševića na vlast počela se osjećati međunacionalna netrpeljivost pogotovo između Hrvatske i Srbije koja je, uz otvoreni političko-ekonomski sukob Slovenije i Srbije, potrajala sve do početka devedesetih godina.

Krajem osamdesetih i početkom devedesetih počinju se u Hrvatskoj i Sloveniji osnivati prve demokratske stranke, a ubrzo s njima otvara se pitanje opstanka Jugoslavije kao cjeline. U takvoj situaciji Jugoslavenska narodna armija nije mogla zamisliti demokratiziranu Jugoslaviju, te prihvaća Miloševićevu velikosrpsku politiku, čime je zapečatila svoju sudbinu. Tijekom 1990. i 1991. u Hrvatskoj se nižu oružani incidenti i pobune lokalnih Srba potpomognutih velikosrpskom politikom iz Beograda, a osobito se zaoštravaju nakon masakra u Borovom Selu početkom svibnja 1991. godine. U Sloveniji se situacija oko odlaska iz Jugoslavije intenzivira od proljeća 1991., a krajem lipnja prerasta u otvoreni rat između slovenske TO i JNA. Usprkos tehničkoj nadmoći, JNA je preračunala svoje snage te u borbu uključila samo mali postotak svojih kapaciteta što će je koštati pobjede, dok slovenska obrana zbog visokog morala, vojno-geografskog iskorištavanja prostora i blokada oklopno-mehaniziranih kolona odnosi pobjedu.

JNA se povlači iz Slovenije, međutim pregrupira se za novi, ovog puta još krvaviji obračun s Hrvatskom. U početku JNA zahvaljujući pobunjenim Srbima uspijeva okupirati znatan dio teritorija, no ubrzo hrvatske snage osvajanjem vojarni uspijevaju doći do težeg naoružanja i krajem listopada stabiliziraju crtu bojišnice. Mnogi hrvatski gradovi našli su se pod udarima teškog topništva i zrakoplovstva, od kojih su Vukovar i Dubrovnik, postali simbolom hrvatskog otpora agresoru. Bitka za Vukovar predstavlja središnju bitku Domovinskog rata, u kojoj su hrvatski branitelji tri mjeseca odolijevali neprijatelju te slomili kičmu JNA. Pred kraj godine na pojedinim bojištima Armija intenzivira svoje djelovanje, međutim crta bojišta ostaje više manje ista sve do Sarajevskog primirja kada prestaju sve vojne aktivnosti. Primirje donosi predah objema stranama. Jugoslavenska armija koja je u međuvremenu prerasla u

srpsku armiju iskoristila je primirje za predah i pripreme za povlačenje s teritorija Republike Hrvatske, dok je hrvatska strana nužno trebala predah zbog kratkih zaliha streljiva i zbog sređivanja stanja u vojsci koja je tada još bolovala od brojnih „dječjih bolesti“.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

Danas, godište: 1990., 1991.

Globus, godište: 1991.

„15. ožujka - Dan osnivanja Narodne zaštite u Republici Hrvatskoj“, Hrvatski sabor, <http://www.sabor.hr>, 6.11.2017.

„TV-kalendar“, Hrvatska radiotelevizija, 1.10.2014.

LITERATURA

1. Barić, Nikica, *Srpska pobuna u Hrvatskoj*, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.
2. Bilandžić, Dušan i dr., *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991.-1995.*, Naklada Jesenski i Turk, DANI, Zagreb-Sarajevo 1999.
3. Bilandžić, Mirko, Stjepan Milković, „Specijalne vojno-policijske protuterorističke postrojbe: Hrvatska i svijet“, *Polemos*, XII (24), 2009., 33-60.
4. Bratun, Zvonimir, „Učinak prostorskoga dejavnika v osamosvojitveni vojni leta 1991.“, *Vojaška zgodovina (Vojna za Slovenijo, 3. del)*, 9, 1, 2005., 32-48.
5. Duda, Igor, *Pronađeno blagostanje: Svakodnevni život i potrošačka kultra u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2010.
6. Goldstein, Ivo, *Hrvatska povijest*, Biblioteka jutarnjeg lista, Zagreb, 2008.
7. Guštin, Damijan, „Slovenija, saveznica Hrvatske tijekom razlaza s jugoslavenskom državom (od 'nenačelne koalicije' do raspada vojnog saveza 1989.-1991.)“, *Časopis za suvremenu povijest*, 40(1), 2008., 85-104.
8. Jović, Dejan, *Jugoslavija, država koja je odumrla: Uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije (1974 - 1990)*, Prometej, Zagreb, 2003.
9. Marijan, Davor, *Bitka za Vukovar*, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Zagreb - Slavonski Brod, 2004.
10. Marijan, Davor, *Slom Titove armije*, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2008.

11. Marijan, Davor, „Sudionici i osnovne značajke rata u Hrvatskoj 1990. - 1991.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 40(1), 2008., 47-63.
12. Marijan, Davor, *Obrana i pad Vukovara*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013.
13. Marijan, Davor: *Domovinski rat*, Despot Ininitus d.o.o., Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2016.
14. Milković, Stjepan, *Alfe žive vječno! Prilozi za ratni put Specijalne jedinice policije Alfa PU zagrebačke u Domovinskom ratu 1991.-1995.*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Udruga veterana specijalne jedinice policije Alfa Zagreb, Zagreb, 2013.
15. Nanut, Karlo, „Vzroci poraza JLA v Sloveniji leta 1991“, *Vojaška Zgodovina*, (*Vojna za Slovenijo 2. del*), 8, 2, 2004., 60-104.
16. Nanut, Karlo, „Uporaba in delovanje oklepno-mehaniziranih enot JLA, *Vojaška zgodovina*, (*Vojna za Slovenijo 3. del*), 9, 1, 2005., 77-100
17. Nazor, Ante, „*Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*“, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata - Zagreb, 2011.
18. Pauković, Davor, „Predizborna kampanja u Hrvatskoj 1990.“, *Časopis za suvremenu povijest*, 40(1), 2008., 13-30.
19. Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
20. Radelić Zdenko i dr. *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
21. Rajković, Dražen: *Cijena rata: hrvatski model financiranja Domovinskog rata 1990.-1995.*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2013.,
22. Ramet, Sabrina, *Balkanski Babilon: Raspad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićeva pada*, Alinea, Zagreb, 2005.
23. Ramet, Sabrina, *Tri Jugoslavije: Izgradnja države i izazov legitimacije 1918.-2005.*, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2009.
24. Repe, Božo, „Vojna za Slovenijo“, *Zgodovina v šoli*, 15, 3-4, 2006-2007., 41-59.
25. Runtić, Davor, *Od Borova Sela do Sarajevskog primirja*, Neobična naklada, Vinkovci, 2006.
26. Škvorc, Đuro, „Zapadna Slavonija uoči i u Domovinskom ratu do studenoga 1991.godine“, *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci*, XI(1), 2009., 116-125.

- 27.Šteiner, Alojz, „Slovenske obrambne sile in glavne značilnosti v slovenski osamosvojitveni vojni“, *Vojaška zgodovina (Vojna za Slovenijo, 2.del)*, 8, 2, 2004., 15-23.
- 28.Valentić, Mirko, *Rat protiv Hrvatske 1991. - 1995., velikosrpski projekti od ideje do realizacije*, Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, Hrvatski memorijalno dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2010.
- 29.Vidušić, Emil, *Specijalci: Izbor, izobrazba, operacije i naoružanje*, Naklada Bošković, Split, 2003.,
- 30.Zajc, Drago, „Slovenski parlament - pluralizam i stvaranje koalicija“, *Politička misao*, 34(1), 1997., 47-62.

SAŽETAK

Jugoslavija je osamdesetih godina zapala u društveno-političku i ekonomsku krizu koja je ujedno povećala međunacionalnu netrpeljivost. Posebno se to odrazilo na odnose Srbije i Hrvatske. U drugoj polovici osamdesetih i dolaskom Miloševića na vlast u Srbiji otvara se prostor velikosrpskoj ideji koju na poslijetku prihvaća i Jugoslavenska narodna armija čije je rukovodstvo sastavljeno većinom od srpskog kadra. Krajem osamdesetih i početkom devedesetih osnivaju se prve demokratske stranke u Hrvatskoj i Sloveniji, te se njihovom pobjedom dovodi u pitanje sam opstanak Jugoslavije. Ubrzo u Hrvatskoj nastaju oružani incidenti ali i pobune lokalnih Srba potpomognutih snagama iz Srbije. U Sloveniji se situacija zaoštravala od proljeća 1991. da bi krajem lipnja prerasla u desetodnevni rat između Slovenije i JNA. Iako je JNA u tehnici bila nadmoćnija slovenske snage uspijevaju izvući pobjedu, nakon čega se ona povlači iz Slovenije i pregrupira za rat u Hrvatskoj, gdje je već uspjela zauzeti strateški važne pozicije. JNA uz pomoć lokalnih Srba uspijeva okupirati velik dio teritorija Hrvatske međutim osvajanjem vojarni i dobivanjem većih količina naoružanja hrvatska obrana uspijeva stabilizirati bojišnicu, pri čemu ključnu ulogu imaju bitke u istočnoj Slavoniji gdje je JNA istrošila svoju napadnu snagu. Hrvatska strana u krajem listopada i studenog na području zapadne Slavonije prelazi u napadna djelovanja čime oslobađa znatan dio okupiranog teritorija. Iako je bilo teških borbi, do kraja 1991. godine više nije bilo većih pomaka na crti bojišta, nakon čega dolazi do Sarajevskog primirja. Rad je nastao na temelju znanstvene literature i tjednih novina *Danas* i *Globus* iz 1990. i 1991. godine.

Ključne riječi: raspad Jugoslavije, rat u Sloveniji, Domovinski rat, Hrvatska, 1991.

ABSTRACT

WAR IN CROATIA AND SLOVENIA IN 1991

In the eighties, Yugoslavia was fired in a socio-political and economic crisis, which at the same time increased interethnic intolerance. This particularly reflected the relations between Serbia and Croatia. In the second half of the eighties Milosević came to power in Serbia and space was opened for the Greater Serbian idea, which was eventually accepted by the Yugoslav People's Army whose leadership was composed mostly of Serbian personnel. In the late eighties and early nineties, the first democratic parties were established in Croatia and Slovenia, and their victory brought into question the very survival of Yugoslavia. The first armed incidents began in Croatia soon, as well as the rebellion of local Serbs assisted by forces from Serbia. In Slovenia, the situation has been aggravated since the spring of 1991 to become a ten-day war between Slovenia and the JNA in late June. Although the JNA was technically supreme power over Slovenian forces, Slovenians managed to pull out the victory, after which JNA withdrew from Slovenia and replenished the war in Croatia, where it had already taken on strategically important positions. The JNA, with the help of local Serbs, is able to occupy a large part of the territory of Croatia, but by winning the barracks and gaining a larger amount of weapons, Croatian defense manages to stabilize the battlefield, with key battles in the eastern Slavonia where the JNA wasted its attack power. The Croatian side in the East Slavonia region in late October and November moves into aggressive action, releasing a significant part of the occupied territory. Although there were heavy battles, by the end of 1991 there were no major ups and downs in the battlefield, after followed the Sarajevo truce. The thesis is based on the academic literature, as well as on weekly newspapers *Danas* and *Globus* from 1990 and 1991.

Keywords: disintegration of Yugoslavia, war in Slovenia, Homeland War, Croatia, 1991.